А.Азизов, С.Исломов, С.Раҳимов,
Р.Ғафурова

АСОСҲОИ КАСБУ ҲУНАР

(технология)

(барои духтарҳо)

9

«Матбуот»
Душанбе
2008

ББК – 37,2+30,6+74,268,3
А – 37

А.Азизов, С.Исломов, С.Раҳимов, Р.Ғафурова
Асосҳои касбу ҳунар (технология) (барои духтарҳо). Душанбе,
ҶСШК «Матбуот», 2007, 192 с.

ISBN 978-99947-34-06-1

© Азизов А. ва дигарон.
© ҶСШК «Матбуот»

МУҚАДДИМА

Дар «Асосҳои касбу ҳунар»-и синфи 9 шумо бо фаслҳои «Асосҳои истеҳсолот», «Интихоби касб», «Маданияти хона», «Касбу ҳунари миллӣ», «Лоиҳаи эҷодӣ» шинос мешавед ва мустақилона лоиҳаҳои эҷодии дилхоҳатонро мувофиқи фаслҳои барнома интихобан иҷро карда метавонед.

Дар фасли «Асосҳои истеҳсолот» оид ба равандҳои технологӣ дар соҳаҳои мухталифи саноати муосир, техника, мошинаҳо, маҷмӯи таҷҳизоти технологӣ, иқтисодиёту ташкили истеҳсолот ва роҳҳои тезонидани пешрафти илмию техникӣ маълумоти муфассал мегиред.

Дар фасли «Интихоби касб» дар хусуси майлу рағбат ба касб, оид ба қобилият ва қудрати корӣ, саломатӣ ва интихоби касб, роҳҳои соҳиб шудан ба касб, нақшаҳои ҳаётӣ ва касбӣ маълумот пайдо хоҳед кард.

Дар фасли «Иқтисодиёти оила» бори аввал оид ба буҷаи оила, хароҷоти оила, маркетинг, менеҷмент, соҳибкорӣ дар оила ва иқтисодиёти замини наздиҳавлигӣ шинос мегардед ва корҳои амалиро оид ба ин мавзӯъҳо иҷро хоҳед кард.

Дар фасли «Касбу ҳунари миллӣ» оид ба навъе аз ҳунарҳои миллӣ-таркдӯзӣ, зардӯзиву гулдӯзӣ маълумоти мухтасар мегиред.

Дар фасли «Маданияти хона» бо нигоҳубин ва таъмири содаи либосҳои чармӣ ва тарзи тоза намудани дандон шинос шуда, либосҳои аз чарм дӯхташударо дарбеҳ мекунед ва дар оянда бо ин навъи либос чӣ гуна муносибат карданро меомӯзед.

Дар фасли «Лоиҳаи эҷодӣ» барои дӯхтани доман маълумотҳои муфассал оварда шудаанд ва шумо метавонед бо он ошно гашта барои худатон доман дӯзед.

Эҷодкорӣ дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсон зарур мебошад. Маҳз аз ҳисоби эҷодкорӣ ҷамъият тараққӣ мекунад, яъне техника ва технологияҳои нав эҷод мегарданд. Эҷодкорӣ доим ба ҳаёт ва тафаккури мо тағйирот дохил мекунад, барои такмил додани дониш кӯмак мерасонад. Натиҷаҳои иҷрои лоиҳаҳои эҷодии маснуот бояд воқеӣ бошанд, ки талаботи гузошташударо қонеъ гардонанд. Мо умедворем, ки хонандагон аз ӯҳдаи ин кор мебароянд.

Муаллифон

БОБИ I.
АСОСҲОИ ИСТЕҲСОЛОТ.
МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ДАР СОҲАИ МЕТАЛЛУРГИЯ.

Саноати металлургӣ ду навъ аст:

А) металлургияи сиёҳ - истеҳсоли оҳан ва хӯлаҳои он;

Б) металлургияи ранга - ҳамаи металлҳои ранга.

Ба сохтори металлургияи сиёҳ чунин муассисаҳо дохил мешаванд :

1) Саноати кӯҳӣ, маҷмӯи соҳаҳои истеҳсолот оид ба ҷустуҷӯи сарватҳои табиии зеризаминӣ, истихроҷ ва маркази аввалияи онҳо мебошад;

2) Фабрикаҳои иёрӣ (ё агломератсионӣ), ки ба тоза кардани маъданҳо ва гудохтани онҳо машгуланд;

Маъданро баробари аз ғашҳо, ҷинсҳои бегона тоза кардан, боз онҳоро бо як қисм сӯзишворӣ ва флюс (оҳаксанг) омехта карда, пухта ба шакл меоранд, ки онро агломерат меноманд.

3) Комбинатҳои металлургӣ бо кӯраҳои оҳангудозӣ, ки дар онҳо чӯян истеҳсол мекунанд. Барои дар ин гуна кӯраҳо ҳосил намудани чӯян агломерат, кокс (сӯзишворӣ), флюс (оҳаксангҳо), ҳаво ва оксигени тоза лозим аст. Барои сохтани кӯраи оҳангудозӣ бошад, масолеҳи оташтбардор лозим аст. Ба сифати масолеҳи оташбардор динас, манезит, хроммагнезит, шамот ва дигар масолеҳҳо истифода мешаванд.

Дар ҳарорати баланди кӯраҳои оҳангудозӣ дар натиҷаи барқароршавии оксидҳои оҳан ва дигар элементҳо онҳо бо карбон пайвастагиҳои гуногун ҳосил намуда, дар натиҷа чӯян ҳосил мешавад.

4) Бо ёрии мошинаҳои рехтагарӣ ба шакл овардани чӯян;

5)Комбинатҳои металлургӣ бо маҷмӯи кӯраҳои конвекторӣ, мартенӣ ва барқӣ, ки барои истеҳсоли пӯлод пешбинӣ карда шудаанд, ҷиҳозонида шудаанд.

Дар кӯраҳои конвекторӣ аз чӯяни моеъ бо истифодаи реаксияҳои экзотермикӣ пӯлод ҳосил карда мешавад.

Дар кӯраҳои мартенӣ бошад, аз металлпораҳо, чӯяни сахт ё чӯяни моеъ, бо ёрии сӯхтани сӯзишвории газшакл ё моеъ, пӯлод ҳосил карда мешавад.

Дар кӯраҳои барқӣ бошад, пӯлоди махсус (зангногир, оташматин, хосияти магнитӣ дошта, тезбур ва г.) истеҳсол карда

мешавад. Дар ин кӯраҳо ҳамчун манбаи гармӣ аз ҷараёни барқ истифода мебаранд.

6) Истеҳсоли пӯлод бо шаклгирии он хотима меёбад. Барои ба ин ё он шакл даровардани пӯлод, онро бо ёрии дастгоҳҳои махсус навард (прокат) мекунанд, яъне байни навардҳои даврзананда пахш карда мегузаронанд. Агар навардҳо ҳамвор бошанд, он гоҳ варақаҳо ҳосил мешаванд, агар навардҳо ягон хел буриш дошта бошанд, тарҳҳои гуногун ҳосил мешаванд.

7) Ба саноати металлургияи сиёҳ аз саноати химия кокс ва аз саноати масолеҳи бинокорӣ масолеҳи оташбардор дастрас мешаванд.

Кӯраи домнагӣ

Дар навбати худ саноати металлургияи ранга низ аз саноати кӯҳӣ, (ки бо истеҳсоли маъданҳои металлҳои ранга, фабрикаҳои иёрӣ, ки маъданҳоро бо ин ё он роҳ холис мекунад, яъне онҳоро аз ҷинсҳои бегона тоза мекунанд), аз комбинат ё заводҳое, ки бевосита ин ё он металлҳои рангаро истеҳсол мекунанд, иборат мебошад. Металлҳои ранга аксар бо роҳи электролиз, гудохта барқароркунӣ ва ба воситаи реаксияҳои химиявӣ (аз маҳлулҳо истифода намуда) ҳосил карда мешаванд. Металлҳои ранга чи дар намуди тоза ва чи дар шакли хӯлаҳо васеъ истифода мегарданд.

? Саволҳо барои санҷиш:

1.Сохтори металлургияи сиёҳ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?

2.Агломерат чист?
3.Дар кадом кӯраҳо чӯян истеҳсол карда мешавад?
4.Дар кадом кӯраҳо пӯлоди махсус истеҳсол карда мешавад?
5.Оид ба металлургияи ранга чиро медонед?

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ДАР СОҲАИ САНОАТИ САБУК.

Маҷмӯи соҳаҳои махсусгардонидашудаи саноат, ки аз навъҳои гуногуни ашёи хом маснуоти истеъмоли умумӣ истеҳсол мекунад, саноати сабук аст.

Сохтори саноати сабук муассисаҳои зеринро дар бар мегирад: фабрикаҳои ресандагӣ, бофандагӣ, нассоҷӣ, дӯзандагӣ, комбинатҳои пойафзордӯзӣ, заводҳои пахтатозакунӣ, комбинати абрешим, комбинати бофандагии истеҳсоли чарм ва амсоли инҳо.

Ин навъи саноат аз пахта, пашм ва абрешим, нах ва чарм матоъҳои гуногун, қолинҳо, маснуоти трикотажӣ, пойафзор ва дигар маснуоти чармӣ истеҳсол мекунад. Дар баробари равнақи ин навъи саноат саноати чарчинворӣ (галантерея) низ рушд ёфт.

Дар тамоми ҷаҳон саноати сабук яке аз кӯҳнатарин соҳаи анъанавии истеҳсоли масолеҳ мебошад. Дар давоми инкишофи дурударози ин саноат дар тарзу тариқаи истеҳсолот дигаргуниҳои ҷиддӣ ба вуҷуд меомаданд.

Дар айни замон саноати сабук як қатор соҳаҳоро дар бар мегирад, ки бофандагӣ, дӯзандагӣ, чармгарӣ ва амсоли инҳо аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Дар байни соҳаҳои гуногуни саноати сабук саноати бофандагию ресандагӣ мақоми маъруфтаре доранд. Дар корхонаҳои фабрикаҳои ресандагӣ матоъҳои гуногун бофта мешаванд, аз он ҷумла пахтагӣ, пашмӣ, катонӣ, шоҳӣ. Дар соҳаи саноати сабук барои истеҳсоли навъҳои моли нав мутахассисон кор мекунанд, ки инҳо рассомони матоъҳову тарҳсозҳои либосу пойафзор мебошанд.

Саноати сабук бо ҳамаи соҳаҳою хоҷагии халқ зич алоқаманд аст; маҳсулоти вай дар ҳама ҷо -- дар тиб, мошинасозӣ, химия ва хоҷагии қишлоқ истифода бурда мешавад. Дар навбати худ кори корхонаҳои саноати сабук аз ашёҳое, ки хоҷагии қишлоқ ва саноати химия истеҳсол мекунанд, вобастагӣ дорад.

Ҳоло саноати сабук бештар аз нах ва ресмони сунъии химиявӣ истифода мебарад.

Саноати бофандагӣ. Ин навъи истеҳсолот яке аз калонтарин соҳаи саноати сабук аст. Ба таркиби он яккатор зерсоҳаҳои махсусгардонидашуда дохил мешаванд: пахтагӣ, пашмӣ, шоҳӣ, катонӣ, канабӣ, бофандагӣ, чарчинворӣ, нассоҷӣ, истеҳсоли матоъҳои бетору пуд ва ғайра.

Ҳангоми ба гурӯҳҳо ҷудо кардани ин зерсоҳаҳо хусусияти ашёи коркардашаванда ба инобат гирифта мешавад: барои матоъҳои пашмӣ–пашм, катонӣ–катон, пахтагӣ–пахта, шоҳигӣ–шоҳӣ, канабӣ–ҷутӣ-катон (лён), канаб. Дар тақсими зерсоҳаҳои нави пешқадам хусусияти технологии истеҳсолот ба инобат гирифта мешавад: барои нассоҷӣ–бофандагӣ, барои истеҳсоли матоъҳои бетору пуд–усулҳои аз истеҳсоли бофандагӣ фарқкунанда ва ғайра.

Зерсоҳаҳои нави саноати бофандагӣ (истеҳсоли нассоҷӣ ва бетору пуд) дар муқоиса бо истеҳсоли бофандагӣ ду маротиба маҳсулотнокии таҷҳизотро баланд мекунад.

Дар намунаи соҳаҳои пахтагӣ ва нассоҷӣ, ҳамчунин матоъҳои бетору пуд, дигаршавии технологияи истеҳсолотро дида мебароем.

Истеҳсоли матоъ аз ресиш, бофтан ва ороиш иборат аст, ки мутаносибан истеҳсолоти ресандагӣ, бофандагӣ ва ороиширо ташкил медиҳад.

Вазифаи истеҳсолоти ресандагӣ аз наххои пахтагӣ, ки ба корхонаҳо меоянд, ресмони ғафсиаш муайян баровардан аст. Дар ин раванд се системаи асосии ресандагӣ кор фармуда мешаванд: кардӣ, шонагӣ ва аппаратӣ (дастгоҳӣ).

Ҳангоми кор бо системаи кардӣ ҳамаи пахтаҳои миённах ва нахҳои химиявии дарозиашон 40 мм кор карда мешаванд. Пахтаи намудҳои гуногунро омехта, онҳоро бо ёрии кардҳои сӯзанвор нарм ва шона мекунанд ва аз он тасма (лента) тайёр мекунанд. Ин тасмаро дар мошинаҳои росткунанда печонда маҳсулоти ниҳоят борик (ровница) мегиранд. Дар мошинаи ресандагии ҳалқашакл маҳсулоти ниҳоят борикро аз таҷҳизоти кашанда мегузаронанд, ки вай боз ҳам борик мешавад ва ба найча печонда мешавад.

Дар солҳои охир мошинаҳои ресандагии ҳалқашакл бо мошинаҳои пневматикии ресандагӣ иваз шудаанд. Бо усули пневмомеханикӣ зиёда аз 60% ресмонҳои пахтагӣ бароварда мешавад. Ресмони бо усули пневмомеханикӣ ресидашуда бохусусияти худ – бо якандозагӣ фарқ мекунад.

Ресмонҳои дастгоҳиро аз пахтаи дарознах мегиранд. Вай назар ба нахи кардӣ бориктар, тозатар ва мустаҳкамтар аст. Усули ресиши шонагӣ аз кардӣ бо он фарқ мекунад, ки дар он баъди кор бо мошинаҳои ғоздиҳӣ ва тасмагӣ усули шона кардани нах ба роҳ монда шудааст. Вақти шона нах рост мешавад, аз вай наххои кӯтоҳ ва омехтаҳо ҷудо мешаванд.

Ресиши аппаратиро барои истеҳсоли ресмони пахтагии ғафс истифода мебаранд. Тӯдаи нахдорро баъди ғоздиҳӣ ба наххо ҷудо мекунанд ва баъд ба маҳсулоти ниҳоят борик печонда мегиранд. Аз маҳсулоти ниҳоят борики ҳосилшуда дар мошинаҳои ресандагӣ нах мебароранд. Нах дар ин вақт на он қадар рост мешавад.

Аз рӯи таркибаш нах якхела ва ё омехта шуда метавонад. Бо роҳи омехтан наххое, ки хусусиятҳои нахи асосиро беҳтар мекунанд, гирифта мешаванд. Ҳамин тавр иловаи нахи лавсанӣ ба пахтагӣ фарсудашавӣ ва обногирии матоъро баланд мекунад.

Риштаҳо якресмона, тофта ва дутоба мешаванд. Нахи якресмонаро дар мошинаҳои ресандагӣ бо тофтани наххои ҷудогона тайёр мекунанд. Ресмони тофтаро аз ду ё зиёда ресмонҳои замкарда мегиранд. Ресмони дутобаро аз як ва тофтаҳои бисёр тайёр мекунанд.

Аз ресмон намудҳои гуногуни матоъ истеҳсол мешавад, ки ин ба истеҳсолоти бофандагӣ дохил мешавад.

Пеш аз баровардани матоъ дар дастгоҳи бофандагӣ ресмонҳо аз коркарди муайян, ки ба онҳо бадоштӣ ва суфтагӣ медиҳад, мегузаранд. Барои ин якчанд амалиёт иҷро мешаванд: танидани тор аз галтак (бобина) ба навард; оҳар додан ва хушконидан.

Матоъ аз ресмонҳои тӯлӣ, ки асос ном дорад ва ресмонҳои кӯндалангӣ, яъне утокҳо тайёр мешавад.

Дастгоҳҳои бофандагии мокудор бисёр камистеҳсол мебошанд (на зиёда 5 метр дар 1 соат). Матоъҳое, ки дар ин дастгоҳҳо истеҳсол мешаванд, хусусиятҳои масоҳатии гуногун доранд.

Дар айни замон усулҳои нави истеҳсоли матоъ дар дастгоҳҳои бофандагии бемоку аз худ карда шудаанд. Дастгоҳҳои бофандагии бисёрсӯрохдор низ ихтироъ карда шудаанд. Дар яккатор дастгоҳҳо ресмони пудро мокуҳои хурд мегузаронанд. Дар натиҷаи кам шудани вазни моку, васеии сӯрохӣ хурд мешавад ва суръати мондани ресмони пудӣ баланд мешавад, ки

ин ҳама ба баландшавии маҳсулнокӣ то 15 метр дар 1 соат оварда мерасонад.

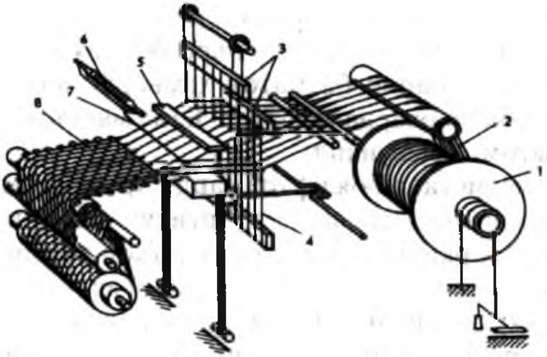

Нақшаи кори дастгоҳи бофандагӣ

Матоъҳое, ки аз тариқи дастгоҳҳои бофандагӣ бароварда мешаванд, матоъҳои дурушт номида мешаванд. Ороиши матоъҳои дурушт аз комплекси чораҳои физико-механикӣ ва химиявӣ иборат аст, ки ба беҳтар кардани намуди он ва хусусиятҳои махсуси он равона карда шудаанд.

Усули ороиши матоъ аз табиати нах, намуди матоъ ва истифодаашон вобастагӣ дорад. Раванди ороиш низ усули хос дорад ва он аз тоза ва тайёр кардан, сафед кардан ва ранг кардан ва ё чоп кардани расм иборат мебошад.

Матоъҳои пахтагинро дар болои оташи газ ва ё плиткаҳои тафсон дошта аз рӯи он ресмонҳои алоҳидаи аз ҳар тарафаш баромадаро нест мекунанд, аз ҳамин сабаб матоъ сайқал ёфта беҳтар ранг мешавад. Баъд матоъро дар оби гарм ҷӯшонда оҳари онро нест мекунанд. Барои нест кардани моддаҳои равғанӣ ва мумӣ матоъро дар маҳлули ишқорӣ мечӯшонанд. Баъди ҷӯшонидан матоъро бо оксидкунандаҳо сафед мекунанд. Баъзе матоъҳо баъди ҷӯшондан оро дода намешаванд.

Барои ба матоъ ҷило додан онро бадошт кардан ва қобилияти беҳтар ранггирии онро ба вуҷуд овардан, матоъро бо маҳлули обии гидрооксиди натрий коркард мекунанд.

Барои истеҳсоли матоҳои патдор, ҳамчун бумазӣ, велвет ва байка патбарорӣ мешавад.

Матоъҳоро бо рангҳои органикӣ ва синтетикӣ бо як ранг ё бо усули чопкунии расм ранг мекунанд.

Матоъҳои меланжиро (гуногуннах) аз ресмонҳое, ки аз омехтаи наххои рангшуда иборат ҳастанд, тайёр мекунанд.

Дар ороишдиҳии охирон матоъро бо маҳлули крахмал об медиҳанд. Ин кор барои ба матоъ ҳамворӣ, зичӣ ва сахтигии муайян додан ба ҷо оварда мешавад. Баъд матоъро бо васегиаш рост карда дарзмол мекунанд.

Матоъҳоро чӣ тавр бояд фарқ кард? Артикул чист? Тавсифи муҳими матоъ ин артикули вай аст. Артикул – қатори рақамҳоест, ки аз рӯи онҳо таркиби ресмон, хусусиятҳои тайёршавӣ, кор ва фармоиши матоъро муайян кардан мумкин аст.

Рақами якуми артикули матоъҳои пашмӣ - гурӯҳ, тарзи коркард ва таркиби нахро мефаҳмонад. Ҳамин тавр, рақамҳои 1 ва 2 – матоъҳои камволӣ, 3 – 4 – борикии моҳути матоъ ва 5-6 гафсии моҳути матоъро нишон медиҳанд. Рақамҳои 1, 3, 5 ба матоъҳои аз пашми тоза тайёр шуда ва 2, 4, 6 ба матоъҳои аз омехтаи пашм ва нимпашм тайёршуда далолат мекунад.

Рақами дуюми артикул зергурӯҳи матоъро мефаҳмонад (масалан, 4–моҳут, 6-драп, 7–патдор, 9–махсус ва диг.). Рақамҳои дигари артикул рақами тартибии маълумот дар бораи матоъ мебошанд. Индекси «Н», ки дар охири артикул монда мешавад, ба матоъҳои навъи баландсифат дода мешавад.

Масалан, артикули 4957 ба матои нимпашмини моҳути махсус тааллуқ дорад. Артикули матоъҳои пахтагӣ фақат гурӯҳи онро мефаҳмонад. Масалан, матоъҳои артикули 100-199 ба гурӯҳи без, 3800-4099 ба астарӣ, 4100-4199 ба патдор ва дигар дохил мешаванд.

Истеҳсолоти нассоҷӣ назар ба бофандагӣ ҷавонтар ва пешқадам аст. Маҳсулнокии мошинаҳои нассоҷӣ то 80 $м^2$/соат матоъро ташкил медиҳад, ки 8-10 маротиба аз истеҳсоли матоъ дар дастгоҳи бофандагӣ зиёдтар аст.

Нассоҷиро аз ресмони якхела, омехтаи наххои табиӣ ва сунъӣ тайёр мекунанд. Ресмонҳое, ки барои истеҳсолоти нассоҷӣ тахсис дода шудаанд, бояд бо дарозӣ, гафсӣ ва мустаҳкамӣ якхела бошанд.

Нассоҷиро дар мошинаҳои доирашакл ва ҳамвор тайёр мекунанд. Онҳо як ё ду сӯзадондор буда бинобар ин нассоҷии тайёршаванда яққабата ва дуқабата мешаванд.

Сӯзандонҳо низ доирашакл ва ҳамвор мешаванд. Дар

мошинаҳои бо сӯзандонҳои доирашакл нассоҷиро дар намуди остин, дар мошинаҳои сӯзандонҳои ҳамвор дошта дар намуди матоъ мебароранд.

Механизмҳои ҳалқазанандаи (гиреҳгирандаи) мошинаҳои нассоҷӣ аз сӯзанҳо, ресмонбарорандаҳо, гиро (пресс) ва пластинаҳо иборат аст.

Ҷараёни гиреҳгирандагӣ дар намуди одӣ чунин мегузарад: пеш аз он ки аз сӯзан гиреҳ партофта мешавад, ба сӯзан ресмони дигар дода мешавад. Ин раванд пай дар пай муттасил такрор мешавад.

Маҳсулнокии баланди мошинаҳои нассоҷӣ аз он вобастагӣ дорад, ки мондани ресмон ба дарозӣ то 5 мм рост меояд, ҳамон вақте ки дар дастгоҳҳои бофанда ин усул то 100-140 см мебошад, вале ба истеҳсоли матои нассоҷӣ 20-30% ашё бисёртар сарф мешавад.

Солҳои охир мошинаҳои баланддараҷа ихтироъ шуданд, ки матоъҳои тунуки сабук истеҳсол мекунанд.

Дар мошинаҳои нассоҷӣ нафақат матоъ, балки қисмҳои алоҳидаи либос низ баровaрда мешаванд, ки ба маҳсулоти тайёр дӯхта мешаванд. Дар ин вақт раванди буридани матоъ аз байн меравад.

Матои нассоҷӣ нисбат ба дигар матоъҳо бо кашишхӯрӣ ва чандириаш фарқ дорад, ки аз халқаҳои мутаҳаррикӣ вобаста мебошад. Ҳангоми кашишхӯрии матоъ шакли ҳалқаҳо дигар мешавад, вале ресмонҳо кам кашиш мехӯранд. Дар натиҷаи кашиш хӯрдан нассоҷ тез шакли худро мегирад.

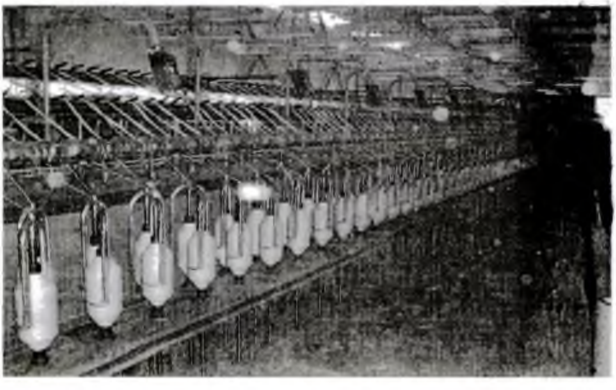

Сехи ресандагӣ

Маҳсулоти ин соҳа одатан дар маҳаллҳо ҷойгир карда шуда, саноати маҳаллӣ низ номида мешавад. Онҳо аксар бо истеҳсоли молҳои ниёзи мардум машгул мебошанд.

Равандҳои технологии ин соҳа хеле гуногун буда, аз дастгоҳҳои махсуси ба ин ё он соҳаи саноат мувофиқшуда истифода карда мешавад.

Истеҳсоли матоъҳои бетору пуд аз солҳои 60 сар шуд. Бартарии асосии матоъҳои бетору пуд аз матоъҳои бофта дар камшавии сарфаи меҳнат, дар миқдор ва намудҳои дастгоҳҳои истифодашаванда мебошад.

Барои истеҳсоли матоъҳои бетору пуд (нобофта) наххои гуногун (табиӣ, синтетикӣ, сунъӣ ва омехтаҳои онҳо) истифода мешаванд.

Давраи якуми истеҳсоли матоъ аз гирифтани катони нахдор иборат аст. Барои гирифтани катон тарзҳои гуногун: механикӣ, обӣ, электростатикӣ, аэродинамикӣ истифода мешаванд. Тарзи механикии истеҳсоли газвор аз мондаҳои шона бо ёрии дастгоҳҳои механикӣ иборат аст. Бо тарзи гидравликӣ матоъро аз моеи обии наххо тайёр мекунанд. Дар тарзи электростатикӣ ба наххо заряди электрикӣ дода мешавад. Ҳангоми истифодаи тарзи аэродинамикӣ наххо бо фаввораи ҳаво тит ва шона карда мешаванд ва болои якдона монда газвор гирифта мешавад.

Давраи оянддаи истеҳсоли матоъҳои бетору пуд дар пайвасткунии наххо мебошад. Якчанд тарзи пайвасткунии наххо маълуманд: ширешӣ, бофандагӣ-дӯзандагӣ, сӯзандор, ҳароратӣ.

Ҳангоми истифодаи тарзи ширешӣ газвор бо латексҳо, дисперсияи (парокандакунак) обӣ ва хамираи полимерӣ часпонда мешавад, ки дар вақти пресси гарм матоъ ба ҳамаи он мечаспад. Бо тарзи ширешӣ якчанд намудҳои матоъҳои техникӣ тайёр карда мешаванд.

Бо тарзи бофандагӣ–дӯзандагӣ газворҳо дар наххои кӯндаланг ба воситаи мошинаҳои бофандагӣ наххои бо қадаш мондашуда дӯхта мешаванд. Барои дӯхтан ресмонҳои капронӣ ва пахтагӣ истифода мешавад.

Яке аз усули пешқадами пайвасткунии наххо ин бо сӯзан сӯрохкунӣ мебошад. Вайро асосан барои гирифтани чарми синтетикӣ истифода мебаранд.

Ҳангоми истифодаи ин тарз газвори нахдор бо сӯзанҳои

махсус сӯрох карда мешавад. Ин сӯрохкунӣ то 600 адад ба 1см-и газвор рост меояд.

Ҳангоми истифодаи тарзи ҳароратӣ наххои тезгудохта-шаванда, ки дар таркиби газвор ҳастанд, гудохта мешаванд ва ба дигар наххои газвор часпонда мешаванд.

Усули гирифтани матоъҳои бетору пуд аз моеи оби полимерӣ услуби тар номида мешавад. Бо услуби тар маҳсулоти тиббӣ ва гигиенӣ гирифта мешавад.

Услубҳои физико-химиявӣ аз ҳама маҳсулноктарин дар истеҳсоли матоъҳои бетору пуд мебошанд. Масалан, ҳангоми истеҳсоли матоъ бо роҳи часпондан маҳсулнокии агрегат 1000м дар 1 соатро ва бо ёрии гудозиши полимерҳо - то 10000м/соатро (дар дастгоҳҳои бофандагии бепуд-10метр/соат) дар бар мегирад.

Ороиши матоъҳои бетору пуд ба ороиши матоъҳои тору пуддор монанд аст, вале хусусиятҳои алоҳида низ доранд. Бисёр матоъҳои бетору пуд ёзандаанд, ва бинобар ин дар ҷараёни ороиш матоъҳо дароз ҳам мешаванд.

Маҳсулнокии баланд ва одигии раванди технологии истеҳсоли матоъҳои бетору пуд дарзҳои одӣ ва камхарҷи ороиширо талаб мекунанд. Барои ин мақсад чопи пигментӣ бо рангҳо истифода мешавад, ки шустушӯ ва хушккунӣ лозим намешавад.

Дастгоҳи бемоку дар сехи бофандагӣ

Матоъҳои бетору пудро бо мақсади техникӣ-истеҳсолӣ истифода мебаранд. Масалан, ҳамчун филтр барои тоза кардани маҳлулҳо ва дар муҳити газӣ истифода мебаранд.

Саноати чарм ва пойафзордӯзӣ. Дар истеҳсоли пойафзор ва маҳсулоти чармӣ- чарчинворӣ чарм ҷои муҳимро мегирад. Зиёда аз 60% пойафзори дар мамлакат истеҳсолшаванда аз чарм, наздик 50%- патакҳои чармӣ, наздик 20% -тагчарми чармӣ доранд.

Истеҳсолоти чарм яке аз қадимтарин соҳаи саноат аст. Ҳанӯз то милод одамон пӯсти ҳайвонҳоро даббоғӣ карда ба чарм табдил медоданд. Тарзу тариқаи истеҳсоли чарм бисёр суст инкишоф меёфт, ҷараёни он дароз буд ва меҳнати зиёдро талаб мекард. Ҳозир намудҳои чарм васеъ паҳн шуда, сифати он баланд гардида, услубҳои нави пӯстлокдиҳӣ ва ороиши чармро кор карда, шароитҳои санитарӣ ва беҳдошти меҳнат ҳам беҳтар шудааст.

Самаранокии истеҳсоли пойафзор аз дараҷаи истифодаи материалҳои хом ва ёридиҳанда иборат аст. Дар корхонаҳои пойафзордӯзӣ истифодаи чарм ба ҳисоби миёна 70-72%-ро ташкил мекунад.

Истеҳсоли пойафзори чармӣ аз тарҳсозӣ сар мешавад.

Истеҳсоли ояндаи пойафзор бо тарҳҳои гирифташуда химикӣ-физикӣ ва механикӣ мебошад. Намуди оммавии истеҳсоли пойафзор ин истифодаи услуби пайвасткунии ширешӣ мебошад, ки тарзи мағзидӯзиро иваз кард.

Истеҳсоли пойафзор аз тайёр кардани рӯи пойафзор аз маводҳои гуногун ва тайёркунии қисмҳои поёнии пойафзор сар мешавад. Вақтҳои охир барои пайвасткунии пойафзор хатҳои автоматкунонидашуда истифода бурда мешаванд, ки амалиёти технологиро аз рӯкашии болои пойафзор то пайвасткунии қисми таг иҷро мекунад. Маҳсулнокии ин хатҳо 120 ҷуфт пойафзор дар 1 соатро дар бар мегирад.

Роҳи дигари пешқадам дар истеҳсоли пойафзор ин сохтани комплексҳо, модулҳои автоматикунонидашуда мебошад. Ин модулҳо аз мошинаҳо ва автоматҳои кам, ки бо якдигар ба воситаҳои нақлиёти автоматикунонидашуда алоқаманд ҳастанд иборатанд. Ин хел модулҳо барои тайёр кардани қисми поёнии пойафзор пеш аз пайвасткунӣ истифода мешаванд.

Саноати дӯзандагӣ. Саноати дӯзандагӣ – яке аз соҳаҳои саноати сабук мебошад, ки либос ва дигар маҳсулотҳои

дӯзандагӣ, газворҳои нассоҷӣ, чарм ва пашми табиӣ ва сунъӣ мебарорад. Саноати дӯзандагӣ молҳои талаботи мардумро истеҳсол мекунад.

Барои саноати дӯзандагии ҳозира дараҷаи баланди техника, технология ва ташкили истеҳсолот маълум аст, вале саноати дӯзандагӣ то ҳанӯз яке аз соҳаҳои меҳнатталаби хоҷагии халқ аст, ки дар он меҳнати якхелаи коргарон бо ҳиссаи калони (то 80%) кори дастӣ афзалият дорад.

Истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ аз коркарди тарҳ (модел) оғоз мешавад, баъд таркиби кор бо тарҳи гирифташудаи либос такмил дода мешавад. Аз кадом қисмҳо ва матоъҳо иборат будани ин маҳсулот муайян карда мешавад ва қолабҳо барои буридани матоъ сохта мешаванд.

Барои кам кардани пасмондаҳо истифодаи афзунтари матоъ пешбинӣ карда мешавад. Баъд дар сехи тайёркунӣ-бурандагӣ дар рӯи мизҳои махсус матоъро якчанд қабат мекушоянд ва ба рӯи ин қабатҳои матоъ қолабҳоро монда бо бӯр хат мекашанд. Баъд бо қайчиҳои электрикии махсус қисмҳои ҷудогонаи маҳсулоти ояндаро мебуранд. То вақтҳои охир ин корро дастӣ ба ҷо меоварданд.

Ҳозир дар корхонаҳои дӯзандагӣ системаҳои автоматии нақшакашии қолабҳо истифода мешаванд. Истифодаи ин комплексҳои бурандагӣ меҳнати коргаронро автоматикӣ кунонд ва пасмондаҳои матоъро ҳангоми буридан кам кард.

Қисмҳои либосро, ки ба дастаҳо таҳ карда шудаанд, ба сехҳои дӯзандагӣ медиҳанд. Дар он ҷо мувофиқи технологияи муайян дар мошинаҳои дӯзандагӣ (универсалӣ, нимавтоматҳои махсус) медӯзанд, мечаспонанд, дарзмол мекунанд ва баъди назорати сифати он ба анборҳо барои бо андозаҳо ва қад таҳ кардан фиристода мешаванд.

Дар системаи саноати сабук зиёда аз 300 касб мавҷуд аст. Дар саноати бофандагӣ касбҳои асосӣ ин касби ресанда ва бофанда мебошанд.

Коргарони ресанда мошинаҳои ресандагиро идора мекунанд. Вазифаи асосии онҳо баровардани ресмон мебошад. Онҳо кори истеҳсоли ресмонро назорат мекунанд ва ресмонҳои кандашударо васл мекунанд. Вақтҳои охир дар мошинаҳои ресандагӣ автоматҳои махсус гузошта шудаанд, ки ресмони кандашударо ёфта нест мекунанд.

Бофандаҳо дар мошинаҳои бофандагӣ кор мекунанд. Пештар худи бофанда дастгоҳи бофандагиро идора мекард, дастӣ пуд ё тори онро иваз мекард. Бо ихтироъ шудани дастгоҳҳои нави бофандагӣ маҳсулнокии ин мошинаҳо афзуд.

Коргарон фақат ҳозир кори дастгоҳро назорат мекунанд. Вазифаҳои дигарро акнун коргарони ёридиҳанда ва дастгоҳҳои автоматӣ иҷро мекунанд. Истифодаи таҷҳизоти нав ва ташкили меҳнат заҳмати коргаронро дар саноати бофандагӣ субук кард.

Дар саноати дӯзандагӣ касби оммавӣ ин дӯзандагӣ аст.

Солҳои охир мошинаҳои дарздӯзии бисёрамал ихтироъ шудаанд, ки дар дӯхтани кисаҳо ва гиребонҳову остинҳо кор фармуда мешаванд ва меҳнати дастиро торафт кам мекунанд.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Сохтори саноати сабук кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?

2.Дар ин сохтор бо кадом масолеҳ кор мекунанд?

3.Саноати маҳаллӣ чист?

4.Оид ба раванди истеҳсолии ин саноат маълумот дода метавонед?

МАЪЛУМОТ ОИД БА РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ДАР СОҲАИ САНОАТИ МАСОЛЕҲИ БИНОКОРӢ.

Ин соҳаи саноати сабук асосан барои сохтмони манзилу биноҳои маъмурӣ, иншооти хоҷагии қишлоқ ва ғайра масолеҳи лозимаро истеҳсол менамояд.

Сохтори ин соҳаро заводҳои сементбарорӣ, комбинатҳои истеҳсоли масолеҳи асбесту семент (монанди шифер, лӯлаҳо-гулбаҳо ва дигар масолеҳ), заводҳои хишт, черепитса, плиткаҳои рӯйкашкунӣ, заводи конструксияҳои оҳану бетонӣ, комбинатҳои хонасозӣ, узелҳои бетон ва дигар омехтаҳоро тайёркунанда, заводи истеҳсоли оҳаксанг, гач, алебастр, комбинати масолеҳи гайримаъданӣ, заводи истеҳсоли когазҳои рӯйкашкунанда ба мисли тол, пергамин, рубероид ва ғайра ташкил медиҳад.

Саноати бинокориро соҳаҳои саноати чӯбу ҷангал бо

масолеҳи чӯб, муассисаҳои дигар бо конструксияҳои чӯбӣ, ба мисли дару тирезаҳо, фаршҳои тайёр ва ғайра, соҳаи саноати химия бо масолеҳи рангу ороишӣ таъмин менамоянд, заводҳои соҳаи мошинасозӣ бо маснуоти металлии гуногун ба монанди симмеххо, қулф дигар фурнитураҳо барои мебелу дару тиреза, комбинати шиша бо шишаи тиреза ва дигар маснуоти шишагӣ таъмин менамоянд.

Корҳои сохтмон бошад, аз тарафи муассисаҳои конструксияи сохтмон иҷро карда мешаванд, ки ба онҳо тресҳи бинокорӣ, идораҳои бинокорӣ, колоннаҳои механиконида ва қитъаҳои (участка) бинокорӣ дохил мешаванд.

Истеҳсоли баъзе аз масолеҳи бинокорӣ: Семент. Семент аз хоки махсусе, ки маргелӣ номида мешавад ва аз омехтаи як ҳисса хок ва се ҳисса оҳаксанг иборат мебошад, дар натиҷаи пухтан дар кӯраҳои лӯлавии даврзананда, дар ҳароратҳои то 1400-1500^{0}С ҳосил карда шуда, дар охир осиёб карда мешавад.

Истеҳсоли хишти пухта. Аз хоки одӣ, ки пешакӣ бехта, лой тайёр карда шуда, боноваҳои махсус, ки андозаҳои лозимаро доранд, равона карда мешавад. Аз ин лой бо ёрии корди симӣ хишт бурида гирифта мешавад. Пас аз хушкониданн хиштро ба тагмонҳои махсус ҷойгир намуда, ба кӯраҳои ҳалқагӣ ҷойгир мекунанд. Дар ин кӯраҳо хишт дар давоми 48 соат аз ҳарорати паст сар карда мунтазам то нуқтаҳои ҳарорати баланд 900-1000^{0}С ҳаракат мекунад ва аз ин нуқта боз ба ҷойҳои ҳарораташ пасти кӯра рафта хунук мешавад ва аз кӯра бо ин тагмон берун оварда мешавад.

Истеҳсоли оҳаксанг. Аз сангҳои махсус дар кӯраҳо дар ҳарорати то 1000^{0}С дар муддати то 10-12 соат пухта мешавад.

Истеҳсоли шифер. Барои истеҳсоли шифер аз омехтаи асбест ва семент лой тайёр карда, аз он ҷо бо тарзи қолабкунии варақаҳои шифер ба шакли зарурӣ оварда мешаванд. Пас ин варақаҳо хушконида мешаванд.

Истеҳсоли бетон. Барои истеҳсоли бетон шағал (санги майдакардашуда) бо семент ва об омехта карда мешаванд. Барои ин омехтакунакҳои механикиро истифода мекунанд.

Истеҳсоли лойҳои бинокорӣ. Онҳо аз регҳои гуногунтаркиб бо оби оҳак ва семент ё бе семент тайёр карда шуда, вобаста ба таркибашон тамғаҳои гуногунро доранд. Ҳамин тавр масолеҳи бинокории гуногун бо технологияҳои гуногун тайёр карда мешавад.

Индустрияи сохтмон. Ҳамаи корҳои сохтмонӣ ба монанди сохтани сарбанд, пойгоҳи барқӣ, роҳи оҳан, бандар, обанбор, қалъа, роҳи мошингард, нақб, хати метрополитен, шахта, комбинат, заводу фабрика, бинои маъмурӣ ва истиқоматӣ, пул (кӯпрук), хати газ, нефт, сутуну пойгоҳҳои интиқоли барқ ва ғайра аз ҷониби индустрияи сохтмон иҷро карда мешавад. Ин соҳаи сохтмон вобаста ба корҳои иҷрошаванда аз техника ва технологияи гуногун истифода мекунад. Масалан, барои сохтани роҳ, канал, обанбор аз экскаватор, булдозер ва дигар мошинаҳои махсус истифода менамоянд.

Дар заводи хонасозӣ

Барои иҷрои сохтмони биноҳои маъмурию истеҳсолӣ ва истиқоматӣ бошад, аз кранҳои борбардор ва дигар механизмҳо васеъ истифода бурда мешавад. Ҳама гуна амалиёт оид ба таъмини биноҳо бо ҷараёни барқ, нуқтаҳои обу ташноб, газ, нуқтаи телефон ва радио, корҳои рангубор ва ороиш, системаҳои шамолдиҳӣ ва ғайра аз ҷониби муассисаҳои гуногун ба сомон расонда мешаванд.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Саноати масолеҳи бинокорӣ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?

2.Саноати бинокорӣ хоҷагии халқро бо чӣ таъмин мекунад?

3.Хишти пухтаро чӣ тавр истеҳсол мекунанд?

4.Барои истеҳсоли бетон чиҳо лозиманд?

5.Оид ба индустрияи сохтмон маълумот дода метавонед?

6.Техника ва технологияҳои саноати бинокориро номбар карда метавонед?

РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ДАР СОҲАИ КИШОВАРЗӢ.

Ба сохтори ин соҳа хоҷагиҳои давлатӣ, хоҷагиҳои коллективӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ, иттиҳодияҳои гуногун, фабрикаҳои

мургпарварӣ, хоҷагиҳои моҳидорӣ, гармхонаҳои гуногун, муассисаҳои зотпарварӣ, тухмипарварӣ, пойгоҳҳои таҷрибавӣ, парвариши занбӯри асал, чарогоҳҳо, ҷангалҳо ва ғайра дохил мешаванд.

Инчунин ин соҳа ҳамчун комплекси агросаноатӣ метавонад дорои заводҳои коркарди шир, чарм, гӯшт, комбинатҳои ордкашӣ, консервабарорӣ, фабрикаҳои истеҳсоли тамоку, заводи нӯшокиҳо ва яккатор муассисаҳои дигари истеҳсолӣ бошад. Ин имконият медиҳад, ки ашёи хом дар ҷояш ва сари вақт коркард шуда, аз нобудшавӣ нигоҳ дошта шавад.

Дар шароити ҷумҳурии мо муассисаҳои кишоварзӣ бисёрсоҳавӣ мебошанд ва растании асосии техникӣ пахта ба ҳисоб меравад. Ғайр аз пахта дар ҷумҳурӣ истеҳсоли галладонаҳо, картошка, тамоку, меваю сабзавот, ангур, меваҳои ситрусӣ ва дигар зироатҳо кишт карда шуда, чорводорӣ, мурғпарварӣ, моҳипарварӣ, занбӯриасалпарварӣ, кирмаки пиллапарварӣ низ аз соҳаҳои муҳими хоҷагии деҳот маҳсуб мешаванд.

Дар шароити имрӯза дар ин соҳаи муҳими иқтисодиёти ҷумҳурӣ ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ зиёда аз 17,6 ҳазор хоҷагиҳои калон, миёна ва хурд машгул мебошанд.

Кишоварзӣ яке аз соҳаҳои асосии иқтисодиёти ҷумҳурӣ буда, истеҳсолоти аграрӣ ҷои асосиро ишгол мекунад. Хоҷагии қишлоқ саноатро бо ашёи хом ва аҳолиро бо озуқаворӣ таъмин менамояд. Хоҷагии қишлоқи ҷаҳон ҳамагӣ 3 %-и сатҳи хушкиро ташкил медиҳад. Масоҳати коркарди хоҷагии қишлоқ дар ҷаҳон 4,6 млрд. гектарро ташкил медиҳад, ки аз он 1,5 га, заминҳои шудгоршаванда мебошанд. Ин онро ифода мекунад, ки ба ҳар як шаҳрванд ба ҳисоби миёна 0,3 га заминҳои корамшуда мувофиқ меоянд. Масалан, дар Чин ба ҳар як сари аҳолӣ 0,09 га, дар ИМА 0,64 га, дар Россия 0,8 га , дар Тоҷикистон ҳамагӣ 3 % заминҳои корам мавҷуданд.

Дар истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ воситаи истеҳсолоти асосӣ захираҳои замин ба ҳисоб меравад. Дар мавриди ба таври ратсионалӣ истифода бурдани замин ин зиёд кардани маҳсулоти кишоварзӣ, ҳосилнокии зироатҳо ва дар умум ба самаранокии истеҳсолоти соҳаи хоҷагии қишлоқ оварда мерасонад.

Хоҷагии қишлоқи Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи муҳими истеҳсолоти моддист. Дар солҳои истиқлолияти ҷумҳурӣ ва

гузаштан ба иқтисодиёти бозорӣ, дар натиҷаи таҷдиди колхозу совхозҳо ва дар заминаи онҳо ташкили шаклҳои нави хоҷагидорӣ - хоҷагиҳои коллективии деҳқонӣ, корхонаҳои иҷоравӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва ғайра, ки даромаднокии истеҳсолоти соҳаи кишоварзиро таъмин мекунанд, ташкил карда шуданд.

Аз ҳаҷми маҳсулоти умумии кишоварзӣ ҳиссаи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагиҳои аҳолӣ 70,3 %-ро ташкил медиҳад.

Хоҷагии қишлоқро бо техникаи лозима ва корҳои таъмир соҳаи махсус – Техникаи хоҷагии қишлоқ, бо поруҳои маъданӣ ва дигар моддаҳои химиявӣ соҳаи махсус – Химияи хоҷагии қишлоқ, бо тухмиҳои гуногун-Пойгоҳҳои таҷрибавӣ, бо об Хоҷагии об ва дигар соҳаҳо - ба мисли Матлубот, Хоҷагии автомобилӣ, Базаҳои масолеҳи нефт ва ғайра бо масолеҳҳои гуногун таъмин менамоянд.

Сохтмон дар соҳаи хоҷагии қишлоқ бошад, аз ҷониби муассисаҳои сохтмонии байнихоҷагии – «Сохтмони қишлоқ» ба сомон расонида мешавад.

Дар хоҷагии қишлоқи замонавӣ аксари корҳо бо ёрии техника ва механизмҳои гуногун иҷро карда шуда, ҳиссаи меҳнати дастӣ хеле кам шуда истодааст. Корҳои шудгор, кишт, дарав, ғунучин, обёрӣ, коркарди қаторҳо, порудиҳӣ ва ғайра бо истифодаи васеи техникаи замонавӣ иҷро мешаванд.

? Саволҳо барои санҷиш:

1.Сохтори хоҷагии кишлоқ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?

2.Хоҷагии қишлоқ саноатро бо чӣ таъмин мекунад?

3.Барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ чанд намуди хоҷагиҳо машғуланд?

4.Дар шароити имрӯза чӣ гуна хоҷагиҳо фаъолият доранд?

5.Растаниҳои асосии хоҷагии қишлоқро номбар карда метавонед?

6.Техникаи хоҷагии қишлоқ чӣ гуна вазифаҳоро иҷро мекунад?

7.Химияи хоҷагии қишлоқ чӣ вазифа дорад?

РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ДАР САНОАТИ МОШИНАСОЗӢ.

Саноати мошинасозӣ аз соҳаҳои асосии хоҷагии халқ буда, талаботи халқ ва саноати дигарро бо маснуот ва мошинаҳои гуногун қонеъ мегардонад.

Мошина ин механизм ё маҷмӯи механизмҳои ҳаракатнок буда, як намуди энергияро ба дигар намуди энергия мубаддал мекунад, ё ягон кори фоиданокро иҷро менамояд.

Ба таркиби саноати мошинасозӣ ҳамаи муассисаҳое, ки бо истеҳсоли мошинаҳои гуногун, қисмҳои он, асбобу афзор, дастгоҳҳо, рехтаҳо ва дигар амволи истифодаи умум машғуланд, дохил мешаванд.

Мошинаҳо ба ду гурӯҳ ҷудо карда шудаанд :

Мошинаҳои ибтидоӣ, ки ҳаракатро аз манбаъҳои табиӣ (сӯзишворӣ, об, шамол,...) мегиранд.

Мошинаҳои дуюмин, ки ҳаракатро аз мошинаҳои ибтидоӣ мегиранд. Инчунин мошинаҳо боз ба мошинаҳои энергетикӣ ва мошинаҳои технологӣ ҷудо мешаванд.

Дар навбати худ вобаста ба соҳаҳои истифодабарӣ мошинаҳо ба чанд хел ҷудо мешаванд:

1. Мошинаҳои хоҷагии қишлоқ.
2. Мошинаҳои нақлиётӣ.
3. Мошинаҳо барои соҳаи сохтмон.
4. Мошинаҳои соҳаи атом.
5. Мошинаҳои соҳаи компютер.
6. Мошинаҳои дастгоҳсозӣ.
7. Мошинаҳои асбобсозӣ.
8. Мошинаҳои нақлкунанда.
9. Мошинаҳои истифодаи умум (барои тиб, саноати сабук, хӯрокворӣ, барои рӯзгор ва ғайраҳо).
10. Мошинаҳо барои саноати кӯҳӣ.
11. Мошинаҳо барои саноати химия.

Дар соҳаи мошинасозӣ барои хоҷагии қишлоқ аз мехи одӣ сар карда то киштиҳои кайҳонӣ, аз белу каланд сар карда то афзорҳои гуногун, аз асбобҳои одӣ сар карда, то асбобҳои оптикии гуногун, аз рехтаҳо сар карда то ҷузъиёти гуногунхел, аз амалиёти сохтан сар карда то амалиёти васлкунӣ, ородиҳӣ ва санҷишӣ иҷро карда мешаванд.

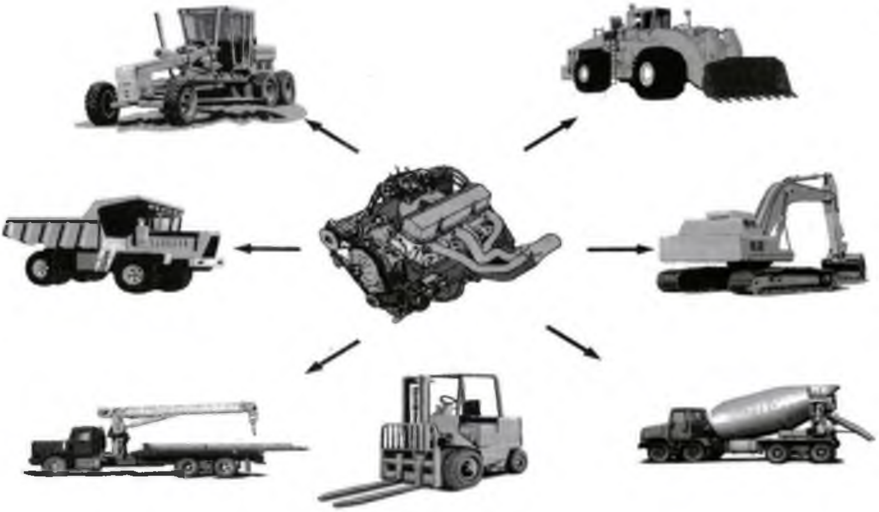

Раванди технологӣ

Барои сохтани мошинаҳои гуногун аз ҳамаи ин амалиёт ба таври васеъ истифода карда мешавад.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Сохтори мошинасозӣ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2.Мошинаҳоро ба чанд гурӯҳ тақсим мекунанд?
3.Мошинаҳои энергетикӣ гуфта чиро меноманд?
4.Кадом мошинаҳои технологиро медонед?
5.Оид ба соҳаи истифодабарии мошинаҳо мисолҳо оред.
6.Дар бораи равандҳои асосии мошинасозӣ мисолҳо оред.

РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ДАР СОҲАИ САНОАТИ СӮЗИШВОРӢ.

Саноати сӯзишворӣ қисми муҳими хоҷагии халқро ташкил медиҳад ва онро бо сӯзишворӣ таъмин менамояд. Ба таркиби саноати сӯзишворӣ соҳаҳои нефт, ангиштсанг ва газ дохил мешаванд, ки инҳо асосан дар қаъри замин ҷойгир мешаванд. Тарзи истеҳсоли нефт: нефт худ моеи равғанини сиёҳтоби ғализ

буда, дар ҷойҳои муайяни қишри замин дар чуқуриҳои гуногун ҷойгир мешавад, ки онро конҳои нефт меноманд. Барои берун овардани он чоҳҳо парма карда шуда, аз онҳо нефт бо фишори худаш ё бо ёрии насосҳо, ё ки бо фишори сунъӣ (бо ёрии чоҳи иловагӣ) истихроҷ карда мешавад. Нефти истихроҷшуда бо ёрии лӯлаҳо ба ҷойҳои коркард ё то нақлиёти нефткашон фиристода мешавад ва дар муассисаҳои нефткоркунанда бо коркарди ҳароратӣ ба навъҳои сӯзишворӣ (бензин, керосин, равғани дизелӣ ва ғайраҳо) ҷудо карда мешавад.

Ангиштсанг ҳам аз қаъри замин бо ду роҳ : бо тарзи кофтани хандақҳо, нақбҳо (шахтаҳо) ё бо тарзи бурида кушодани рӯи замин то қабати ангишт дар буришҳо (разрезҳо) берун оварда мешаванд. Татбиқи ин ё он роҳи истеҳсол ба захира ва чуқурии ҷойгиршавии ангишт вобаста мебошад. Агар захираҳои ангиштсанг ба солҳои тӯлонӣ кифоягӣ кунад (якчанд даҳсолаҳо), ё нисбатан чуқуртар ҷойгир шуда бошад, он гоҳ хандақҳо, ки иншооти хеле мураккаб мебошанд, кофта мешаванд. Дар дигар ҳолатҳо ба тариқи буришҳо ҳосил карда мешавад.

Дараҷаҳои пухтарасии ангиштсанг се навъанд:

- антрасит ангиштсанги хеле пухтарасида.
- ангиштсанги мӯътадил.
- ангиштсанги хокистарӣ-нисбатан хом.

Газ дар қишри замин дар зери фишори баланд то 300 ва зиёда атмосфера дучор мешавад. Барои берун овардани он чоҳҳо парма карда шуда, аз онҳо газ бо фишори худаш берун меояд. Пас аз тоза шудани газ ба истеҳсолкунандагон бо лӯлаҳо (труба) паҳн карда мешавад. Барои ба лӯлаҳо паҳн кардани миқдори зиёди газ онро ба моеъ мубаддал карда тақсим менамоянд. Ғайр аз ин ба сифати сӯзишворӣ торф ва қабатҳои сӯзанда, сӯзишвории сунъӣ-кокс низ истифода карда мешавад.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Сохтори сӯзишворӣ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2.Нефтро чӣ тавр истеҳсол мекунанд?
3.Ангиштро бо кадом роҳҳо истеҳсол мекунанд?
4.Газро чӣ тавр истеҳсол мекунанд?
5.Шумо боз кадом намуди сӯзишвориҳоро медонед?

РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ДАР САНОАТИ ЭНЕРГЕТИКА.

Ба таркиби энергетика соҳаҳое дохил мешаванд, ки онҳо бо истеҳсоли ҷараёни барқ ва интиқоли он машғуланд. Ба онҳо пеш аз ҳама нерӯгоҳҳои барқӣ, зерпойгоҳҳои (подстансия) трансформатори баландшиддат, корҳои паҳнкунии ҷараён ва зерпойгоҳҳои паҳнкунандаи шиддат дохил мешаванд. Инчунин якчанд нерӯгоҳҳои барқии минтақаҳои гуногун ба як хати умумӣ пайвасташуда ҳалқаҳои энергетикиро ташкил медиҳанд.

Нерӯгоҳҳои барқӣ дар навбати худ якчанд навъ шуда, барои истеҳсоли ҷараёни барқ хизмат мекунанд. Онҳо ба нерӯгоҳҳои бо гармӣ, бо об, бо шамол ва ғайра коркунанда ҷудо мешаванд. Нерӯгоҳҳои бо гармӣ коркунанда дар навбати худ ба нерӯгоҳҳои бугӣ, газӣ, офтобӣ, атомӣ, бо обҳои зеризаминӣ коркунанда ҷудо мешаванд.

Раванди истеҳсол ва истифодаи ҷараёни барқ ягона буда, захира кардани миқдори зиёди он ғайриимкон мебошад. аз ин рӯ нерӯе, ки истеҳсол мешавад, бо хатҳои паҳнкунанда то истеъмолкунанда фиристода пурра истифода карда мешавад.

Барои истеҳсоли ҷараёни барқ дар нерӯгоҳҳо вобаста ба хели онҳо мошинаҳои энергетикӣ ба мисли турбинаҳо ва генераторҳоро истифода мебаранд. Турбинаҳо бо ёрии об, буғ, газ ба ҳаракат оварда шуда, дар навбати худ генераторро, ки бо турбина дар як тир шинонда мешавад, ба ҳаракат меоранд.

Зерпойгоҳҳои трансформаторӣ барои баланд кардани шиддати ҷараён ва кам кардани гумшавии ҷараён, пешгирии гармшавии ноқилҳо ва дигар қисматҳои ҷараёнгузар хизмат мекунанд. Дар навбати худ барои то истеъмолкунанда бурда расонидани ҷараён вай бо ёрии зерпойгоҳҳои трансформатории пасткунандаи шиддат то бузургиҳои мӯътадил паст карда мешавад.

Генераторҳои истгоҳи барқӣ

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Сохтори энергетика кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2.Ҳалқаи энергетикиро шарҳ дода метавонед?
3.Нерӯгоҳҳои барқӣ чанд хел мешаванд?
4.Барои истеҳсоли барқ аз кадом мошинаҳо истифода мебаранд?
5.Зерпойгоҳҳои трансформаторӣ чӣ гуна вазифаро иҷро мекунанд?
6.Дар бораи нерӯгоҳҳои барқии мамлакатамон маълумот дода метавонед?

ҲУҶҶАТИ ТЕХНОЛОГӢ.

Номгӯй ва мазмуни ҳуҷҷати технологӣ бо стандарти давлатии **Системаи ягонаи ҳуҷҷати технологӣ** (ЕСТД) муқаррар карда мешавад.

Намудҳои асосии ҳуҷҷати технологӣ харитаи маршрутӣ, харитаи амалиёт, харитаи эскизҳо, дастурамали технологӣ, феҳристи асбобу анҷом мебошанд. Ду намуди аввал дар тамоми истеҳсолот, охиринашон аксаран танҳо дар истеҳсолоти алоҳида ва хурдсерия истифода бурда мешаванд. Мазмуни харитаҳои маршрутӣ ва амалиётро муфассал дида мебароем.

Дар **харитаҳои маршрутӣ** сарфи назар аз хусусияти маҳсулоти истеҳсолшаванда тамоми роҳе, ки масолеҳ ва маҳсулоти нимтайёр гузашта, ба маҳсулоти тайёр табдил меёбанд, акс ёфтааст. Харитаи маршрутӣ тасвири раванди технологии тайёр кардани маснуот аз рӯи тамоми амалиёт, маълумот доир ба таҷҳизот, асбобу анҷом, масолеҳи истифодашаванда, инчунин баъзе маълумоти хусусияти меъёриро доро мебошад.

Дар **харитаи амалиёт** нисбат ба харитаҳои маршрутӣ, иҷрои ҳар як амалиёти ҷудогона мувофиқи гузаришҳо тасвир карда мешавад. Дар онҳо инчунин режими дурусти кори таҷҳизот, асбобу абзори назоратию ченкунии истифодашаванда нишон дода мешаванд.

Риояи дақиқу пайдарҳамии корҳои дар ҳуҷҷатҳо муқарраршуда, қоидаҳои истифода ва режими кори техника-интизоми технологӣ шарти ҳатмии ба амал баровардани раванди истеҳсолӣ мебошад.

Шумо аз машғулиятҳои фанни технология дар «Асосҳои касбу ҳунар» синфҳои 5-9 донистед, ки раванди технологӣ одатан се давраро дар бар мегирад: ҳосил кардани масолеҳ, сохтани деталҳои тайёр, васл кардани маснуот. Ин давраҳо - ҳосил кардани масолеҳ, ба шакл даровардан ва васл кардан дар равандҳои технологии корхонаҳои бисёр соҳаҳои хоҷагии халқ ҷой доранд. Масалан, раванди технологӣ дар корхонаи мошинасозӣ ин тавр мегузарад:

Давраи тайёр кардани масолеҳ дар сехи масолеҳтайёркунӣ (рехтагарӣ, қолабрезӣ ва ғ.) ба амал меояд. Дар ин ҷо аз ашёи аввала ва хом масолеҳи ҷузъиётҳои оянда тайёр карда мешавад. Сифатнокии кори коргарони ин сехҳо (рехтагарҳо, моделсозҳо, қолабгарҳо, пресскорҳо ва ғ.) ва таҷҳизоти техникии истеҳсолоти масолеҳтайёркунӣ аз бисёр ҷиҳат ба хароҷоти ашёи хом дар корхона вобаста аст. Масолеҳ ҳар қадар аниқ тайёр шуда бошад, ҳамон қадар камтар металл дар вақти коркарди он ба партов мебарояд, истеҳсолот ҳамон қадар басарфа мешавад.

Деталҳо **давраи шаклгириро** дар сехи механикӣ мегузаронанд. Масолеҳи ҳосилшударо дар дастгоҳҳои мухталиф бо истифодаи асбобу анҷоми гуногун коркард мекунанд. Дар ин кор коргарони гуногункасб иштирок мекунанд: харрот, фрейзерчӣ, челонгар, суфтагар ва дигарон. Баъд деталҳои тайёр мувофиқи талаботи техникӣ коркарди ҳароратӣ, химиявӣ ё дигарро дар сехҳои мувофиқ мегузаронанд. Ин фарсуданашавандагӣ ва эътимодияти онҳоро зиёд мекунад. Барои муҳофизат аз таъсири муҳити беруна ба сатҳи баъзе деталҳо моддаҳои гуногун мемоланд. Ҷузъиёт аз сехҳои коркард барои васл кардан дохил мешаванд.

Дар **давраи васлкунӣ** ду марҳаларо фарқ кардан мумкин аст: васлкунии қисм ба қисм, ки дар натиҷа қисми таркибии маснуоти оянда ҳосил мешавад (воҳиди васлкунӣ) ва васлкунии умумии маснуот. Масалан, дар як сехи заводи автомобилсозӣ муҳаррик ва дар сехи дигар қисми дигари автомобили оянда сохта мешавад, ки ин васлкунӣ қисм ба қисм аст ва васлкунии умумӣ (комил) дар конвейери асосӣ ба амал меояд : дар ин ҷо аз воҳиди васлкунӣ ва ҷузъҳо автомобил ба вуҷуд меояд.

Мо раванди технологии тайёр кардани маҳсулоти силсилавиро дида баромадем. Пеш аз он аз худ кардани саноати ҳар маснуоти нав, ки тайёрии конструкторӣ, технологӣ ва ташкилию

ıстеҳсолии истехсолотро дар бар мегирад, ба вуқӯъ меояд.

Тайёрии конструкторӣ аз коркарди **супориши техникӣ (СТ)** ҳуҷҷати аввала, ки дорои асоси техникию иқтисодӣ ва талаботи техникӣ буда, нисбат ба маснуот нишон дода мешаванд, огоз меёбад. Натиҷаи ниҳоӣ-ҳуҷҷати корӣ, яъне нақшаҳои корӣ аст, ки тамоми маълумотро барои тайёр кардан ва назорат кардани маснуоти зарурӣ доро мебошад: нақшаҳои васлкунӣ, нақшаи деталҳо, таснифи деталҳо ва ғайра.

Дар асоси ин ҳуҷҷатҳо **тайёрии технологии истеҳсолот** амалӣ мешавад. Вай коркарди равандҳои технологии тайёр кардани маҳсулотро дар бар мегирад, ки он дар ҳуҷҷати технологӣ акс меёбад : харитаи технологиии маршрутӣ, амалиёт ва ғайра. Тайёрии технологии истеҳсолот мувофиқи **Системаи ягонаи тайёриии технологии истеҳсолот-стандартҳо** ба амал бароварда мешавад, ки онҳо дар ҳар як корхонаи як соҳаи хоҷагии халқ риоя карда мешаванд.

Дар вақти ба лоиҳа гирифтани равандҳои технологӣ аз як тараф, талаботи техникӣ, ки маснуот онро қонеъ мегардонад ва аз тарафи дигар, имкониятҳои истеҳсолот бо дастгоҳҳои зарурӣ, абзор ва кадрҳои коргар таъмин будани онро ба ҳисоб мегиранд.

Тайёрии ташкилию истеҳсолии истеҳсолот бо тайёрии технологии истеҳсолот зич алоқаманд аст. Вай аз ташкили конкретии кори сехҳо ва қитъаҳо, аниқ кардани масъалаҳои таъминот, ҷойгиркунонии таҷҳизот, тайёр кардани намунаҳои таҷрибавии маснуот ва гайра иборат аст.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Таъиноти харитаи маршрутӣ ва амалиётӣ кадомҳоанд?
2.Харитаи маршрутӣ аз харитаи амалиётӣ чӣ фарқ дорад?

! **Супориш:**

Нақшаи тайёр кардани истеҳсолотро ба истеҳсоли маҳсулоти нав дар устохонаи мактабӣ тартиб диҳед ва марҳалахои ҷудогонаи онро муайян кунед (тайёрии конструкторӣ, технологӣ ва ташкилию истеҳсолӣ).

Равандҳои технологиро (маҳсулоттайёркунӣ, шаклсозӣ ва васлкунӣ) дар он корхонаҳое, ки дар вақти экскурсия дидед, мисол биёред.

Номгӯи ихтисоси коргаронро, ки дар ин равандҳо машғуланд, тартиб диҳед. Мазмуни меҳнати онҳоро кадом амалиёти технологӣ ташкил медиҳанд?

БОБИ I.I.
СИСТЕМАИ МОШИНАҲО ВА КОМПЛЕКСИ ТАҶҲИЗОТИ ТЕХНОЛОГӢ.
АСОСҲОИ ТЕХНИКА.

Асосҳои техникаи ҳозираро мошинаҳо ташкил медиҳанд. Вобаста ба он ки мошинаҳо кадом корро иҷро мекунанд, ба гурӯҳҳо тақсим мешаванд. Аз ҷумла, мошинаҳои энергетикӣ (турбина, муҳаррики дарунсӯз, муҳаррики барқӣ, генераторҳои барқӣ ва ғ), технологӣ (дастгоҳ, тухмпошак ва ғ), нақлиётӣ (самолёт, автомобил, чархбол, велосипед ва г), информатсионӣ (аз арифмометри одӣ то компютер) ва гайраро фарқ мекунанд. Дар истеҳсолоти ҳозира тамоми намудҳои мошинаҳои мазкур васеъ истифода мешаванд.

Барои он ки мошина вазифаи худро иҷро карда тавонад, узвҳои кории иҷрокунанда дорад. Сохти он ба таъиноти мошина ва шароити кории он вобаста аст. Масалан, узви кории дастгоҳи ҳавоивазкунанда парраҳои даврзананда, узви кории экскаватор бел ва автомобил чарх аст. Ба узви кории мошина он кори фоиданоке, ки барои он мошина пешбинӣ шудааст, дохил мегардад.

Узви кории мошинаро муҳаррик ба кор медарорад. Ҳаракат аз муҳаррик ба узви корӣ ба воситаи механизми ҳаракатгузарон дода мешавад. Бо ин мақсад дар мошинаҳои технологӣ ва нақлиётӣ бештар ҳаракатгузарониҳои механикӣ истифода бурда мешаванд: тасмагӣ, занҷирӣ, дандонадор, мурватшакл, фриксионӣ. Агар дар тагйир додани ҳаракат моеъ ва газҳо иштирок кунанд, механизмҳои ҳаракатгузаронро механизмҳои гидравликӣ ё пневматикӣ меноманд.

Одатан механизми ҳаракатгузарон аз қисми даромад, ки бо муҳаррик ба ҳаракат дароварда мешавад ва аз қисми баромад, ки бо узви кории мошина ё нишондиҳандаи асбоб алоқаманд аст, иборат аст. Ва агар узви кории мошинаи технологӣ, масалан, гирои дастгоҳ, ҳаракати бозгашту пешравӣ, наварди муҳаррик ҳаракати даврзанандаро ба амал орад, он гоҳ сохти механизми ҳаракатгузарон бояд на танҳо гузаронидани ҳаракат ва тағйир додани суръати онро таъмин кунад, балки ҳаракати даврзанандаи наварди муҳаррикро ба ҳаракати бозгардандаю пешравандаи гиро тагйир медиҳад.

Кори мошинаро идора кардан лозим аст. Пеш мошинаро танҳо инсон идора мекард. Ҳоло дар истеҳсолот торафт бештар дастгоҳҳои автоматӣ истифода бурда мешаванд, ки вазифаи идоракунандаро иҷро мекунанд. Онҳо аз рӯи барномаи пешакӣ муайяншуда амал мекунанд, коргар танҳо рафти истеҳсолотро назорат мекунад.

Техникаи лазер ба полиграфия дохил шуд: бо ёрии он қолабҳои чонро тайёр мекунанд

Мошинаҳое, ки аз ҷиҳати таъинот, сохт ва андоза гуногунанд як хосияти умумӣ доранд: онҳо кори фоиданокро иҷро мекунанд. Бар хилофи мошинаҳо чунин воситаҳои техникӣ, ҳамчун асбобҳои корӣ худ кор карда наметавонанд. Асбоб олоти меҳнати инсон (масалан, сӯзан, бел, мурваттобак ва ҳоказо) ё узви иҷрокунандаи мошина (парма, ранда ва ғ.) аст. Ғайр аз асбобҳои корӣ боз асбобҳои ченкунӣ мавҷуданд, ки шумо бо онҳо масъалаҳои назорати сифати маҳсулотро омӯхта шинос шудаед.

Аксари шумо ҳангоми кор дар устохонаи таълимӣ дар синфҳои 5-9 дар дастгоҳҳои пармакунӣ, харротӣ ва фрезерӣ кор кардаед ва бо чунин асбоби техникӣ, монанди кондуктор вохӯрдаед. Ин асбоб имкон медиҳад, ки детал бе нишонагузории пешакӣ сӯрох карда шавад. Барои ҳар як намуди детал кондуктори махсуси муқарраршуда зарур аст. Маҷмӯи чунин асбоб абзори махсус ва асбобҳои дигар таҷҳизоти дастгоҳи пармакуниро ташкил медиҳад. Таҷҳизот гуфта маҷмӯи асбобҳои техникиро мегӯянд, ки таҷҳизоти технологиро пурра мекунад ва барои иҷрои қисми муайяни раванди технологӣ маҳкам кардан, додан, назорати масолеҳ ва деталҳо лозиманд.

Гурӯҳи калони воситаҳои техникиро, ки дар ҳар соҳаи истеҳсолот истифода мебаранд, асбобҳои назоратию ченкунӣ ташкил медиҳанд. Онҳо аз рӯи як қатор нишонаҳо: таъинот , принсипи амал ва ғайра тасниф карда мешаванд.

Вобаста ба намуди бузургии ченшаванда асбобҳои зеринро

фарқ мекунанд: асбобҳо барои чен кардани массаи модда, ҳарорат, фишор ва гайра.

Асбобҳо мувофиқи принсипи амал механикӣ, электрикӣ, гидравликӣ, оптикӣ ва инчунин муштарак (электромеханикӣ ва г) мешаванд.

Дар шароити истҳсолот аксаран зарурати чен кардани ин ё он бузургиҳое,ки аз чашми мушоҳидакунанда ниҳонанд, масалан ҳарорати кӯраҳо, ҳолати реактори атомӣ ва ғ. пайдо мешавад. Дар ин маврид датчики асбоб (ченкунандаи бузургиҳо) бевосита дар объект мебошад ва индикатори асбоб (нишондиҳандаи бузургии ченшаванда) дар пулти махсуси танзимгар (оператор) мебошад. чунин асбобҳоро асбобҳои масофавӣ (дистантсионӣ) меноманд.

Аксари асбобҳо қимати бузургии ченшавандаро, ки ба лаҳзаи ченкунӣ мувофиқат мекунанд, нишон медиҳад. Ин асбобҳоро асбобҳои нишондиҳанда меноманд. Онҳо мумкин аст ақрабакдор, масалан, амперметр, волтметр, тарозу ва ғ. ё индикатсияи рақамдор (монанди соати электронӣ) бошанд.

Дастгоҳи мураккаб дар сехи коркарди шир таҷҳизонида шудааст

Агар дар зиндагии ҳаррӯза асбобҳои нишондиҳанда хеле мувофиқу муносиб бошанд, дар истеҳсолот аксар вақт вазъияте ба вуҷуд меояд, ки он гоҳ на танҳо қимати мутлақи бузургии ченшавандаро, балки инчунин хусусияти тағирёбии онро дар давоми фосилаи муайяни вақт донистан зарур мешавад.

Бо ин мақсад асбобҳои қайдкунандаро истифода мебаранд.: худнавис ё чопкунанда.

Тамоми асбобҳои техникии дар боло омӯхташуда-мошинаҳо, асбоб, таҷҳизот, абзор воситаҳои таҷҳизоти техникии истеҳсолот мебошанд. Онҳо барои ба амал баровардани равандҳои технологӣ заруранд. Технологияи нав техникаи принсипан навро талаб мекунад, ки бе он мақсади олимони технолог ба амал баровардa намешавад.

Дараҷаи баланди инкишофи донишҳои илмӣ ба мунтазам такмил ёфтани воситаҳои техникии истеҳсолот мусоидат мекунад.

Мӯҳлати амалан ҷорӣ кардани онҳо хеле тезонида мешавад. Агар ҳанӯз чоряки аввали асри 20 давраи аз тадқиқоти илмии бунёдӣ то амаликунии онҳо қариб 20 солро ташкил диҳад, он гоҳ дар ибтидои асри 21 дар бисёр мавридҳо он 5-6 маротиба кӯтоҳ шудааст.

Комёбиҳои техника дар навбати худ суръати тадқиқоти илмиро тезонида, имкониятҳои онро васеъ мекунанд, таъсири мутақобилаи ҳамаҷонибаи илм, техника ва истеҳсолот шарти муҳими тезонидани прогресси илмию техникӣ мебошад.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Мошинаҳо аз дигар воситаҳои техникие, ки дар истеҳсолот ва рӯзгор истифода мешаванд, бо чӣ фарқ мекунанд?

2.Мошинаҳоро вобаста ба таъиноти онҳо чӣ тавр тасниф кардан мумкин аст?

3.Мошинаҳоеро, ки дар рӯзгор истифода мешаванд, ба кадом гурӯҳҳо мансуб кардан мумкин аст?

4.Қисмҳои асосии ягон мошинаро номбар кунед ва таъиноти онро фаҳмонда метавонед?

5.Барои назорати бузургиҳои технологии маҳсулоти истеҳсолшаванда дар корхонаи базавӣ кадом воситаҳои техникӣ ёрӣ мерасонанд?

! **Супориш:**

Дар корхонаи базавӣ бо роҳи такмил додани мошинаҳои техникӣ (металлкоркунӣ, бофандагӣ, чӯбкоркунанда ё дастгоҳи дигар) шинос шавед.

МЕХАНИКОНИДАНИ ИСТЕҲСОЛОТ.

Мошинаҳо ва механизмҳо воситаҳои меҳнати дастиро иваз карда, инсонро аз иҷрои амалиёти вазнину хастакунанда озод мекунанд, ҳосилнокии меҳнат, сифати маҳсулотро баланд мекунанд. Истифодаи мошина ва механизмҳо дар раванди истеҳсолот механиконӣ намудани истеҳсолот номида мешавад.

Механиконии истеҳсолот мумкин аст ҷузъӣ бошад, ки дар ин сурат амалиёти ҷудогонаи технологӣ механиконида мешавад ва ҳиссаи зиёди меҳнати дастӣ боқӣ мемонад. Чунончи, меҳнати коргар, ки баъд аз тайёр кардани ҷузъиёт дар дастгоҳи

харротӣ маҳсулоти тайёршударо ба анбор месупорад, ҷузъан механиконида шудааст.

Воситаи самарабахши такмил додани истеҳсолот **механиконии комплексӣ** мебошад. Дар ин маврид меҳнати дастӣ дар давоми тамоми раванди истеҳсолӣ бо меҳнати мошинавӣ иваз мешавад.

Дар вақти механиконии комплексии равандҳои технологӣ (масалан, кӯфтан бо болға ва пресс) кори мошина ва механизмҳо бо кашондани масолеҳ, маснуот бо ёрии мошинаву механизмҳои борбардору нақлиётӣ (ковейер, автокара, кранҳои борбардор ва ғайра) пайваста мешавад. Коргар танҳо кори воситаҳои механикиро идора карда, онро назорат мекунад.

Барои механиконидани истеҳсолот мошинаву механизмҳои технологию нақлиётӣ ҳамаҷониба истифода бурда мешаванд.

Мошинаҳои технологӣ вобаста ба намуди равандҳои мушаххаси технологӣ, ки барои ба амал баровардани онҳо истифода мешаванд, фарқ мекунанд. Масалан, барои коркарди масолеҳ ва деталҳои металлӣ дар мошинасозӣ (ва дар яккатор соҳаҳои дигар) бо роҳи буридан чунин мошинаҳои технологии ниҳоят маъмул, монанди дастгоҳҳои металбурӣ истифода бурда мешаванд. Ба онҳо дастгоҳҳои харротӣ, пармакунӣ, рандакунанда, тарошанда, суфтакунанда ва ғайра мансубанд. Дар дохили ҳар як гурӯҳи дастгоҳҳо дастгоҳҳои универсалӣ-барои коркарди маснуоти гуногуншакл ва гуногунандоза ва дастгоҳҳои махсусро барои коркарди маснуоти якхела ва якандоза фарқ мекунанд.

Мошинаҳои технологӣ

Дар вақтҳои охир дастгоҳҳои металлбурие васеъ истифода мешаванд, ки барои иҷрои якчанд амалиёти мухталифи технологӣ таъин шудаанд. Ин дастгоҳҳо якчанд агрегатҳои ивазшаванда: харротӣ, пармакунӣ, рандакунӣ, сайқалдиҳӣ доранд. Иваз кардани агрегат имкон медиҳад дастгоҳ ба зудӣ аз нав дуруст карда, вақти

тайёрӣ барои сохтани ҷузъиётҳои нав кӯтоҳ карда шавад, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ хеле фоидабахш аст. Тамоми мошинаҳои дар боло номбаршуда ва бисёр мошинаҳои дигар барои механиконии истеҳсолоти мошинасозӣ истифода бурда мешаванд.

Дар саноати маъдан мошинаҳои пармакунӣ, маъданканӣ ва дигар мошинаҳои технологӣ истифода бурда мешаванд, ки барои истихроҷи ҷинсҳои кӯҳӣ таъин шудаанд. Дар ин соҳа қариб тамоми намудҳои кор механиконида шудаанд.

Истеҳсолоти бофандагӣ бо дастгоҳҳои бофандагӣ, мокудор, ресандагӣ ва дастгоҳҳои дигар таҷҳизонида шудаанд, ки барои механиконидани раванди ҳосил кардани матоъ имкон медиҳанд.

Мошинаҳо барои механиконидани истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ ҳамаҷониба истифода бурда мешаванд. Масалан, барои ҷамъоварии ғалла маҷмӯи мошинаҳои технологиро истифода мебаранд, ки мошинаи дарав, мошинаи саракчин, комбайнҳои ғаллагундорӣ, мошинаҳо барои ба навъҳо ҷудо кардан ва хушконидани ғалла ва ғайраро дар бар мегиранд. Дар чорводорӣ ва истеҳсоли хӯроки чорво маҷмӯи мошинаҳое ҷорӣ карда шудаанд, ки ба механиконидани тамоми раванди технологӣ-захира кардан, тайёр кардан ва додани хӯрок, парваридани чорво ва ниғоҳубини онҳо имкон медиҳанд.

Бар хилофи мошинаҳои технологӣ воситаҳои борбардорию нақлиётӣ дар соҳаҳои мухталифи истеҳсолот ҳамон як таъинотро иҷро мекунанд. Онҳо танҳо аз ҷиҳати сохт фарқ мекунанд.

Тамоми мошинаҳои борбардорию нақлиётиро вобаста ба режими кор ба воситаҳои даврӣ ва муттасил амалкунанда тақсим кардан мумкин аст.

Мошинаҳои муттасиламалкунанда конвейерҳое мебошанд, ки суръати онҳо бо тартиби раванди истеҳсолӣ муайян карда мешавад. Конвейерҳои тасмагӣ бештар маълуманд, ки тасмаи (лентаи) резинӣ ё пӯлодӣ дар болои гилдиракча ҳаракат мекунад ва бо ёрии тасма бор ба масофаи дур ҳам бурда мешавад. Чунин навъи конвейерҳо дар саноати соатсозӣ, асбобсозӣ, радиоэлектронӣ, хӯрокворӣ, пойафзор, дӯзандагӣ ва яккатор соҳаҳои дигари саноат истифода мешаванд.

Конвейерҳои овезон-равонакҳое, ки ба занҷири ҳаракаткунанда маҳкам карда шудаанд, низ ҳарҷониба истифода мешаванд. Масалан, дар заводи ВАЗ дар васл кардани автомобилҳо чунин се хати конвейерӣ якбора амал мекунанд, ки

Мошинаҳои муттасиламалкунанда

дарозии конвейери асосӣ ба ду километр мерасад.

Барои кашонидани борҳои пошхӯранда, моеъ, инчунин борҳои вазнин конвейерҳои махсус мавчуданд.

Мошину механизмҳои даврӣ амалкунанда кори бардоштану аз як ҷо ба ҷои дигар гузаронидани борҳоро дар рафти раванди истеҳсолӣ иҷро мекунанд. Ба чунин воситаҳои механиконӣ кранҳои борбардори гуногун, олоти борбардор (лифт), таҷҳизоти одитарин барои бардоштани бор (ғалтак, ғарғараи борбардорӣ), инчунин мошинаҳои барои бор кардан ва аз як ҷо ба ҷои дигар гузаронидани борҳо дар ҳудуди корхона-электрокара, автокара ва ғайра тааллуқ доранд.

Хати конвейерии овеза дар сехи кузови автомобилҳо

Дар бисёр соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқ нақлиёти якрелсаи овезон-аробача, равонак бо таҷҳизоти болобардоранда (ғарғараи борбардорӣ) истифода мешавад, ки бо роҳи якрелса ҳаракат мекунад.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1. Механиконии истеҳсолот аз чӣ иборат аст?
2. Механиконии ҷузъӣ аз механиконии комплексӣ чӣ фарқ дорад?
3. Дар корхонаи базавии мактаби шумо кадом мошинаҳои технологӣ истифода мешаванд?
4. Мошину механизмҳои борбардору нақлиётиро, ки механиконии истеҳсолотро дар корхонаи базавӣ таъмин мекунанд, номбар кунед.

! **Супориш:**

Дар вақти экскурсияҳои истеҳсолӣ ба корхонаҳои соҳаҳои гуногуни саноат ва хоҷагии қишлоқ ба таъиноти мошинаҳои мухталиф (технологӣ ва нақлиётӣ) ва роли онҳо дар механиконии равандҳои истеҳсолот диққат диҳед.

МАЪЛУМОТИ АСОСӢ ДАР БОРАИ ДАСТГОҲҲОИ АВТОМАТӢ.

Автомат дастгоҳ ё маҷмӯи дастгоҳест, ки аз рӯи барномаи муайян, бе иштироки бевоситаи инсон дар раванди ҳосил кардан, тағйир додан, интиқол ва тақсим (истифода) кардани энергия, масолеҳ ва ахбор тамоми амалиётро иҷро мекунад. Барои автомат барнома мумкин аст мувофиқи сохти он муайян карда шавад (соат, автоматҳои садо) ё аз муҳити берун ба намуди перфокарта, перфолента ва ғ (дастгоҳҳо бо идоракунии барномавии рақамдор, мошинаҳои ҳисоб) дохил шавад.

Дар зарфи солҳои охир системаҳои автоматӣ дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ ҳамаҷониба истифода мешаванд. Барои он ки принсипи амали онҳоро фаҳмем, таъиноти унсурҳои алоҳидаи бо ҳам алоқаманд ва функсияҳои муайян иҷрокунандаро, ки ин системаҳо аз онҳо иборатанд, дида мебароем.

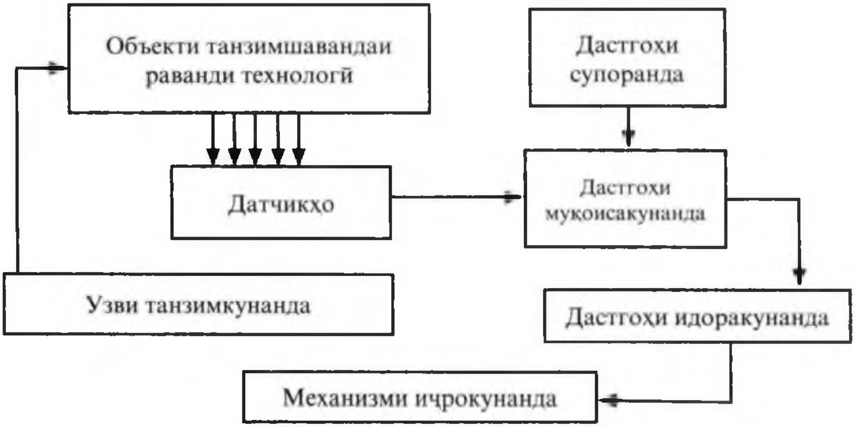

Нақшаи танзими автоматии параметрҳои раванди технологӣ.

Барои он ки системаҳои автоматӣ имконияти эътино ба тағйири қимати бузургиҳои мухталифи физикии муҳит (ҳарорат, намӣ) ё объект (суръати даврзанӣ ва ғайра) дошта бошанд, бо элементҳои ченкунӣ-датчикҳо таъмин карда шудаанд. Дар автоматика датчикҳои сохташон хеле мухталиф истифода мешаванд.

Терморезистор датчики одитарини ҳарорат мебошад. Вай аз резистори муқаррарӣ бо он фарқ мекунад, ки бо тағйир ёфтани ҳарорат муқовимати электрикии он тағйир меёбад ва аз ин рӯ, қувваи ҷараён дар занҷири берунӣ тағйир меёбад. Чунин датчикҳо дар он ҷое татбиқ мешаванд, ки ҳароратро мунтазам мушоҳида кардан зарур аст; чунончи терморезисторҳо барои дар гармхонаҳо, фабрикаҳои мурғпарварӣ ва ғ. нигоҳ доштани иқлими мувофиқ ёрӣ мерасонанд.

Датчикҳо қимати бузургиҳои танзимшавандаро қабул мекунанд (ҳароратро дар кӯраи ҳароратӣ, фишорро дар газопровод, қувваи ҷараёнро дар занҷири электрик ва ғ) ва онро ба сигналҳо табдил медиҳанд, ки барои интиқоли минбаъда қулай мебошанд : электрикӣ, пневматикӣ ё гидравликӣ.

Иқтидори аломатҳое, ки аз датчикҳо дохил мешаванд, аксар вақт чунон кам аст, ки он барои кори элементҳои дигари системаҳои автоматӣ нокифоя аст. Аз ҳамин сабаб барои пурзӯр кардани аломат зарурат пайдо мешавад. Бо ин мақсад

қувватфизоҳо-қувватфизоҳои электрикӣ, магнитӣ, гидравликӣ, ва ғайраро истифода мебаранд.

Дар системаҳои автоматие, ки бузургиҳои равандҳои технологиро танзим мекунанд ё онҳоро идора мекунанд, **механизмҳои иҷрокунанда** татбиқ карда мешаванд. Онҳо бо аломати датчик узви танзимкунандаро ба ҳаракат меоранд. Аксар вақт ҳамчун механизми иҷрокунанда муҳаррикҳоро, ки гардиши наварди онҳо боиси ҳаракати узви танзимкунанда мегардад, истифода мебаранд. Узви танзимкунанда ба бузургии аз меъёр дуршуда таъсир мерасонад, чунончи, сарфи моеъ ё газро тағйир медиҳад.

Механизми иҷрокунанда (муҳаррик ва ғ) чунонки дар боло гуфта шуд, бо сигнали датчик ба кор медарояд, вале ин амал бо ёрии дастгоҳи идоракунанда ба ҷо оварда мешавад ва ба сифати он дар автоматика **релеҳои** мухталифро истифода мебаранд. (**Реле**- калимаи франсавӣ буда маъноящ иваз кардан аст).

Дар системаҳои автоматӣ релеҳои электронӣ, фотоэлектрикӣ, электромагнитӣ ва дигар навъҳои реле татбиқ карда мешаванд. Онҳо вобаста ба дараҷаи сигнал дар даромадгоҳ системаро ба режими дигари кор ба таври автоматӣ тағйир медиҳанд. Дар ин ҳол дар системаи автоматӣ ба кор даровардан ё хомӯш кардани муҳаррик (механизми иҷрокунанда) ба амал омада, таъсир ба бузургии ченшаванда оғоз мешавад ё анҷом меёбад.

Вале охир автомат бояд «донад», ки кадом бузургии раванди технологӣ назорат карда шавад ва бузургии онро «дар хотир дорад». Бо ин мақсад ба таркиби дастгоҳи автоматӣ **элементи супоранда** дохил мешавад, ки бо ёрии он барномаи кор муқаррар карда мешавад.

Қисми таркибии зарурии системаҳои автоматии идоракунӣ ва танзимкунии бузургиҳо **элементи муқоисакунанда** мебошад, ки сигналҳои элементҳои супоранда ва ченкунандаро муқоиса мекунад, аз меъёр дур шудани бузургии танзимшавандаро (нишона ва қимат) муайян месозад ва мувофиқи он сигнали таъсирро ба раванд ташаккул медиҳад. Ин вазифаро дар системаҳои ҳозира аксаран техникаи электронии ҳисоб иҷро мекунад.

Инак, шумо бо унсурҳои асосии дастгоҳҳои автоматӣ ва таъсири мутақобилаи онҳо шинос шудед. Акнун баъзе соҳаҳои татбиқи онҳоро дида мебароем. Аз рӯи вазифаҳо, ки дастгоҳҳои

автоматӣ ичро мекунанд, чор соҳаи асосии истифодаи автоматикаро дар истеҳсолот зикр кардан мумкин аст: **назорати автоматӣ, муҳофизати автоматӣ, танзими автоматӣ ва идоракунии автоматӣ.**

Муҳофизати автоматӣ дар давраҳои гуногуни равандҳои истеҳсолӣ ҳарчониба истифода мешавад. Чунончи, дар раванди технологӣ мумкин аст вазъияти хатарноке ба вучуд ояд, ки дар натичаи аз меъёри муқарраршуда дур шудани бузургиҳои гуногуни он рӯй додааст. Масалан, агар суръати даврзании наварди мошина аз меъёр зиёд бошад, тамоми равандро сари вақт боздоштан муҳим аст. Маҳз ҳамин вақт муҳофизати автоматӣ, ки додани энергияро қатъ мекунад, ёрӣ мерасонад.

Автоматҳое, ки ҳаёт ва саломатии одамонро ҳифз мекунанд, мавқеи калон доранд. Охир коркуне, ки масалан, ба тачҳизоти пахш карда фишороваранда (пресси қолабгарӣ) хизмат мерасонад, ҳар қадар тачрибанок бошад ҳам, мумкин аст ҳаракати ночоя кунад ва дасти ӯ дар минтақаи хатар қарор гирад, дар ин маврид дастгоҳи автоматикӣ дар як муддати кӯтоҳ тачҳизотро бозмедорад.

Танзими автоматии бузургиҳо дар вақти муайяни нигоҳ доштани қимати муқаррарии ягон бузургии танзимшаванда мебошад, ки раванди технологиро тавсиф мекунад.

Танзими ҳар бузургӣ, масалан, суръати буридан дар дастгоҳ ё ҳарорат дар камераи инкубатор дар ду марҳала ба амал меояд: ченкунии мунтазами ин бузургӣ ва дар лаҳзаи даркорӣ расонидан ба раванди технологӣ. Агар раванд нисбатан оҳиста гузарад, он гоҳ инсон метавонад онҳоро мустақилона идора кунад; бузургиҳои гуногунро мушоҳида, назорат ва танзим намояд. Дар шароити равандҳои зудгузар бошад, бо ёрии дастгоҳҳои автоматӣ амалан имконпазир аст.

Тамоми дастгоҳҳои дар боло омӯхтаамон ин ё он бузургии раванди технологиро танзим карда моҳияти функсияи идоракунии худи равандро ичро мекунанд. Аз ҳамин сабаб танзими автоматиро ҳамчун намуди идоракунии автоматӣ донистан мумкин аст.

? Саволҳо барои санҷиш:

1. Истифодаи дастгоҳҳои автоматии муҳофизатиро дар зиндагӣ ва дар корхонаҳое, ки дар вақти экскурсия дар онҳо будед, мисол оварда метавонед?
2. Аз рӯи нақша принсипи амали танзимкунандаҳои автоматиро шарҳ дода метавонед?. Таъиноти функсионалии унсурҳои ҷудогонаи он аз чӣ иборат аст?

БОБИ I. II.
ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАШКИЛИ ИСТЕҲСОЛОТ.

МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ ИҚТИСОДИЁТИ ИСТЕҲСОЛОТ.

Ҳалли вазифаҳои тезонидани тараққиёти иҷтимоию иқтисодии мамлакат, афзоиши некӯаҳволии одамон ҳарҷониба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолотро талаб мекунад. Баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, яъне бо харҷи камтарин ба даст овардани натиҷаҳои баландтарини хоҷагӣ мебошад. Ин дар навбати худ чунин маъно дорад, ки хоҷагиро бояд чунон пеш бурд, ки ҳар як сомонии ба истеҳсолот гузошташуда, яъне маблағи барои ашёи хом сарфшуда, натиҷаи бештар диҳад.

Ду роҳи тараққиёти истеҳсолот мавҷуд аст : экстенсивӣ ва интенсивӣ. Роҳи аввал–аз ҳисоби зиёд кардани миқдори корхонаҳо, сехҳо ва қитъаҳои онҳо, замини кишт, ҷалб кардани қувваи нави коргарӣ, масолеҳ ва гайра васеъ кардани истеҳсолот мебошад. Роҳи дуюм–ба даст овардани ҳамон натиҷа аз ҳисоби истифодаи технология, техникаи мукаммалтар, ташкили бехатарии истеҳсолот, мустаҳкам кардани интизом, истифодаи сарфаю сариштакоронаи захираҳои мавҷуда мебошад.

Бо тамоми тараққиёти пешинаи хоҷагии халқ мамлакат барои интенсивонии ҳамаҷонибаи истеҳсолот заминаҳои зарурии объективӣ барпо карда буд; иқтидори афзудаи иқтисодӣ, вусъати тадқиқоти илмӣ, тайёр кардани кадрҳои баландихтисоси коргарӣ, мутахассисон, олимон, роҳбарони хоҷагӣ.

Дар интенсивонии истеҳсолот амалӣ гардонидани қарорҳои прогрессивии хоҷагӣ - банақшагирӣ роли калон мебозад. Банақшагирӣ дар шароити ҳозира звенои асосии роҳбарӣ ба хоҷагии халқ мебошад.

Якчанд намудҳои нақшаҳои хоҷагии халқ мавҷуданд: дарозмуддат, панҷсола ва солона.

Нақша асоси фаъолияти ҳар корхона аст. Ташкилоти роҳбарикунанда (вазоратҳо, идораҳо) барои корхона танҳо нишондиҳандаҳои аз ҳама зарурии нақшаро тасдиқ мекунанд: ҳаҷм ва мӯҳлати истеҳсолоти маҳсулот, намудҳои маснуоти асосӣ ва баъзе маҳсулоти дигар. Корхона дар соҳаҳои дигар кори

худро мустақилона ба нақша мегирад. Дар нақша дар баробари қисми муҳимтарини он-истеҳсоли маҳсулот инчунин мӯҳлатҳои ҷорӣ кардани техника ва технологияи нав, вазифаҳои доир ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат, беҳтар кардани шароити меҳнат ва маишати коркунон, баланд бардоштани ихтисоси онҳо ва г. муайян гардидааст.

Ба корхонаҳои хоҷагии қишлоқ нақшаи қатъии давлатии хариди маҳсулоти хоҷагии қишлоқ муқаррар карда мешавад. Андозаи замини кишти ин ё он зироат, саршумори чорво, мӯҳлатҳои иҷрои корҳои мухталифро хоҷагиҳо мустақилона ба нақша мегиранд.

Давлат дар вақти ташкили ҳар корхона ба вай барои кор бино, техника, масолеҳ ва пул медиҳад. Корхона онҳоро истифода бурда, қувваи коргариро ташкил мекунад, масолеҳу таҷҳизот мехарад, масолеҳи худро мефурӯшад, бо корхонаҳои дигар шартнома мебандад, корҳои молиявии худро пеш мебарад.

Барои истеҳсоли ҳар як маснуот корхона чӣ қадар маблағ сарф мекунад?

Вай бояд барои биноҳо, иншоот, мошина, дастгоҳҳо оҳиста-оҳиста, қисм ба қисм бо давлат ҳисобукитоб кунад. Инҳо ба ном хароҷоти аммортизатсиявӣ (пардохти арзиш) мебошанд. Як қисми маблаг ба таъмири техника, пардохти неруи барқ ва ба мақсадҳои технологӣ сарф мешавад. Ҳамаи ин хароҷот барои нигоҳ доштан ва истифода бурдани таҷҳизот пешбинӣ шудаанд. Ғайр аз ин барои ашёи хом ва маҳсулоти нимтайёр, ки барои истеҳсоли маснуот зарур аст, барои сӯзишворию равғанҳои молиданӣ маблаг додан лозим аст. Барои кашонидани маҳсулоти тайёр ва фурӯхтани он низ хароҷоти муайян талаб карда мешавад. Ба тамоми коркунон барои меҳнати онҳо маош додан зарур аст. Як қисми хароҷот бо пардохти маблаги рӯшноӣ, гармӣ, нигоҳ доштани биноҳо алоқаманд аст.

Агар тамоми ин хароҷотро, ки ба шакли маблаг ифода шудааст, ҷамъ карда, ба микдори маснуоти баровардашуда тақсим намоем, он гоҳ ҷамъи хароҷоти корхона ба истеҳсол ва фурӯши ҳар як маснуот, яъне **арзиши аслии** он ҳосил мешавад.

Дуруст ба нақша гирифтан ва ба амал баровардани раванди истеҳсолӣ дар корхона роҳи даромаднок гардонидани он аст, яъне на танҳо хароҷоти тайёр кардан ва фурӯхтани маҳсулотро мебарорад, балки даромад ҳам мемонад.

Оё корхона ба зиёд кардани даромад ҳавасманд аст? Вай ба чӣ сарф мешавад? Қисми бисёри даромад ба ихтиёри давлат дохил мешавад (маблағ ҷудо кардан ба буҷа). Онҳо ба сохтмони заводҳо, фабрикаҳо, хонаҳои истиқоматӣ, мактабҳо, беморхонаҳо, роҳҳои нав, ба таълими мактаббачагон, донишҷӯён, музди коркунони дастгоҳи идоракунӣ, хизмати тиббии тамоми одамон, ба мустаҳкам кардани қобилияти мудофиавии Ватанамон харҷ мегардад. Қисми боқимондаи даромадро худи корхона сарф мекунад. Вай барои хариди мошинаву дастгоҳҳои нави ҳозиразамон, сохтмон ва таъмири хонаҳои истиқоматӣ барои коркунони худ, базаҳои истироҳат, иншооти варзишӣ, боғчаҳои кӯдакон, мукофонидани коркунони беҳтарин, пули роҳхатҳо ба хонаҳои истироҳат ва санаторияҳо сарф карда мешавад. Пас, ҳам давлат ва ҳам корхона ва тамоми коркунони он ба зиёд шудани даромад ҳавасманд мебошанд.

Мунтазам зиёд шудани даромад бар хароҷот моҳияти ҳисоби хоҷагӣ-усули аз рӯи нақша пеш бурдани хоҷагиро ташкил медиҳад. Ҳатман пур кардани хароҷоти истеҳсолот корхонаҳои ҳисоби хоҷағиро аз муассисаҳое, ки дар таъмини давлат мебошанд, фарқ мекунонад. Ҳисоби хоҷагӣ масъулияти коллективҳои меҳнатиро барои натиҷаи ниҳоии кор, беҳтаргардии сифати маҳсулот, ба ҳам пайвастани манфиати ҷамъият ва ҳар як кормандро таъмин менамояд. Принсипи муҳимтарини фаъолияти корхонаҳои истеҳсолӣ худбо-маблагтаъминшавӣ ва худмаблағдиҳӣ мегардад.

Барои он ки корхона дар шароити ҳисоби хоҷагӣ бомуваффақият кор карда тавонад, ташкили хуби меҳнат, сариштакорӣ, тартиби қатъитарини сарфаҷӯӣ зарур аст. Вазифа аз он иборат аст, ки миқдори ками ашёи хом, масолеҳ, сӯзишворӣ, нерӯи барқ ва заминро истифода бурда, бо миқдори ками коркунон маҳсулоти зиёд гирифта шавад. Маънои режими сарфаҷӯӣ дар истеҳсолот ҳамин аст. Вай дар назари аввал аз чизҳои одӣ ба вуҷуд меояд. Чунончи, набояд лампочкаҳо бидуни зарурат фурӯзон шаванд, мошинаҳо беҳуда кор кунанд, сари вақт тадбирҳои эҳтиётии таҷҳизот дида шаванд; асбоб, деталҳои мӯҳлати кораш гузашта, инчунин каҳла, аррамайда ва партовҳои дигар бояд ба маҳсулоти фоидабахшу зарурӣ аз нав кор карда шаванд.

Сарфи масолеҳ дар истеҳсолот аз ҳисоби кам кардани масолеҳталабии маснуот, бо масолеҳи сунъӣ иваз кардани масолеҳи табиии қимат, ҷорӣ кардани технологияҳои кампартов, захираҳои эҳтиётӣ ба даст оварда мешавад. Яке аз шартҳои асосии пурзӯр кардани реҷаи сарфакорӣ дар истеҳсолот-аз тарафи ҳар як корманд дуруст ва пурра истифода бурани вақти корӣ мебошад. Ин имкон медиҳад дар зарфи ҳамон як вақт миқдори зиёди маҳсулот бароварда шуда, арзиши он кам ва даромади корхона зиёд карда шавад.

Вақти корӣ ченаки муҳимтарини сарфи меҳнат мебошад. Самаранокии сарфи меҳнат **ҳосилнокии меҳнат** мебошад. Вай бо миқдори маҳсулот, ки дар воҳиди вақт истеҳсол шудааст, ифода меёбад.

Ҳосилнокии меҳнат ба омилҳои бисёр вобаста аст: ба ҷорӣ кардани техникаи нав ва технологияи пешқадам, кам кардани талафи вақти кор аз ҳисоби ташкили бехатарии кор, мустаҳкам кардани интизоми меҳнат, баланд бардоштани ихтисоси корманд ва ғайра.

Баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат омили асосии афзоиши иқтисодӣ, баланд бардоштани некӯаҳволии халқ мебошад.

? Саволҳо барои санҷиш:

1.Фарқи ба таври интенсивӣ ва экстенсивӣ пеш бурдани хоҷагӣ аз чӣ иборат аст?

2.Барои чӣ дар мамлакати мо роҳи интенсивонии истеҳсолот пеш гирифта шудааст?

3.Арзиши аслии маҳсулот аз чӣ таркиб меёбад? Инро дар мисоли маснуот мушаххас шарҳ дода метавонед? Усулҳои имконпазири кам кардани арзиши аслии маснуотро номбар карда метавонед?

4.Дар маркази таълимии истеҳсолӣ реҷаи сарфакорӣ чӣ тавр ба амал бароварда мешавад?

! Супориш:

Ҳосилноки меҳнати худро дар маркази таълими истеҳсолӣ (устохонаи таълимии мактаб) ҳисоб кунед.

ТАШКИЛИ МЕҲНАТ ДАР КОРХОНА.

Барои он ки истеҳсоли мунтазами маҳсулот ба чунин микдор ва сифате, ки барои ҷамъият зарур аст, таъмин карда шавад, истеҳсолот дар корхона бояд дуруст ташкил карда шавад.

Қисми муҳимтарини таркибии истеҳсолот **ташкили илмии меҳнат** мебошад. Дар доираи корхонаи ҷудогона вай инҳоро пешбинӣ мекунад: ҷорӣ кардани шаклҳои оқилонаи тақсимот ва кооперативонии меҳнат, беҳтар кардани ташкил ва хизматрасонии ҷои кор, омӯхтан ва паҳн кардани тарзу усулҳои пешқадами меҳнат, беҳтар кардани тайёрӣ ва баланд бардоштани ихтисоси кадрҳо, такмили бамеъёрдарорӣ ва музди меҳнат, беҳтар кардани шароити меҳнат, мустаҳкам кардани интизом ва тарбияи муносибати бошуурона ва эҷодӣ ба меҳнат.

Ташкили меҳнат **инфиродӣ** ва **гурӯҳӣ (коллективӣ)** мешавад. Барои истеҳсолот пеш аз ҳама шаклҳои коллективии ташкили меҳнат хосанд. Аз онҳо шакли бригадавии ташкили меҳнат аз ҳама самарабахштар мебошад. Дар сурати чунин ташкили меҳнат аксаран пудрати бриғадавиро ба кор мебаранд-коллектив барои иҷрои кори муайяни мукаммал дар мӯҳлати муқарраршуда масъулиятро пурра ба ӯҳда мегирад. Кори бригада аз рӯи натиҷаи ниҳоӣ-микдор ва сифати маҳсулот, ҳаҷми борҳои кашондашуда, ҳосили зироати хоҷагии қишлоқ, ширдӯшӣ, фарбеҳ кардани чорво ва ғ. баҳо дода мешавад. Ин ҳавасмандии ҳар як аъзои бригадаро ба натиҷаи меҳнати коллективона зиёд карда, ба афзудани ёрии тарафайни рафиқони ҳамкор, мустаҳкам шудани интизом мусоидат мекунад.

Барои он ки ба иҷрои ин ё он кор чӣ қадар сарф шудани меҳнатро фаҳманд, меҳнатро ба норма медароранд. Якчанд нишондиҳандаи ба меъёр даровардан мавҷуд аст.

Меъёри вақт барои тайёр кардани воҳиди маҳсулот ё иҷрои як амалиёт муқаррар карда шудааст. Меъёри вақт ба ҳисоби соат, дақиқа ва сония муайян карда мешавад.

Меъёри **коркард** микдори маҳсулот (ба ҳисоби тонна, метр, дона ва ғ) ё амалиёт, ки бояд коргар дар воҳиди вақти муайян ба ҷо оварад. Ин меъёр мумкин аст ба фосилаҳои мухталифи вақт (соат, баст, моҳ) муқаррар карда шавад.

Вале меъёри вақт ё коркардро на ҳама вақт ҳисоб кардан мумкин аст. Масалан, ҳангоми хизматрасонӣ, таъмир, танзими

техника ҳамин хел мешавад. Он гоҳ меъёри хизмарасониро муқаррар мекунанд: коргар дар вақти муайян ба чанд воҳиди таҷҳизот ё ба кадом қитъаи истеҳсолӣ бояд хизмат расонад.

Меъёри меҳнатро дар корхонаҳо марҳала ба марҳала аз нав дида мебароянд. Масалан, агар дар коргоҳ дастгоҳҳои универсалӣ ё дастгоҳҳои дорои идоракунии барномавии рақамдор сохта шавад, албатта, меъёрҳои муқарраршудаи меҳнат гуногун мешаванд. Ҳангоми ба меъёр даровардани меҳнат усулҳои илмии гуногунро истифода мебаранд: хронометраж, фотографияи рӯзи кор ва ғайра.

Дар асоси ба меъёр даровардани меҳнат миқдори коркунони корхона ба нақша гирифта, музди меҳнати онҳо мувофиқи миқдор ва сифати меҳнати сарфкардаи онҳо ҳисоб карда мешавад.

Барои дуруст додани музди кори кормандон системаи давлатии тарифӣ мавҷуд аст. Вай додани музди коргаронро вобаста ба дараҷаи ихтисоси онҳо, намуд ва мураккабии кор, шароити меҳнат, соҳаи истеҳсолот ба тартиб меандозад.

Дар мамлакати мо ду шакли асосии додани музди меҳнат-музди **корбайъ** ва **вақтбайъ** вуҷуд дорад. Андозаи музди меҳнат ҳангоми шакли корбайъ бо миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда ва нархномаи барои воҳиди маҳсулот муқарраршуда муайян карда мешавад. Коргар ҳар қадар маҳсулоти зиёд тайёр карда бошад, музди меҳнати ӯ ҳамон қадар баланд мешавад. Музди вақтбайъ шакли додани музди меҳнате аст, ки дар он андозаи музди коргар ба дараҷаи тарифии он ва миқдори ба меҳнат сарфкардаи вақт вобаста аст. Масалан, вай дар корҳои таъмир, хизматрасонии таҷҳизот татбиқ мешавад. Додани музди меҳнати мутахассисон ва хизматчиён мувофиқи маоши хизматии моҳонаи муқарраршуда амалӣ мешавад.

Барои сарфаи ашёи хом, масолеҳ, сӯзишворӣ, истифодаи беҳтари таҷҳизот, барзиёд иҷро кардани супориши нақша мукофот дода, изофапулӣ муқаррар карда мешавад.

Ҳангоми ташкили бригадавии меҳнат музди меҳнати аъзоёни ҷудогонаи бригада на танҳо вобаста ба ихтисос (дараҷа), балки ба саҳми меҳнатии ҳар як корманд дар иҷрои супориши умумӣ ҳисоб карда мешавад. Барои пурратар ба ҳисоб гирифтани чунин саҳм дар вақти ҳисоб кардани музди меҳнат коэффитсиенти иштироки меҳнатӣ (КПМ) татбиқ карда мешавад. Бригада саҳми мушаххаси

ҳар як коргарро дида баромада, коэффитсиенти иштироки меҳнатии ӯро муайян мекунад. Чунончи, барои такмили ихтисос, вусъати минтақаи хизматрасонӣ ва ғ. коэффитсиенти иштироки меҳнат мумкин аст зиёд карда шавад. Барои иҷро накардани супориши шахсӣ, сақат дар кор, дермонӣ ва дигар вайронкунии интизом коэффитсиенти иштироки меҳнатӣ мумкин аст кам карда шавад.

Қисми муҳими ташкили илмии меҳнат ташкили дурусти ҷои кор мебошад. Ҷои кор бо дастгоҳ, таҷҳизот, асбоб, олот, дастгоҳҳои ёрирасон ҷиҳозонида мешавад. Шумо дар машғулиятҳо бо ҳамин чиз шинос шудаед, ки якчанд қоидаҳои умумии ҷойгир кардани тамоми олоти меҳнат дар ҷои корӣ вуҷуд дорад. Узви идоракунии мошина ва асбобҳо бояд дар ҷои расидани дастҳо ҷойгир шаванд. Баландии ҷои корӣ бояд танзимшаванда бошад. Ҳамаи ин имкон медиҳад, ки ҳаракати зиёдатие, ки одамро зуд монда мекунад, истисно карда шавад. Шакл ва андозаи дастаи асбобҳо бояд дар вақти истифода мувофиқу муносиб ва мутаносиб бошанд. Нишондиҳандаи асбобҳои назоратию ченкунии истифодашаванда бояд ба осонӣ ва бегалат аз тарафи корманд хонда шаванд.

Комёбиҳои илми махсус-эргономикаро истифода бурда, воситаи меҳнатро барои одамон мувофиқтару муносибтар кардан мумкин аст. Дар вақти кор карда баромадани техникаи нав талаботи эргономкиро ҳатман ба назар мегиранд. Дар мамлакати мо стандартҳои давлатии талаботи эргономӣ ба сифати маҳсулоти истеҳсолшаванда муқаррар карда шудаанд. Чунончи, кабинаи автомобил ё экскаватор бояд эргономӣ бошад, яъне барои ронанда доираи хуби назарро таъмин кунад, бо дастгоҳи идоракунии муносиб ҷойгиршуда муҷаҳҳаз бошад, нишондиҳандаи асбобҳо ба осонӣ хонда шавад, аз чанг, газ, галогула ҳифз шуда бошанд, нишастгоҳе дошта бошад, ки ронандаро аз таъсири зарарноки ларзиш муҳофизат кунад ва гайра.

Ташкили дурусти ҷои корӣ ба вуҷуд овардани шароити хеле мусоидро барои кор дар назар дорад. Ҳавои тоза, ҳарорати мувофиқ, рӯшноии кофӣ ва ранги ашёи атроф, набудани ғавғо, реҷаи оқилонаи кор барои кайфияти хуби одам, кам кардани мондашавӣ ва минбаъд барои зиёд кардани ҳосилнокии меҳнат заруранд.

? Саволҳо барои санҷиш:

1.Ташкили илмии меҳнат чист? Нуқтаҳои асосии онҳоро дар мисоли КИМ, сехи таълимӣ ва корхонаи базавӣ шарҳ дода метавонед?

2.Моҳияти шаклҳои коллективонаи ташкили меҳнат аз чӣ иборат аст?

Дар корхонаи базавии мактаби шумо, дар комбинати таълими истеҳсолӣ, сехи таълими истеҳсолӣ кадом бригадаҳо кор мекунанд?

3. Фарқи байни шаклҳои музди меҳнати корбайъ ва вақтбайъ аз чӣ иборат аст? Барои додани музди меҳнати шумо дар КИМ, сехи таълимӣ, дар корхона кадом шакли музди меҳнат кор фармуда мешавад? Оё коэффитсиенти иштироки меҳнатӣ дар КИМ, сех, корхонаи шумо истифода бурда мешавад?

! Супориш:

Ҳолати ҷои кории худро таҳлил кунед.

БОБИ I. III.
ПРОГРЕССИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ ДАР ИСТЕҲСОЛОТ.
РОҲҲОИ АСОСИИ ТЕЗОНИДАНИ ПРОГРЕССИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ.

Тезонидани прогресси илмию техникӣ масъалаи асосии сиёсати иқтисодии ҳукумат мебошад. Вазифаи муҳимтарин бо суръат ва миқёсан зиёд ба кор андохтани тамоми чизи пешқадам, сифатан дигаргун намудани қувваҳои истеҳсолкунанда мебошад. Бо ҳамин мақсад ҷамъ овардани захираҳо дар чунин соҳаҳои хеле муҳими прогресси илмию техникӣ, чун тараққиёти электроника, энергетикаи атомӣ, автоматикунонии комплексӣ, технологияи истеҳсолот ва коркарди масолеҳи нав пешбинӣ шудааст.

Дар саноат мавқеи намоёнро тарзи нави технологияи пешқадам, ба мисли плазмагӣ, лазерӣ, импулсӣ, радиатсионӣ, мембранагӣ ва амсоли инҳо ишгол мекунанд. Онҳо бояд ҳосилнокии меҳнатро хеле баланд бардоранд, самаранокии истифодаи захираҳоро зиёд кунанд, энергияталабӣ ва масолеҳталабии истеҳсолотро кам кунанд. Дар хоҷагии қишлоқ ҳам дар растанипарварӣ ва чорводорӣ гузариш ба технологияи индустриалӣ ва интенсивӣ, татбиқи усулҳои биотехнология амалӣ карда мешавад.

Ба соҳаҳои гуногуни фаъолияти хоҷагӣ ва дар навбати аввал, ба лоиҳакашӣ, идоракунии таҷҳизот ва равандҳои технологӣ системаҳои автоматикунониро ҷорӣ кардан лозим аст; ба вуҷуд овардани истеҳсолоти ба тарзи комплексӣ автоматикунонида ба нақша гирифта шудааст, ки ба зудӣ ва сарфакорона барои истеҳсоли маҳсулоти зарурӣ аз нав сохтан мумкин аст. Тезонидани коркарду ҷорӣ кардани намудҳои нави техникаи пурсамар, гузаштан ба истеҳсоли системаи мошинавӣ ва комплексҳои таҷҳизоти технологӣ вазифаи аввалиндараҷа мебошад.

Ба муносибати вусъат ёфтани компютеркунонии хоҷагии халқ тамоми соҳаҳои истеҳсолотро бо воситаҳои мукаммалтари техника таъмин кардан зарур аст, ки он имконият медиҳад бозсозии куллии базаи ахборотию техникии иқтисодиёт ва идоракунӣ амалӣ гардонида шавад.

Яке аз самтҳои прогресси илмию техникӣ ба вуҷуд овардани масолеҳи хосияташ пешакӣ муайян, хусусан прогрессивии

конструксионӣ, аз ҷумла синтезӣ, таркибӣ, фавқуттоза мебошад. Дар истеҳсолот ҷорӣ кардани онҳо металлу хӯла, масолеҳи пурбаҳои табииро ба миқдори зиёд сарфа мекунад.

Сиёсати сарфаи энергия, истифодаи сарчашмаҳои нави энергия мавқеи муҳим дорад. Тараққиёти ҳамаҷонибаи энергетикаи атомӣ ба сифатан нав кардани хоҷагии энергетикии мамлакат ва кам кардани харҷи намудҳои хеле камёби сӯзишвории органикӣ имкон медиҳад.

Хеле зиёд кардани истеҳсолот маҳсулоти саноатии категорияи олии сифат, баланд бардоштани эътимодият ва зиёд кардани истифодаи техника пешбинӣ шудааст. Бо ҳамин мақсад системаи маҷмӯавии идора кардани сифат ҷорӣ карда мешавад. Дар асоси комёбиҳои илмию техникӣ якхела (унификатсия) кардани соҳа ва байнисоҳавии деталҳо, қисмҳо ва технология такмил дода мешавад.

Татбиқи бомуваффақияти самтҳои прогресси илмию техникии дар боло омӯхтаамон ба ниҳоят наздик кардани илм бо истеҳсолот, тезонидани прогресси «идеяи илмӣ-кор карда баромадан-ҷорӣ кардан» мусоидат мекунад. Бо ҳамин мақсад иттиҳодияҳои илмию истеҳсолӣ зиёд карда, комплексҳои байнисоҳавии илмию техникӣ (КБИТ) -шакли усулан нави муттаҳид кардани илм бо истеҳсолот ба вуҷуд оварда мешаванд.

КБИТ-и Ротор-1

Масалан, ҳоло КБИТ-и «Ротор» амал мекунад, ки маҳсулоти он (хатҳои роторӣ ва роторию конвейерӣ) имкон медиҳад механиконии комплексии равандҳои технологӣ таъмин

карда, ҳосилнокии меҳнат якчанд бор зиёд карда шавад; КБИТ-и «Компютерҳои шахсӣ», ки дар он ҷо проблемаҳои компютеркунонии тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ ҳал карда мешавад ва г.

Бидуни азнавсозии механизми хоҷагӣ, бе фаъол гардонидани омили инсон прогресси илмию техникӣ номумкин аст. Имрӯз танҳо софдилона меҳнат кардан лозим аст. Муносибати эҷодиву ҳавасмандона ба кор, кӯшиш барои ноил шудан ба натиҷаҳои ниҳоят зиёд бо хароҷоти камтарин ва сифати баланди маҳсулотгарави пешравӣ, баланд шудани некӯаҳволии халқ ва иқтидори мамлакатамон мебошанд.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1. Роҳҳои асосии прогресси илмию техникиро номбар карда метавонед? Онҳо дар корхонаи базавии мактаби шумо чӣ тавр амалӣ мешаванд?
2.Ҳар як меҳнаткаши мамлакати мо дар кори тезонидани прогресси илмию техникӣ чӣ мақом дорад? 3.Прогресси илмию техникӣ ба такмил додани ҷамъияти мо, ҳаёти ҳар як аъзои он чӣ тавр таъсир мерасонад?

МАСОЛЕҲИ НАВ ВА ТЕХНОЛОГИЯИ ҲОЗИРА.

Барои техникаи ҳозира бисёр масолеҳи гуногун зарур аст, ки хосияти пешакӣ муайяншуда доранд. Масалан,ин масолеҳ бояд ба бори хеле зиёд ё тагироти зиёди ҳарорат тобовар бошад, хосиятҳои муайяни физикавию химиявӣ дошта бошад (устуворӣ ба таъсири муҳити гуногуни кор, электрикгузаронии хеле баланд ё баръакс хеле паст ва ғ). Зарурати он бо шароити мураккаби истифодаи техника, ки дар он вай бояд эътимодияти баланд ва қобилияти кориро нигоҳ дорад, шарҳ дода мешавад. Масалан, киштии кайҳонӣ дар вақти парвоз бар ларзиши сахт дучор омада бори вазнининро мебарад ва тагйири якбораи ҳароратро аз сар мегузаронад, ба таъсири радиатсияи офтоб дучор мешавад ва ғ. Аз ин рӯ, барои чунин аппаратҳо масолеҳи фавқуссахт ва гармитобовар лозиманд. Ин гуна масолеҳ дар табиат амалан вуҷуд надорад. Элементҳои гуногуни химиявиро ба ҳам пайваста, масолеҳи нав ҳосил кардан мумкин аст, ки хосияти пешакӣ муайяншуда дорад.

Масолеҳи нав на танҳо дар кайҳон лозим аст. Шароити истифодаи техникаи саноат ва хоҷагии қишлоқ аксар вақт чунин аст, ки масолеҳе, ки аз он ин техника сохта шудааст, бояд дорои маҷмӯи хосиятҳои муайян, масалан, ҳам ба ларзиш тобовар буда, эътимодияти баланд дошта бошад ва ба осонӣ кор карда шавад ва г. Вале на танҳо шароити мураккаби истифода зарурати тайёр кардани масолеҳи навро водор мекунад. Сабаб боз дар он аст, ки баъзе хӯлаҳои анъанавии мураккаб хеле қиматанд, захираҳои табиии онҳо бошанд, маҳдуданд.

Шумо, шояд дар бораи масолеҳи таркибӣ чизи бисёре шунидаед ва хондаед. Инҳо масолеҳи синтезианд, ки аз пайвастагиҳои гуногуни моддаҳо (композитсия) иборатанд. Албатта, онҳоро ҳамчун мувофиқати одии компонентҳои ҷудогона донистан лозим нест. Хосиятҳои фарқкунандаи композитҳо инҳоанд: мустаҳкамӣ, устувории баланд, гармибардорӣ, зангназанандагӣ. Ин навъи масолеҳ дар самолётҳои фавқуссадо, дар техникаи баҳрӣ, дар хоҷагии қишлоқ, саноати сабук ва г. истифода бурда мешавад. Дар оянда зиёд кардани истеҳсоли композитҳо пешбинӣ карда шудааст.

Дар вақти ба вуҷуд овардани масолеҳи нав имконияти коркарди онро низ ба назар мегиранд. Масалан, барои буридани масолеҳ ва хӯлаҳое, ки ниҳоят сахтанд, асбобҳое лозиманд, ки аз масолеҳи боз ҳам сахттар тайёр карда шудаанд.

Масолеҳи нав (пластмасса, каучуки синтезӣ, зифт, алмосҳои сунъӣ ва г.) технологияи навро ба вуҷуд меорад. Чунончи, истифодаи алмосҳои синтезӣ дар мошинсозӣ имконият дод, ки сайқалдиҳии деталҳо якбора баъд аз варақа кардан ё қолабрезии гарм бе коркарди ҳароратӣ гузаронда шавад. На танҳо масолеҳи нав, балки намудҳои нави энергия ҳам ба пайдо шудани технологияи нав мусоидат мекунанд. Технологияи лазерӣ, электронию шуоъӣ, плазмагӣ ҷолиби диққат мебошанд.

Роҳи муҳими теезонидани прогресси илмию техникӣ ҳамаҷониба ҷорӣ кардани технологияи кампартов ва бепартов мебошад. Шумо бо дастгоҳҳои металлбур кор карда дидаед, ки металли бисёр ба каҳла мебарояд. Партовҳо дар баъзе мавридҳо 70-80%-и масолеҳи аввалаupdated ташкил медиҳанд. Маҳз аз ҳамин сабаб усулҳои технологии бепартов ва кампартови коркарди металлҳо дар мошинасозӣ мавқеи махсусро ишгол мекунанд.

Яке аз чунин усулҳо сохтани деталҳо аз хокаи металл-металлургияи хока мебошад. Ин усул имкон медиҳад дар зарфи чанд сония детали шакл ва андозааш хеле аниқ сохта шавад, ки барои коркарди он пеш дақиқаҳо ва ҳатто соатҳо сарф мешуданд.

Моҳияти ин усул чунин аст : хокаи металлро (ё хокаи омехтаро) ба пресс-қолаби пӯлодӣ меандозанд ва таҳти фишори калон пресс мекунанд. Зарраҳои металл ба ҳамдигар зич пайваст мешаванд ва дар натиҷа масолеҳе ба даст меоранд, ки аз ҷиҳати бузургиҳои геометрӣ ба детали тайёр мувофиқат дорад. Баъд масолеҳро дар кӯраҳои махсус дар ҳарорати хеле баланд гарм мекунанд ва мегудозанд -зарраҳои металл пайваст мешаванд ва массаи зичи якхела ҳосил мекунанд. Детали тарҳаш хеле мураккаб тайёр мешавад. Таҷҳизот барои сохтани деталҳо бо ин усул баъзан одӣ ва аз дастгоҳҳои муқаррарии металлбур арзонтар аст. Металлургияи хокаро барои ҳосил кардани масолеҳи нав-масолеҳи гармибардор ва ба занг тобовар истифода мебаранд. Ин танҳо яке аз мисолҳои он аст, ки чӣ тавр технологияи нав ба ҳосил кардани масолеҳи нав мусоидат мекунад. Маълум аст, ки коркарди металлҳо таҳти фишори аз коркарди деталҳо бо роҳи буридан дар дастгоҳи металлбур хеле арзон меафтад. Қолабгарии механикиро тадриҷан қолабгарӣ бо гидрозарба, майдони магнитӣ ва таркиш иваз мекунанд.

Чунин технологияҳо, монанди қолабгарии ҳаҷмии сард ва гарм, рехтагарии дақиқ, қолабгарии деталҳо аз масолеҳи моеъи гудохта ва ғ. низ ниҳоят камхарҷ мебошанд.

Дар солҳои охир интенсивонии равандҳои анъанавии технологӣ, хусусан аз ҳисоби зиёд кардани суръати буридани металлҳо, тезонидани реаксияҳои химиявӣ ва ғ. ҳамаҷониба истифода бурда мешавад.

Татбиқи равандҳои муттасили технологие, ки бисёр амалҳоро муттаҳид мекунанд, самараи калон медиҳад. Технологияҳои муттасил бо роҳи якҷоякунии амалҳои технологӣ имкон медиҳад, ки аз як ҷой ба ҷои дигари кор кашонидани масолеҳу деталҳо ва яққатор амалҳои дигари ёрирасон истисно карда шаванд. Масалан, ҳангоми бо усули металлургияи хока сохтани деталҳо аксаран равандҳои пресскунӣ ва гудохтанро якҷоя мекунанд: хокаҳои металлро дар як вакт пресс мекунанд ва мегудозанд.

Ба истеҳсолоти ҳозира ҷорӣ кардани масолеҳи нав, равандҳои технологии прогрессивӣ, интенсивонидани технологияи анъанавӣ роҳи асосии баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот дар соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқ мебошад.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1. Зарурати ҳосил кардани масолеҳи принсипан нав аз чӣ иборат аст?
2. Технологияи истеҳсолотӣ бо кадом роҳҳо такмил дода мешавад? Технологияи бепартов ва кампартов чист? Мувофиқи мақсад будани татбиқи онҳоро асоснок карда метавонед?
3. Дар устохонаҳои мактаби шумо партовҳои металл ва чӯбро чӣ тавр кам кардан мумкин аст?

! **Супориш:**

2-3 раванди истеҳсолро дар корхонаи базавии мактаб ё корхонаҳое, ки шумо дар вақти экскурсияи истеҳсолӣ ба онҳо рафта будед, таҳлил кунед ва пешқадамони онҳоро аз нуқтаи назари сарфи меҳнат, масолеҳ, кам кардани миқдори партовҳо муайян кунед.

АВТОМАТИКУНОНИИ РАВАНДҲОИ ИСТЕҲСОЛӢ.

Автоматикунонӣ яке аз самтҳои асососии такмил додани истеҳсолот мебошад. Автоматикунонии васеъ бо ҷорӣ кардани дастгоҳҳои мухталифи автоматӣ, ки инсонро дар кори назорати рафти амалҳои ҷудогонаи технологӣ ва идораи онҳо (дастгоҳҳои нимавтомат, дастгоҳҳои автомат ва ғайра) иваз мекард, оғоз ёфта буд.

Дар вақтҳои охир миқдори зиёди дастгоҳҳо ихтироъ шуда дар амал ҷорӣ шудаанд, ки идоракунии онҳо ба таври автоматӣ аз рӯи барномаи муайян амалӣ мешавад. Дастгоҳҳои дорои идоракунии барномавӣ дар соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқ (мошинасозӣ, асбобсозӣ ва ғ.) ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. Онҳо як ё якчанд амали технологиро иҷро карда метавонанд, ба зудӣ аз як реҷаи кор ба дигараш гузашта метавонанд ва ғайра.

Ба талаботи интенсивонии равандҳои истеҳсолот дастгоҳҳои металлбурии серамал (ба ном марказҳои коркардабароянда) ба

дарачаи бештар чавоб дода метавонанд. Дастгохи серамал мошинаи мураккаби идоракунии барномавиаш рақамдор мебошад. Вай масолехро қабул мекунад ва ба речаи автоматии пешакии аз тарафи оператор муайяншуда коркарди тамоми сатхи чузъиётро хеле дақиқ анчом медихад. Дар сохти чунин мошинахо ивазкунии автоматии деталхо, асбоб, назорати автоматии сатхи коркардашаванда ва дигар амалхо пешбинӣ шудаанд. Дастгохи серамал якчанд дастгоххои металлбурро иваз мекунад ва дар натича хосилнокии мехнатро аз 3 то 8 маротиба афзун менамояд.

Татбиқи дастгоххои автомат ва дигар дастгоххои автоматӣ дар чойхои алохидаи корӣ зинаи аввали автоматонӣ-**автоматикунонии чузъии** равандхои истехсолот мебошад. Зинаи минбаъда дар рохи автоматикунонии комили (комплекси) истехсолот сохтан ва чорӣ кардани конвейерхои автоматӣ дар сохаи нихоят гуногуни хочагии халқ мебошад.

Конвейерхои автоматӣ мачмӯи мошинхои автоматӣ мебошанд, ки бо пайдархамии муайян ба таври автоматӣ бе иштироки инсон амалхои технологиро оид ба тайёр кардани махсулот ичро мекунанд. Хар як дастгох амали худро ичро карда, бо ёрии дастгохи автоматӣ абзор ё чузъиёт ва ё вохиди васлшавандаро бо дастгохи хам шафат медихад. Ва ин амал то комилан анчом ёфтани раванди истехсолӣ давом мекунад. Идора кардани конвейерхои автоматӣ, инчунин назорати кори тамоми унсурхои он аз лавхи (пулт) идоракунӣ амалӣ мешавад.

Дар конвейерхои автоматӣ на танхо амалхои технологӣ, балки амалхои ёрирасон хам аз кашондан то борпечонӣ ва анборкунии махсулоти тайёр автоматӣ гардонида мешаванд. Автоматикунонии корхои кашондану анборкунӣ ва бор кардану борфурорӣ ба туфайли ба вучуд овардани техникаи хисоббарори хеле хурд, манипуляторхои саноатӣ ва роботхо имконпазир гардид.

Масалан, анбори автоматикунонидаи хозира аз чӣ иборат аст? Ин рафхое мебошанд, ки дар хоначахои он бо тартиби муайян маснуоти тайёр гузошта шудаанд. Ахбор дар бораи чойгиршавӣ, инчунин маълумот дар бораи он ки аз анбор ба чои корӣ чӣ аз кадом хонача дохил шудааст, махсулоти дохилшавандаро дар кучо чой додан мумкин аст, дар хотираи компютер нигох дошта мешавад. Компютер роботи нақлиётиро, ки алоқаи

байни анбор ва ҷои кориро ба амал мебарорад, идора мекунад. Мувофиқи фармони компютер роботи нақлиётӣ маҳсулоти аз сех овардашударо ба мизи гузаронандаи анбори автоматонида мегузорад. Роботи сарҷинкунанда маснуотро мегирад ва онро ба хоначаҳои раф ҷойгир мекунад. Роботи сарҷинкунанда бо микропротсессорҳо идора карда мешавад.

Адади конвейерҳои автоматие, ки дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ истифода мешаванд, сол аз сол меафзояд. **Конвейерҳои роторӣ** аз ҳама бештар паҳн шудаанд.

Дар автомати роторӣ детал ва асбоби онро коркунанда дар барабан-ротор ҷой гирифтаанд ва ҳамроҳи он давр мезананд. Ҳамин ки ротор қариб пурра давр зад, амали технологӣ анҷом меёбад. Гироҳои махсус, ки дар ротори ҳамшафати ба ном нақлиётӣ гузошта шудаанд, деталро қабул мекунанд ва онро ба ротори дигари корӣ, ки дар он амали дигар анҷом дода мешавад, медиҳанд. Детал аз як ротори даврзананда ба дигараш то ҳамон вақте ҳаракат мекунад, ки раванди технологӣ комилан ба анҷом расад.

Дар истеҳсолот конвейерҳои автоматии роботонида низ ба кор бурда мешаванд. Дар онҳо масолеҳ ва маснуотро дар рафти раванди технологӣ **роботҳо, робокара, манипуляторҳои саноатӣ** ва ғайра аз як ҷо ба ҷои дигар мегузаронанд.

Конвейерҳои автоматӣ воситаи муҳими автоматикунонии комплексии сехҳо ва корхонаҳои том мебошанд. Дар вақти ҳозира дар мамлакати мо заводҳои пурра автоматикунонидаи бетон, истгоҳҳои барқии обӣ, заводҳои нонпазӣ, заводҳои истеҳсолкунандаи шоҳии сунъӣ ва яккатор дигар корхонаҳо мавҷуданд.

Дар заводи автоматикунонида операторҳо аз лавҳи танзимгарӣ, ки бо воситаҳои мухталифи сигнализатсия, назорат, баҳисобгирӣ ва идоракуни таҷҳизонида шудааст, тамоми истеҳсолотро назорат мекунанд. Онҳо ахбори ҳосилшударо таҳлил карда, қарор қабул мекунанд, ба раванди технологӣ дахолат мекунанд. Натиҷа ба таҷрибаи оператор, ба қобилияти ӯ барои фаврӣ таҳлил карда тавонистани вазъияти баамаломада вобаста аст.

Зинаи навбатии сифатан нави автоматикунонии комплексии равандҳои истеҳсолӣ истифодаи **мошинаҳои идоракунанда ва системаҳои идоракунӣ** мебошад. Мошинаҳои идоракунанда

кодиранд дар зарфи сонияе маълумоти садҳо датчикҳои мухталиф ва дастгоҳҳои ченкуниро «гирифта», онҳоро таҳлил ва бо қиматҳои муайян муқоиса карда, аз вариантҳои мухталифи ҳалли ин ё он масъала варианти беҳтаринро интихоб намоянд. Дар ин маврид, вақте ки мошинаҳои идоракунанда дар идоракунии раванди истеҳсолӣ пурра инсонро иваз мекунанд, дар бораи **системаи идоракунии автоматӣ** (СИУ) сухан меравад.

Мошинаи идоракунии ҳисоб дастгоҳи хеле мураккаб ва ҳанӯз хеле гарон аст. Аз ҳамин сабаб онро танҳо дар системаҳои идоракунии равандҳои мураккаби технологӣ ё объектҳои калони саноатӣ истифода мебаранд. Системаҳои автоматонидаи идоракунӣ (САИ), ки бо иштироки бевоситаи инсон амал мекунанд, ба таври васеъ паҳн шудаанд. Ин системаҳо имкон медиҳанд, ки равандҳои истеҳсолӣ аз рӯи принсипи ба ҳам тобеъ идора карда шаванд: ҷои кори (дастгоҳҳои автомат бо ЧПУ), конвейер (гурӯҳи дастгоҳҳои автомат ва дигар воситаҳои автоматонӣ), сех ва ё завод.

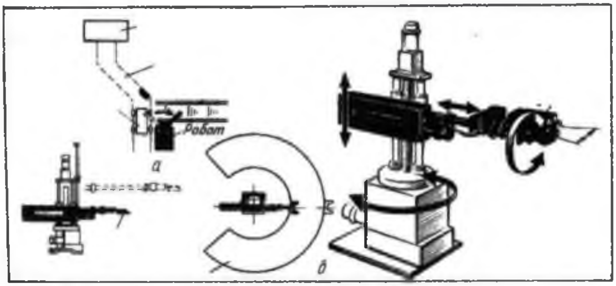

Автоматикунонии комплексӣ дар равандҳои истеҳсолот

Автоматикунонии комплексӣ на танҳо равандҳои истеҳсолии саноат, балки равандҳои истеҳсолии хоҷагии қишлоқро низ дар бар мегирад. Ҳоло фабрикаҳои мурғпарварӣ пурра автоматонида шудаанд. Конвейерҳои автоматии оид ба коркарди тухм на танҳо онро ҷамъ мекунанд, балки ба навъҳо ҷудо карда, тамга мезананд, сараву сақат ва борбандӣ мекунанд. Дар комплексҳои чорводорӣ дӯшидани говҳо ва коркарди аввали шир автоматӣ кунонида шудаанд.

Такмили системаҳои гуногуни автоматӣ, барпо кардани системаҳои автоматикунонидаи идоракунӣ ва татбиқи онҳо

дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ боиси баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот мегарданд.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Тахти автоматикунонии ҷузъӣ ва пурраи истеҳсолот чӣ фаҳмида мешавад? Мисолҳо оварда метавонед?

2. Шарҳ диҳед, ки кори анбори автоматикунонида чӣ тавр ташкил карда шудааст?

! **Супориш:**

Дар вақти экскурсия ба корхона кӯшиш кунед, ки ба саволи зерин ҷавоб ёбед: ҷорӣ кардани дастгоҳи автоматӣ чӣ хел самара медиҳад (сифати маснуот, ҳосилнокии меҳнат баланд мешавад ва ғ.).

МАФҲУМИ СИСТЕМАҲОИ ЗУДБАДАЛИ ИСТЕҲСОЛӢ.

Намудҳои автоматикунонии омӯхтаамон - ҳам дастгоҳҳои дорои идоракунии барномавии шуморавӣ ва ҳам конвейерҳои автоматӣ танҳо дар истеҳсолоти оммавӣ ва калонсериявӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ ба мақсад мувофиқанд. Ҳангоми истеҳсоли маҳсулоти нав автоматикунонии намуди аввал (коркарди барномаҳои нав ва нав танзим кардани таҷҳизот) ва дар намуди дуюм аз нав сохтани тамоми конвейер тақозо мешавад. Ин маънои ҳароҷоти иловагии меҳнат, вақт ва маблағро дорад. Албатта, дар сурати истеҳсолоти оммавӣ тамоми ин хароҷот ба зудӣ баровардa мешавад. Вале ба ҳиссаи он ҳамагӣ 20%-и маҳсулот рост меояд. Илова бар ин дар оянда ҳиссаи истеҳсолоти оммавӣ кам хоҳад шуд. Сабаби ин пеш аз ҳама суръати прогресси илмию техникӣ мебошад : дар замони мо мошинаву асбобҳои ҳанӯз дирӯз ба назар мукаммал ба зудӣ кӯҳна мешаванд. Маҳз барои ҳамин масъалаи зерин бо ҷиддияти том ба миён омад: чӣ тавр бо харҷи камтар маҳсулоти нав ба навро истеҳсол бояд кард?

Зоҳиран барои ин ҷиҳати хуби истеҳсолоти оммавӣ-мунтазамӣ, суръати баланди истеҳсоли маснуот, устувории равандҳои технологиро ба талаботи истеҳсоли маснуоти миқдори хурд, ҳатто дона-дона бояд пайваст. Ба ибораи дигар, шакли нави истеҳсолотро ба вуҷуд овардан лозим шуд, ки дар он дараҷаи баланди автоматикунонии истеҳсолоти оммавӣ ва ҳартарафагии

(имконияти ба зудӣ аз нав танзим кардан) истеҳсолоти каммиқдор ва бо ҳам омезишёфта бошад. Ба шарофати фаъолияти олимон ва муҳандисон дар ин самт комплексҳои автоматонида ё **системаҳои зудбадали истеҳсолӣ** (СЗИ) ба вуҷуд омаданд.

Асоси системаҳои зудбадали истеҳсолии дастгоҳ бо идоракунии барномавии шуморавӣ, роботҳои саноатӣ, ҳисобмошинаҳои хурди электронӣ мебошанд. Чунин таҷҳизоти системаи зудбадали истеҳсолӣ имкон медиҳад тамоми амалиёти технологӣ, ки дараҷаи баландтарини ҳосилнокии меҳнатро таъмин мекунанд, автоматонида шаванд.

Хусусияти фарққунандаи системаи зудбадали истеҳсолӣ нисбат ба системаҳои анъанавии автономии комплексӣ ва конвейерҳои автоматии истеҳсолоти оммавӣ гузариши фаврӣ ба коркарди маснуоти дилхоҳ дар ҳади имкониятҳои техникии таҷҳизот мебошад. Албатта, набояд фикр кард, ки системаи зудбадали истеҳсолӣ қодир аст имрӯз, масалан трактор созад ва фардо бо ҷидду ҷаҳди махсус ба истеҳсоли велосипедҳои бачагона гузарад. Ҳеҷ кас дар назди ин система чунин вазифаро намегузорад. Вале дар ҳар маснуот гурӯҳи деталҳоеро ҷудо кардан мумкин аст, ки аз ҷиҳати шакл, андоза, тарзи коркард монанданд. Дар дохили гурӯҳи деталҳо бошад, мумкин аст, ҳазорҳо детали андоза ва таъиноташон гуногун бошанд. Ҷудо кардани гурӯҳи деталҳои монанд (втулка, болт ва г.), ки минбаъд мумкин аст дар мошинаҳои таъиноташон гуногун истифода шаванд, асоси ба ном принсипи технологияи гурӯҳиро ташкил медиҳанд. Системаҳои зудбадали истеҳсолии аввалин маҳз бо ҳамин принсип сохта шуда буданд.

Ташкили ӯҳдабароёнаи раванди истеҳсолиро дар хати технологӣ, қитъаи алоҳидаи корӣ, дар сех ҷорӣ кардан мумкин аст.

Қисми асосии системаи зудбадали истеҳсолӣ модулҳои зудбадали истеҳсолӣ (МЗИ) мебошанд, ки ҳамчун воситаи автоматикунонӣ дар ҷои алоҳидаи корӣ ё қитъа мустақилона истифода бурдан мумкин аст. Дар ҳақиқат модули зудбадали истеҳсолӣ воҳиди таҷҳизоти технологии дорои идоракунии барномавӣ (масалан, дастгоҳи дорои идоракунии барномавии шуморавӣ) мебошад, ки онро ба таври автоматӣ барои истеҳсоли маҳсулоти нав мувофиқ гардонида, бо воситаҳои иловагии

автоматикунонии раванди технологӣ таҷҳизонидан мумкин аст (барои иваз кардани барномаҳои корӣ, асбоб, абзор, масолеҳе, ки бояд кор карда шавад ва г.). Модули зудбадали истеҳсолӣ муддати дароз бе иштироки инсон кор карда метавонад. Қисми ҷудонопазири системаи зудбадали истеҳсолӣ интиқоли автоматии масолеҳ ва маснуоти тайёр мебошад. Вай мустақилона бо дастгоҳҳои коркунандаи наклиётӣ-равонакҳои автоматӣ ва роботҳои наклиётӣ ба амал бароварда мешавад. Унсури муҳими истеҳсолоти зудбадали автоматикунонида таҷҳизоти назоратию ченкунӣ мебошад, ки бояд бе иштироки инсон дақиқаи коркард, мувофиқати андозаи деталро ба андозаи муқарраршуда тафтиш намояд. Агар детал дуруст сохта шуда бошад, назоратчии автоматӣ онро барои коркарди минбаъда ё ба анбори сехи васлкунӣ мефиристад.

Дар мавриди мувофиқи нақша набудан, онҳо барои иваз кардани асбоб хабар медиҳанд ва танзимгарро даъват мекунанд. Татбиқи системаи зудбадали истеҳсолӣ ҳосилнокии меҳнатро дар тамоми давраҳои истеҳсолот - конструкторӣ, технологӣ, ташкилию истеҳсолӣ зиёд мекунад. Арзиши аслии маҳсулот, хароҷоти иловагӣ кам мешавад. Мӯҳлати баровардани харҷи системаи зудбадали истеҳсолӣ аз 2 то 5 сол мебошад. Системаи зудбадал асоси гузариш ба «технологияи беодам» ба барпо кардани заводҳои автоматӣ мебошанд.

Робот-манипулятор

Иштироки инсон дар чунин истеҳсолот аз тартиб додани барнома барои ҳисобмошини электронӣ, таъмир ва танзими таҷҳизот, иҷро кардани баъзе вазифаҳои мушоҳидаю назорат иборат аст.

? Саволҳои санҷишӣ :

1.Зарурати ба вуҷуд овардани системаи зудбадали истеҳсолӣ чист?

2.Роли модулҳои зудбадали истеҳсолиро дар барпо кардани системаҳои зудбадали истеҳсолӣ шарҳ дода метавонед?

ТЕХНИКАИ ЭЛЕКТРОНИИ ҲИСОБ ДАР ИСТЕҲСОЛОТ.

Техникаи электронии ҳисоб ба тамом соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ фаъолона дохил шуда, боиси азнавсозии куллии технология, баланд шудани ҳосилнокӣ ва беҳтар шудани шароити меҳнати одамон мегардад.

Самтҳои асосии истифодабарии техникаи электронии ҳисоб дар истеҳсолот-иҷрои корҳои ҳисобкунӣ, нигоҳ доштан ва коркарди ахбор, автоматонии истеҳсолот мебошад.

Омӯзиши компютер

Ҳар истеҳсолот бо иҷрои ҳисобукитоби меҳнатталаб, баъзан хеле мураккаб, масалан, самаранокии ҷорӣ кардани техникаи нав, тартиби хеле оқилонаи таъмини масолеҳ ва ҳамлу нақли маҳсулоти тайёр ва ғ. алоқаманд аст. Вобаста ба ҳаҷм ва мураккабии корҳои ҳисобукитоб дар истеҳсолот техникаи электронии ҳисоби гуногунро истифода мебаранд: супер МЭҲ, ки зудамалии онҳо якчанд миллиард амалро дар як сония ташкил медиҳад, компютерҳои инфиродӣ ва микро МЭҲ.

Техникаи электронии ҳисоббарор ҳамчун махзани дониш истифода бурда мешавад. Илова бар ин аз он ҳар лаҳза оид ба масъалаи матлуб ҷавоб гирифтан мумкин аст. Ба «хотира»-и компютерҳои ҳозира маълумоти ниҳоят гуногун ва калонҳаҷмро ҷой медиҳанд: дар бораи тадқиқоти асосӣ, ҳалли нави конструкторӣ, хосияти масолеҳ, режими равандҳои мухталифи технологӣ ва ғайра. Ин имкон медиҳад, системаҳои автоматикунонидаи ахбору маълумотдиҳӣ (СААМ) барпо карда шавад.

Аз солҳои 60-ум сар карда дар саноат ба истифодаи системаҳои ахборотии ҳисобукитоб шурӯъ карданд, ки онро шартан **Банки маълумот** меноманд. Он конструкторон, технологҳо ва олимонро бо ахбори комплексие, ки барои ҳалли яққатор вазифаҳои истеҳсолӣ ва илмӣ заруранд, таъмин мекунад. Мақсади барпо кардани чунин воситаҳо бо ахбор таъмин кардани фаъолияти конструкторӣ ва технологӣ дар соҳаҳои

гуногуни саноат мебошад. Таҷрибаи истифодаи системаҳои автоматикунонидаи ахбору маълумотдиҳӣ дар самолётсозӣ, электроника, автомобилсозӣ дар бораи хеле кам шудани хароҷот ба тайёрии илмию техникии истеҳсолот, кӯтоҳ шудани мӯҳлати худи коркард шаҳодат медиҳад.

Шумо медонед, ки пеш аз истеҳсоли ҳар маснуот лоиҳаи он кашида мешавад: додани супориши техникӣ, коркарди нақшаҳо, ҳисобукитоби тамоми гиреҳҳо, сохтани модел ё намунаи озмоишӣ, санҷиши он ва ғ. Лоиҳакашӣ қисми аз ҳама меҳнатталаби ба вуҷуд овардани маҳсулоти нав аст. Баъзан мураккабии коркарди лоиҳа зиёд аст ва мӯҳлати тайёр кардани он низ тӯл мекашад ва маснуоти нав то ибтидои истеҳсолот кӯҳна мешавад. Ҳамаи ин татбиқи техникаи электронии ҳисоббарориро дар ин соҳа ба мақсад мувофиқ гардонд. Имконияти МЭҲ барои якҷоя кардани вазифаи хисобукитоб ва ахбори асосӣ барпо кардани системаҳои лоиҳакашии автоматонида гардиданд: МЭҲ ҳисобукитоби пешакиро иҷро мекунад, вариантҳои конструксияро таҳлил карда, бо маснуоти монанди мавҷуда муқоиса мекунад ва ғ. Дар комплекс бо МЭҲ автоматҳои зудчопкунанда ва нақшакаширо истифода мебаранд, ки ба ҳосил кардани нақшаҳои кории деталхо, схемаҳои монтаж ва ғ. имконият медиҳанд.

Бо ёрии системаҳои лоиҳакашии автоматикунонида мӯҳлати иҷрои корҳои лоиҳакашӣ кӯтоҳ карда мешаванд. Масалан, агар қаблан барои тартиб додани нақшаҳои конструксияҳои нави оҳану бетонӣ якчанд ҳафта сарф шавад, ҳоло МЭҲ имкон медиҳад, ки ин кор дар якчанд соат иҷро карда шавад.

Техникаи электронии ҳисоб воситаи асосии автоматикунонии истеҳсолоти ҳозира мебошад. Шумо аз мавзӯъҳои гузашта дар бораи шаклҳои гуногуни автоматикунони маълумот гирифтед. Чи дастгоҳҳои идоракунии барномавии рақамӣ ва чи хатҳои автоматӣ ва чи системаҳои зудбадали истеҳсолӣ бе техникаи электронии ҳисоб имконнопазир буданд.

Танҳо дар асоси МЭҲ муаммои автоматонии истеҳсолотро ҳал кардан мумкин аст: аз марҳалаҳои аввали лоиҳакашии маснуот то баровардани маҳсулоти тайёр.

? Саволҳо барои санҷиш:

1. Ҷорӣ кардани МЭҲ дар истеҳсолот ба мазмуни фаъолияти меҳнатии коргарон ва хизматчиён чӣ гуна таъсир мерасонад? Маводҳои экскурсия, ахбори рӯзномаҳо, маҷаллаҳо, намоишҳои телевизион ва гуфторҳои радиоро ба асос гирифта мисолҳо оварда метавонед?

2. Системаҳои ахбори автоматикунонида чист? Барои чунин системаҳо мисолҳо оварда метавонед?

3. Бартарии системаҳои автоматикунонидаи лоиҳакашӣ бар муносибати анъанавӣ ба лоиҳакашии маснуот дар чист?

Адабиёт

1. Т.Д. Саксаганский. Школьнику об организации производства. Москва. Просвещение. 1988;
2. Берковский Б.М., Кузминов В.А. Возобновляемые источники энергии на службе человека. Москва. Наука. 1987;
3. Бобрицкий Н.В. Юдоин В.А. Основы нефтяной и газовой промышленности. Москва, Недра. 1988;
4. Домин Б.В., Зубков Б.В. Школьнику о комплексной механизации и автоматизации производственных процессов. Москва, Просвещение. 1988;
5. Лернер П.С. Обработка металлов давлением: сегодня завтра. Москва. Высшая школа. 1990;
6. Русецкий А.Ю. В мире роботов. Москва. Просвещение. 1990;
7. Низовцев И.С . Твоя первая стройка. Москва, Стройиздат. 1989;
8. Барномаи касбу ҳунар барои синфҳои 5-11 Душанбе, Матбуот, 2003.

БОБИ II.
ИНТИХОБИ КАСБ.

Дар қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба таври куллӣ суръат бахшидан ба сохтори бисёрсоҳаи давлатии интихоби касбии ҷавонон эътибори махсус дода шудааст.

Ҳақиқатан, дар мактаб насли наврас бо олами касбу ҳунар шинос гардида, ба ҳар гуна фаъолияти меҳнатӣ шавқу завқ зоҳир менамояд ва дар натиҷа бо хусусиятҳои рӯҳиву равонии худ ошно мегардад.

Фаъолияти касбинтихобкунӣ, ки ҳангоми илмандӯзӣ дар мактаб ва берун аз он ба сомон мерасад, бояд инкишофи хусусиятҳои инфиродӣ (шахсӣ) ва қобилияти эҷодкории ҳар як хонандаро таъмин намуда, самти касбии ӯро бо ягонагии манфиати шахсию давлатӣ пайваст созад.

Лекин, нигоҳи имрӯзаи насли наврас ва ҷавонон нишон медиҳад, ки дар соҳаи касбинтихобкунии онҳо камбудию норасоиҳо бо усули роҳнамоии авторитарӣ (яккашахсӣ) ва камбудиҳои соҳаи илми педагогика (омӯзгорӣ) вобаста мебошанд. Аз ҳамин лиҳоз кулли хонандагон аз ӯҳдаи интихоби касби оянда худ намебароянд ва бештар вақт ин масъала аз тарафи волидайн ҳал карда мешавад.

Мутобиқан ба ташвиқоти нодурусти соҳаи касбинтихобкунӣ бидуни меъёр сафи хатмкунандагони ихтисосҳои ҳуқуқшиносӣ, иқтисодӣ, андоз ва баъзе аз соҳаҳои касби омӯзгорӣ- маърифатӣ торафт афзуда истодааст. Масалан, мактабҳои олии ҷумҳуриро дар бадали 10 соли охир зиёда аз 20 ҳазор нафар ҳуқуқшиносону иқтисоддонҳо хатм намуда, бештар аз 15 ҳазори онҳо ба ҷои корӣ таъмин нашудаанд, ҳарчанд барои омӯзонидани онҳо маблағи зиёде сарф гардидааст.

Хатоиҳо дар соҳаи касбинтихобкунӣ хонандагони истеъдоднокро аз мадди назар дур намуда, ба паст шудани ҳосилнокии истеҳсолот, бесамар гардидани фаъолияти меҳнатӣ ва сарфи беҳудаи маблағҳои давлатӣ оид ба тайёр намудани соҳибкасбон оварда мерасонад. Ҳоло дар мамлакат зиёда аз 75 фоизи хатмкунандагони мактабҳои махсуси техникӣ ва зиёда аз 50 фоизи хатмкунандагони мактабҳои олӣ ба фаъолияти меҳнатӣ

аз рӯи ихтисоси гирифтаашон банд карда нашуда, аксари онҳо мардикориро дар мамлакатҳои ҳамсоя пеша кардаанд.

Аз ҳамин лиҳоз, камбудиҳою норасоиҳои соҳаи интихоби касбҳо ва бидуни накшаи давлатӣ тайёр намудани ихтисосмандон ба омӯзиши чуқури равандҳои назариявию амалии ин масоил водор месозад.

ШАВҚУ ЗАВҚ ВА РАҒБАТ.

Ҳунар беҳтар аз гавҳари номдор,
Ҳунармандро гавҳар ояд ба кор.

Мафҳуми шавқу завқ хусусияти муносибати маърифатии инсон ба ин ё он ашёро мефаҳмонад. Шавқу завқ ба интихоби касб маънои дилбастагӣ нисбат ба соҳаи муайяни меҳнат, саъю кӯшиш ба дарки моҳияти ягон навъи фаъолият мебошад.

Шавқу завқ маънои вусъат, давомият ва амиқӣ дорад. Мазмун ва вусъати шавқу завқ ифодакунандаи доираи назар ва илмдӯстии шахс мебошад. Амиқӣ ва давомияти шавқу завқ бошад, устувории онҳоро ифода мекунад.

Шавқу завқ дар раванди инкишофи худ якчанд давраро фаро мегирад. Дар ибтидо вай хусусияти муваққатӣ, яклаҳзавӣ дошта, нисбат ба ашёи муайян дар шакли мусбат зоҳир мегардад. Чунки шавқу завқро агар мо инкишоф надиҳем, ба зудӣ суст мешавад ё тамоман хомӯш мегардад. Вобаста ба дараҷаи омӯзиши амиқ ва мунтазами ин ё он фан амиқ омӯхтани соҳаи дилхоҳи фаъолияти меҳнатӣ шавқу завқ афзуда боз ҳам устувор мегардад. Ин гуна шавқу завқ аксаран ба рағбат, майли ба фаъолияти муайян машғул шудан, мунтазам аз худ кардани дониш ва такмил додани маҳорату малака мубаддал магардад.

Агар шавқу завқ бо формулаи *"донистан мехоҳам"* ифода карда шавад, дар он сурат рағбат- *"амал кардан мехоҳам"* мешавад. Хондани китоб дар бораи ҳайвонот, тамошои боги ҳайвонот ва барномаи телевизионии "Дар олами ҳайвонот"-ро дӯст доштан як тарафи масъала буда, лаззат бурдан дар раванди кори ҳаррӯза бо ҳайвонот чизи дигар аст.

Рағбат на танҳо зоҳир мегардад, инчунин дар раванди фаъолият ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, интизор нашуда ба намудҳои гуногуни меҳнат фаъолона машғул шудан лозим аст. Танҳо кори фаъолона ба шумо имкон медиҳад, ки рағбати худро дарк намуда санҷед.

Ба ҳамин тариқ, касбро мувофиқи шавқу завқ ва рағбати тамом интихоб намудан лозим аст.

Мувакқатӣ →	Эпизодӣ (лаҳзавӣ) →	Устувор
Педагогӣ - қобилияти таъсир расонидан ба шахси дигар бо мақсади таълиму тарбия.	Математикӣ - қобилияти аз худ кардани усулҳои математикии тафаккур.	Техникӣ - қобилияти аз худ кардани техника ва илмҳои техникӣ.
Шавқу завқ ба фаъолияти педагогӣ, муҳаббат ба бачаҳо, маҳорати роҳбарӣ намудан ба коллективи бачаҳо.	Шавқу завқ ба техника, маҳорати мантиқан фикр, таҳлил ва ҷамъбаст намудан, бомуваффақият аз худ намудани донишҳои математикӣ ва монанди инҳо.	Шавқу завқ ба техника, эҷодиёти техникӣ, майли кор кардан дар мошинаву дастгоҳҳо ва асбобҳо, бомуваффақият аз худ кардани физика, химия, математика, нақшакашӣ ва монанди инҳо.

Давраҳои инкишофи шавқу завқ.

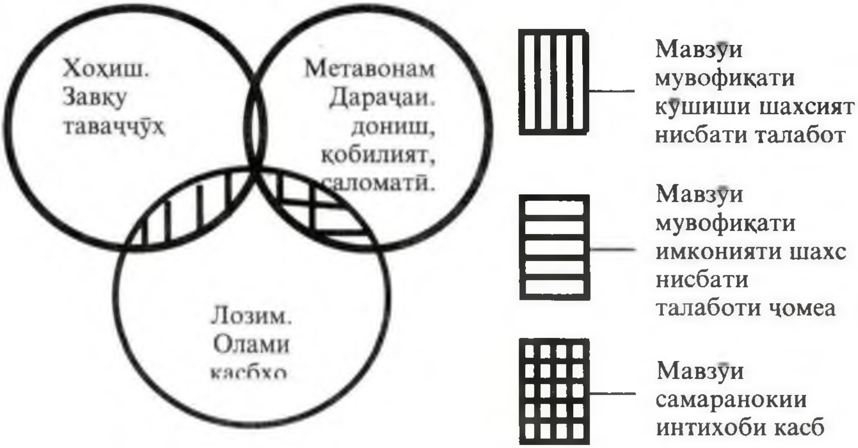

Шароити самараноки интихоби касб.
Қоидаҳои асосии интихоби касб

1. Омӯзиши касбҳои гуногун (адабиётро оид ба касб омӯз, бо одамони касбу кори гуногун ошно шав, ба мавзеъҳои истеҳсолӣ сайр намо ва ғайра).
2. Шахсияти худро биомӯз (завқ, хоҳишмандӣ, шавқмандӣ, қобилият, ҳолати саломатӣ, хусусияти рӯҳӣ ва ғайра).
3. Ҳангоми касб интихоб намудан онро дуруст биомӯз, маслиҳати муаллимонро бигир, бо духтурон, падару модар, мутахассисон маслиҳат намо.
4. Имконияти дар фаъолияти худ санҷидани қувваю дониш оид ба касби интихобкардаатро пайдо намо (иҷрои ҳолатҳои меҳнатӣ аз рӯи касб, иштирок дар маҳфилҳои касбӣ, клубҳо, ҷамъомадҳо ва гайра).
5. Донишу малакаи касбиатро бо фаъолияти амалиат ҳамҷо намуда, ба интихоби касб молик гард.

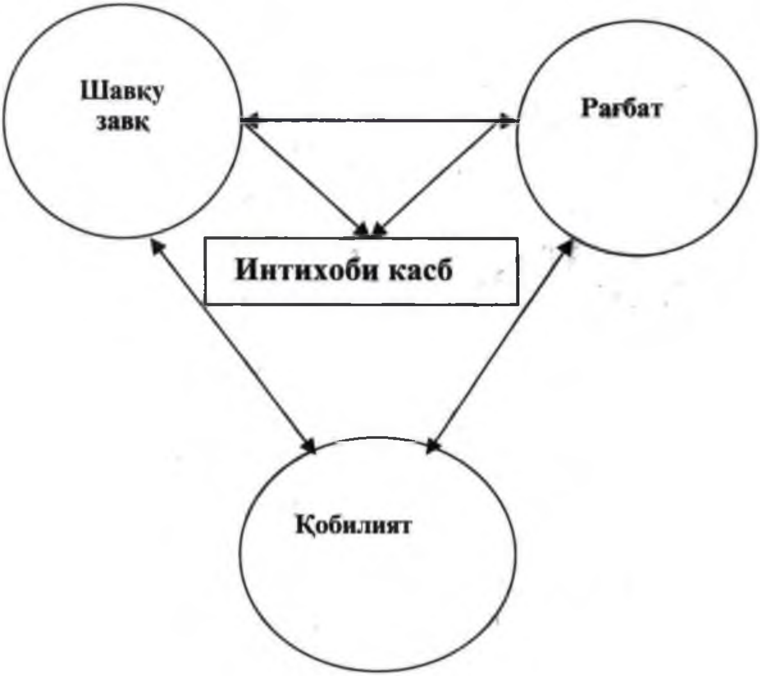

Таъсири шавқу завқ, рағбат ва қобилият ба интихоби касб.

Завқ ё таваҷҷӯҳ - муносибати интихобии шахс нисбати ягон объект аст, ки аҳамияти ҳаётӣ дорад; завқу таваҷҷӯҳ ба талаботи шахсӣ вобастагӣ дорад (масалан, талаботаш оид ба фарқ намудан ва молик будан ба кайфияти эстетикии шахс); ҷамоатчигӣ (талабот ба меҳнат); муносибат; фаъолияти ҷамъиятӣ; моддӣ (талабот ба сарулибос, озуқа манзилгоҳ ва гайра.).

Завқ ё таваҷҷӯҳ - ин шакли ифодаёбии даркшавандагии талабот, ки самтияти шахсро оиди мақсаду мароми фаъолият таъмин менамояд ва бо ҳамин имконият фароҳам меоварад, ки ба пуррагӣ ва чуқуртар ҳақиқати ҳолро инъикос намояд.

Завқу таваҷҷӯҳ метавонад бошуурона ё ки фавқулода пайдо гардад.

Таснифи завкҳо	
Нишонаҳои таснифот	Намудҳои завк ё таваҷҷӯҳ
Мазмун, ҳаҷм. Дараҷаи ҳақиқатпазирӣ ва қувва. Устуворӣ, чуқурӣ. Хусусияти ифодаёбӣ.	Ҷамъиятию сиёсӣ, таълимӣ, касбию меҳнатӣ, даркшавандагӣ, илмӣ, эстетикӣ, хонандагӣ, варзишӣ ва ғайра. Васеъ ва танг, фаъолнокӣ, сустӣ, устуворӣ, ноустуворӣ, чукур, рӯякӣ, бевоситагӣ, миёнравӣ.

? **Саволҳои санҷишӣ:**

1. Роли шавқу завк ва рағбат дар интихоби касб чӣ гуна аст?
2. Давраҳои инкишофи шавқу завқро фаҳмида метавонед?
3. Қоидаҳои асосии интихоби касбро баён карда метавонед?
4. Шартҳои мувофиқтари интихоби касб кадомҳоянд?
5. Шавқ чист?

! **Супориш:**

Иншоҳои кӯтоҳу мӯъҷазро нисбати мавзӯи зерин пешниҳод намоед:

«Касбу кори волидайни ман» аз рӯи нақшаи зерин:

Кай ва дар куҷо падару модар маълумоти ибтидоии худро доир ба касбашон гирифтаанд?

Ҳангоми интихоби касб падару модар аз кадом қоидаи интихоби касб истифода бурдаанд?

Кай ва дар куҷо падару модар ба дониши касбии зарурӣ, маҳорат ва малака соҳиб гаштаанд?

Падару модар дар ҷои кориашон ба чӣ машғуланд?

Муносибати падару модар нисбати ихтисоси интихобкардаи худ чӣ гуна аст?

ҚОБИЛИЯТ ВА КОРШОЯМӢ НИСБАТ БА КАСБ.

Ҳунар омӯз к-аз ҳунармандӣ,
Даркушоӣ кунӣ, на дарбандӣ.
Н.Ганҷавӣ

Қобилият чист? "Қобилият чунин хусусияти равонии инсон аст, ки аз босамарона андӯхтани дониш, малака ва маҳорат вобаста мебошад, вале худи инсонҳо мақсади махсуси доштани донишу маҳорату малакаҳоро надоранд".

Намудҳои гуногуни қобилиятро фарқ намудан мумкин: аз он ҷумла содатарин ва мураккаб, умумӣ ва хусусӣ.

Қобилияти содатарини умумӣ ба ҳамагон хос мебошад, лекин на ҳамеша дар фаъолияти босамаронаи инсон дида мешавад. Масалан, зиракӣ (хушфаҳмӣ), накӯкорӣ ва ғайра; содаю хусусӣ – қобилият нисбати наздикон буда, лекин барои ҳамагон хос нест. Масалан, назардиди чуқур, тасаввуроти фазоӣ, азёдкунии механикӣ ва гайра. Қобилияти умумии мураккаб – ин қобилият нисбати меҳнат, муомилаи сухан кардан, омӯзиш ва тарбия ба ҳисоб меравад. Қобилияти касбии мураккаби хусусӣ раванди самаранокии касбомӯзӣ ва ташаккул додани он аст. Ин чунин хосияти шахс аст, ки аз он сифати фаъолияти касбӣ вобаста мебошад.

Ба ташаккулёбии факторҳои қобилият ирсият ва муҳит таъсир мерасонад.

Ҳар як организми ҷавон дар шароити мӯътадил соҳиби захираи бузурги қувва ва истеъдод мебошад, ки ин аз ҷиҳати илмӣ исбот гардида, дар таҷрибаҳо тасдиқ гардидааст.

Танҳо як қисми камтарин дар зиндагии худ аз онҳо бархурдор мегардад. Завқи касбӣ муносибати бевоситаи пуртаъсири амалу идрок нисбат ба касб аст. Азбаски завқи касбӣ вақти фаъолият ба вуҷуд меояду ташаккул меёбад, бинобар ин яке аз омили муҳими фаъолияти мақсадноки шахс ба ҳисоб меравад.

Азму хоҳиши соҳиби касб гардидан - ин муносибати мусбату шуурноки инсон нисбат ба фаъолияти касбӣ аст ва ин хоҳишу майлу азмро дар сурати вуҷуд доштани эҳсос дарёфтан имконпазир аст.

Азму завқи касбӣ, дониш ва маҳорат, сифатҳои шахсӣ, худтарбиякунӣ ва худомӯзӣ, комёбиҳои аввалин дар фаъолияти меҳнатӣ бо ҳамдигар алоқаманд ва вобаста мебошанд ва он аз тариқи самти касбӣ муайян мегардад.

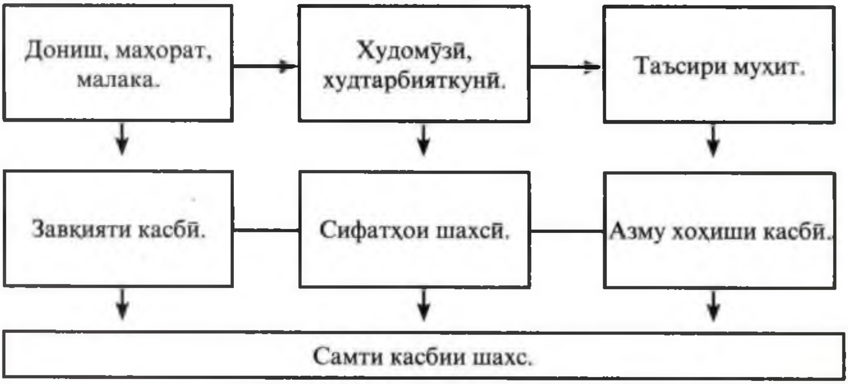

Алоқамандии сифати шахс, дониш, маҳорат ва малака, завқияти касбӣ ва азму самти он.

Сабабҳое, ки ба раванди ташаккулёбии самти касбии шахс монеа мегарданд - инҳо муносибати хунукназарона ба меҳнат, дониши ночизи барномаи таълимӣ, маълумоти кофӣ надоштан оид ба ихтисосҳо ва озмудани фаъолияти кории худ мебошанд.

Маҳорати касбӣ-ин ҳамсамти касб бо якҷоягии баҳодиҳии мусбат нисбати қобилияти худ мебошад.

Қобилияти умумӣ	Қобилияти махсус.
Интеллекти коршоямӣ. Талабот оид ба илмандӯзӣ, дониш, маҳорату малака ва ғайра.	Омӯзгорӣ, адабдӯстиву суханшиносӣ, донистани техника, риёзиёт, варзиш, маҳорати бадеӣ.

– «Оё ман худамро медонам?» Талаботро оид ба касби омӯзгорӣ ба эътибор гирифта ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

а). Шумо худро ба сифати омӯзгор аз рӯи ихтисоси интихобкардаатон дар кадом дараҷа тасаввур менамоед?

б). Кадом сифатҳои касбиро аллакай бархурдор гаштаед?

в). Оё шумо ба дониши чуқур ва маҳорату малакаи омӯзгорӣ соҳиб гаштаед? Интихоби касби худро чӣ тавр баҳо медиҳед?

? Ба саволҳои анкетае, ки бо мақсади муайян кардани самти касбии шумо тартиб дода шудааст, ҷавоб гардонед:

1. Кадом касб ба ту маъқул аст?
2. Касби ояндаатро чӣ тавр дарк намудӣ?
3. Касби интихобкардаат аз кадом ҷиҳат ба ту писанд аст?
4. Муносибати волидайн оид ба касби интихобкардаат чӣ гуна аст?
5. Пас аз хатми синфи IX хонданро дар куҷо идома додан мехоҳӣ?

САЛОМАТӢ ВА ИНТИХОБИ КАСБ.

Қимати мард на аз симу зар аст,
Қимати мард ба қадри ҳунар аст.

Ҷомӣ

Ба саволи «Оё касбу кор нисбати саломатии шахс таъсири номатлуб расонида метавонад?» – мебоист ҳангоми ҷавоб додан андешаи духтуронро оид ба таъсири манфӣ расонидани раванди меҳнат ё ки муҳити истеҳсолкунанда ба саломатии одам мадди назар дошт, зеро дар чунин маврид имконияти ӯ ба талаботи касбу кор ҷавобгӯй нест. Ин ҳолатро бо мисолҳои ҳаётӣ тасдиқ намудан имконпазир аст.

Аз ҳамин лиҳоз дар мамлакати мо ба ҳифзи саломатӣ ва меҳнати ноболиғон эътибори махсус дода мешавад. Одатан ба фаъолияти меҳнатӣ наврасони синну солашон ба 16 расида ва ба таври истисно наврасони 15 - сола ҷалб карда мешаванд.

Рӯзи корӣ барои наврасони 16-18–сола ба миқдори 6 соат, барои наврасони 15-16–сола ва шогирдони инфиродиву таълимии бригадавӣ ба андозаи 4 соат таъин шудааст.

Давомоти басти корӣ ҳангоми ҳафтаи 5–рӯза барои наврасони 16-18 - сола на зиёда аз ҳафт соат, барои ноболиғони 15-16 - сола ва барои шогирдон – 5 соатро ташкил менамояд.

Ҳақи меҳнати ноболиғон мутобиқан аз рӯи шароити якхела барои калонсолон ва хизматчиён ва ба ҷамъи он барои рӯзҳои

кории нопурра ҳамчун рӯзи кории пурра пардохта мешавад. Шахсоне, ки синну солашон ба 18 нарасидааст, ба фаъолияти кории зиёда аз вақти муқарарӣ, кори шабона, навбатдорӣ дар рӯзҳои истироҳат ва идҳо ҳеҷ гоҳ ҷалб карда намешаванд. Инчунин онҳоро пас аз ба охир расидани басти кор нигоҳ доштан бар хилофи қонун мебошад. Ноболигони то синни 18- сола ба рухсатии якмоҳа сарфи назар аз фасли сол ҳуқуқ доранд ва ба замми ин барои мутобиқ кардани фаъолияти корӣ бо хониш соҳиби имтиёзҳо низ мебошанд.

Барои ноболиғон меъёри бардоштани бори вазнин пешакӣ муайян карда шудааст. Масалан, наврасони то 15–сола ба фаъолияти корие, ки бо тела додан ва кашонидани бори вазнин вобастагӣ дорад, ҷалб намудан ба таври қатъӣ манъ карда шудааст. Барои наврасони синну солашон 16-18 – сола, ҳангоми фаъолияти кориашон кашонидани бори вазнаш зиёда аз 41кг тамоман манъ карда шудааст. Барои кашонидан ва ғеҷонидани бори вазнин аз тарафи наврасон маҳдудиятҳои зерин пешбинӣ шудаанд: барои духтарони синну солашон 16-18 - сола меъёри интиҳоии кашонидани бори вазнаш то 10-25кг (барои духтарони 15 - сола -5,0кг), барои наврасон –мувофиқан 16,4кг (8,2кг). Ба воситаи замбаргалтакҳои сечарха (аробачаҳо) ё ки чорчарха меъёри кашонидани бор барои духтарон –то 32 кг ва барои ҷавонписарон – то 57,4кг пешбинӣ шудааст. Мактаббачагон бояд аз саломатии худ бархурдор буда, ҳангоми интихоби касб маҳдудияти тиббиро оид ба касби интихобиашон дар мадди назар дошта бошанд.

Таҷрибаҳо нишон додаанд, ки барои мактаббачагон яке аз сабабҳои хусусии маҳдудияти касбӣ - пеш аз ҳама тағйироти бавуҷудомадаи аппарати такягоҳу ҳаракаткунанда (роҳи нафасгирӣ), тағйироти қобилияти биниши чашм, шунавоӣ ва баъзан тағйироти системаи асаб нисбат ба меъёр ва организмҳои дохила ба ҳисоб меравад. Мактаббачагоне, ки дар саломатии онҳо ин тамоюл дида мешавад, ба маҳдудиятҳо оид ба интихоби касб дучор мегарданд.

Чунин ҷавонҳо ва мактаббачагон нисбати фаъолияти корӣ корношоям ба ҳисоб мераванд ва махсусан агар фаъолияти меҳнатию илмандӯзӣ (хониш) ба саломатии онҳо таъсири манфӣ расонад. Бояд ҳаминро дар мадди назар дошт, ки ҳеҷ гоҳ корношоямии касбии мутлақ арзи вуҷуд надорад. Зеро табиати

инсон гуногунпаҳлу буда, ҳар як шахс хусусиятҳои сифатии гуногун дорад. Ба организми инкишофёфтаистода нозукӣ хос буда, дар навбати худ имконияти ташаккулёбии механизмҳои компенсаторӣ мавҷуд мебошад. Ҳар як мактабхон нисбати ин ё он касб (ихтисос) коршоям мебошад. Хулосаҳо оид ба коршоямии касбии мактабхон ба қонунҳои амалкунанда оид ба ҳифзи меҳнати ноболиғон такя намуда, номгӯи маҳдудияти тиббӣ нисбат ба кор ва таълими касбию истеҳсолии наврасон дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ асоснок карда шудааст. Дар мактаббачагон (толибилмон) маҳдудият оид ба интихоби касб, пеш аз ҳама, аз рӯи хусусияти бемории муайян карда мешавад.

Масалан, барои наврасоне, ки ба касалии тарбод, роҳи нафас, гурда, роҳи пешоб мубтало гардидаанд, ихтисосҳои бо сохтмон вобастабуда мувофиқ нестанд. Хулоса барои ҳар як намуди бемории якчанд омилҳои маҳдудияти касбию истеҳсолиро нисбати касалии бештар паҳнгардида нишон додан (ҷудо намудан) мумкин мебошад.

Коршоямии касбӣ барои ҳар гуна касалиҳо

№	Бемориҳо	Факторҳои маҳдудкунандаи касбию истеҳсолӣ
1.	Роҳи нафас	Микроиқлими номатлуб: ҷойҳои газнок, чангу ғубор, мавҷудияти моддаҳои заҳрнок.
2.	Системаи дилу буғумҳо	Зӯроварии физикии назаррас: микроиқлими номатлуб, кордор шудан бо моддаҳои заҳрнок, фаъолияти корӣ дар баландӣ, кор бо механизмҳои ҳаракаткунанда.
3.	Орғанҳои биниш (чашм)	Кор бо заррадеталҳо: фаъолияти корӣ бо айнак, зӯроварии физикии назаррас, муҳити чангу ғубордор.
4.	Системаи асаб	Шадидияти муассири асаб: ғалоғула ва вибратсия (муҳити ларзишнок), микроиқлими номатлуб, кордор шудан бо моддаҳои заҳрнок.
5.	Аппарат-ҳои буғуму ҳаракат	Корҳои маҷбурӣ: зӯроварии назарраси физикӣ (боло бардоштан ва кашонидани бори вазнин), фаъолияти корӣ дар баландӣ, иҷроиши кор бо механизмҳои ҳаракаткунанда.
6.	Узвҳои меъдаю рӯда	Алоқаманди бо моддаҳои заҳрнок, зӯроварии назарраси физикӣ: корҳои шиддатӣ, корҳое, ки режими таомхӯриро вайрон месозанд.
7.	Гурда ва роҳи пешоб	Микроиқлими номатлуб, алоқамандӣ бо моддаҳои заҳрнок, корҳои маҷбурӣ, фаъолияти корие, ки режими таомхӯрӣ ба эътибор гирифта намешавад.
8.	Пӯст	Алоқамандӣ бо моддаҳои заҳрнок ва фаъолияти кории касалии пӯстро ангезишдиҳанда, микроиқлими номатлуб, намнокӣ ва ифлосии доимӣ.

Дар интиҳо бояд талабагонро ба мустақиломӯзӣ ва мустаҳкам намудани саломатии ба талаботи касбӣ мувофиқ ва муайян кардани тартиботи меҳнату дамгирӣ водор намоем.

Тартиботи меҳнат - ин тақсим намудани мӯҳлати корӣ ва дамгирӣ барои тамоми рӯз ва ҳам барои фосилаи хурди вақти корӣ муайян гардидааст. Ҳангоми ҳисоб кардан ва ташкили фосилаи кӯтоҳи дамгирӣ бояд ҳар як ҳаракати содиршаванда сарфи назар аз самаранокиаш тартиботи хурдтаринро талаб намояд.

Тартиботи меҳнат ҳамеша тарзи дамгириро дар мадди назар дорад. Баъзан тӯлкашии дамгирӣ ба фаъолияти меҳнатӣ халал мерасонад, зеро чунин дамгирӣ ба бекорӣ ва қатъ гардидани фаъолияти меҳнатӣ сабаб мешавад.

Асоси тартиботи меҳнат онро мефаҳмонад, ки фосилаи нисбии давомоти кор ва вақти дамгирӣ дар тӯли рӯзи корӣ чанд ҳиссаро ташкил намояд, ки дар оқибат ба хасташавӣ (мондашавӣ) наоварад. Хасташавии касбӣ яке аз омилҳои маъмултарини махсус буда, ба тағйироти фаъолияти шахси хасташуда вобаста аст. Мафҳуми «басалоҳиятӣ ё коройӣ» ба равоншиносӣ тааллуқ дорад. Он имконияти иҷро намудани ягон намуди фаъолиятро бе таъсири хатоиҳо ифода менамояд.

Мафҳуми «коршоямӣ» маънои биологӣ дошта, одатан нишондоди фаъолияти одам ва ҳайвонро бо ҳампайвастагӣ меомӯзад. Мафҳуми «қобилияти меҳнат» маънои иҷтимоӣ дошта, аз рӯи тафтиши меҳнатӣ ба тамоми фаъолияти инсон баҳо медиҳад. Кӯшиши қавииродагии барангезиши муассир, завқу шавқ оид ба кори иҷрошаванда, аз ҳисоби номаълум нигоҳ доштани ҳолат мондашавиро бартараф мекунад. Сарфи назар аз нишондодҳои физиологӣ, салоҳияти шахсӣ кам нашуда, ҳисси мондашавиро барҳам медиҳад.

Барои пеши роҳи хасташавиро гирифтан истироҳати фаъол, самаранокии сохтори мубодилоти ҳаракати меҳнатӣ ва тағйир додани фаъолияти меҳнатӣ дар раванди меҳнат аҳамияти калон дорад.

Коршоямии касбӣ – ин системаи мутобиқшавии «одам ва касбу ихтисос» ба ҳисоб меравад. Коршоямии касбӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки сифати инсон ба касби интихобкардааш монанд мешавад. Ҳоло чор дараҷаи коршоямии касбӣ вуҷуд доранд:

- номувофиқ будан нисбати касб (тағйирот дар ҳолати саломатӣ ва сифати шахсӣ, ки ба соҳиби касб шудан монеа мегардад).
- коршоямӣ нисбати касб (мавҷуд набудани мухолифат).
- мувофиқати шахс ба касб (дорои сифатҳои махсуси корӣ ва мавҷуд набудани мухолифат).
- мувофиқати шахс нисбати касб.

? **Саволҳои санҷишӣ:**

1. Шахсони чанд сола ба кор қабул карда мешаванд?
2. Давомнокии рӯзи кории ноболиғон аз чанд соат иборат аст?
3. Барои ноболиғони дорои касалии тарбод кадом корҳоро иҷро кардан мумкин нест?
4. Коршоямии касбӣ аз чанд дараҷа иборат аст?

Бозии «Кӣ касби зиёдро медонад».

Ин бозиро чунин сомон медиҳанд: дар асоси нақшаи пешниҳодшуда ҳар як талаба фикру андешаи худро оид ба касбҳо баён месозад:

1. Тавсифи умумии ихтисос ва моҳияти он.
2. Кори иҷрошаванда ва гузариши фаъолияти меҳнатӣ.
3. Касбу кор нисбат ба шахс чӣ гуна талаботро дорад.
4. Шароити меҳнат.
5. Дониши зарурӣ.
6. Маҳорат ва малакаи зарурӣ.
7. Дар куҷо соҳибихтисос гардидан мумкин аст?
8. Шароити иқтисодии меҳнат.

Бо муаллим ва пизишк (духтур) -и мактаб ҳолати саломатии худро муоина намуда, тартиби реҷаи кориро муайян намоед. Дар дафтар оид ба 5-то ихтисосе, ки қобилияти онро аз худ намудан доред ва 5-то ихтисоси дигаре, ки ба он тамоман шавқу рағбат надоред, сабт намоед.

РОҲҲОИ СОҲИБИХТИСОС ГАРДИДАН

Тайёрии касбии ибтидоӣ ин раванди омӯзиш ва тарбия аст, ки хонандагонро ба худмуайянкунии касбӣ ва ташаккулдиҳандаи он водор месозад.

Ин масоил аз рӯи самтҳои зерин иҷро мегарданд:

- Ташаккулдиҳии санҷидашудаи касбӣ.
- Мусаллаҳ гардидан бо донишу малакаи ибтидоии касбӣ.
- Ташаккулдиҳии касбӣ нисбати сифатҳои муҳими шахсӣ.

Тайёрии ибтидоии касбии хонандагон дар мактаб ё ки комбинатҳои истеҳсолию таълимӣ (КИТ) гузаронида мешавад. Пас аз он муаллим хонандагонро бо самтҳо ва намудҳои ихтисосҳо, ки дар мактаб ва КИТ баррасӣ мегарданд, ошно менамояд.

Тайёр намудани коргарон бевосита дар корхонаҳо бо мақсади пурра намудани талабот ба касбҳои коргарӣ, ки коллеҷҳо, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ ва мактабҳо таъмин карда наметавонанд, ба сомон расонида мешавад.

Мӯҳлати чунин тарзи тайёр намудани коргарон на зиёда аз шаш моҳро ташкил менамояд. Тайёр намудани коргарон дар истеҳсолот дар таҳти роҳбарии бевоситаи инструкторони коргарӣ ё ки мураббиҳо ташкил карда мешавад. Инчунин шогирдон ба таври инфиродӣ низ тайёр карда мешаванд. Ҳангоми омӯзиши инфиродии истеҳсолӣ инструкторҳо дар мӯҳлатҳои муайян ва мутобиқан бо барномаҳои таълимӣ тасдиқ шуда, шогирдони ба онҳо вобастакардашударо барои супоридани озмоиши классификатсионӣ тайёр менамоянд. Ба ҳар як шогирд ҷои махсуси кори оид ба иҷро намудани вазифаҳояш ҷудо карда мешавад.

Мураббиёни раҳнамо (инструкторон) шогирдони худро ба таҷрибаи кориашон ошно намуда, барои мусаллаҳ гардонидани онҳо бо тарзҳои самараноки фаъолияти иҷрокунандагӣ ва маҳорату малака, ки дар иҷроиши ягон кори мушаххас зарур аст, кӯмак мерасонанд.

Системаи тайёр намудани мутахассисони касбӣ.

Савияи тайёрии касбӣ	Дар куҷо тайёр карда мешавад
Аввалиндарача	Мактаби таълимоти умумӣ
Ибтидоӣ	Истеҳсолот ва мактаб
Миёна	Омӯзишгоҳи касбӣ-техникӣ, мактабҳои таълимии махсуси миёна, коллеҷҳо
Олӣ	Мактабҳои олӣ

Тайёрии назариявӣ дар гурӯҳҳои таълимӣ, ки аз ҳисоби шахсони дар гурӯҳҳои якҷинса ё ихтисосҳои монанд хонда истодаанд, тартиб дода мешавад.

Дар мавриди омӯзиши усули бригадавӣ хонандагон таҳти роҳбарии инструкторон ба бригадаҳои (гурӯҳҳои) махсус сарҷамъ шуда, аз рӯи барномаҳои таълимии инфиродӣ таълим дода мешаванд. Баъзан барои ин кор коргарони касбӣ низ истифода мегарданд. Омӯзишҳои назариявӣ ба тавассути коргарони муҳандисию техникии касбӣ ба сомон расонида мешаванд.

Барои ташкили раванди таълимӣ барои пай дар ҳам гузаронидани тамоми қисмҳои барнома дар комбинатҳои таълимӣ-курси муттаҳидаи саноатӣ таъсис дода мешавад. Тайёр намудани мутахассисон дар курсҳои (бахшҳои) муваққатӣ ва доимӣ сурат мегирад. Дар раванди таълим ба хонандагон дониши ҳади ақали назариявию амалие, ки барои фаъолияти мустақилонаи кории онҳо зарур аст, дода мешавад.

Машгулияти назариявӣ дар бахшҳо дар раванди истеҳсолот ва бидуни он барои бахшҳои ихтисосашон якхела ё ки бо ҳам монанд гузаронида мешавад. Тарзи дар бахшҳо гузаронидани машғулиятҳо дар он ҳолат мақсаднок ҳисобида мешавад, ки ҳангоми соҳибкасб гардидан гузаронидани машгулиятҳои махсуси назариявӣ дар ҷои бевоситаи корӣ ғайриимкон бошад. Ҳамин тавр ронандаҳои автомошинаҳо, троллейбусҳо, булдозерҳо, таъмирку-нандагон, харротон, челонгарон, деворгарҳо андовачиҳо ва чӯбкорон тайёр карда мешавад.

Таълими истеҳсолӣ дар бахшҳо ба воситаи устохонаҳои таълимӣ ё сеххҳои корхона сурат мегирад. Бо вуҷуди ин оид ба тайёр намудан ва баландбардории (ташаккулдиҳии) дараҷаи касбии коргарон дар истеҳсолот камбудиҳои назаррас дида

мешаванд. Масалан, мазмуну мундаричаи корҳои таълимӣ асосан оид ба барқарор намудани малакаю маҳорати касбӣ нигаронида шудааст ҳалос. Ба омӯзиши ҳамешагии асосҳои илмҳои махсус оид ба касби интихобкардашуда эътибори зарурӣ дода намешавад. Ин бошад, ба қафомонии дараҷаи тайёрии касбии коргарон нисбат ба техникаи нави замонавӣ оварда мерасонад. Тайёр намудани мутахассисони равияи махсус дар истеҳсолот, ки ба иҷрои амалиёти нозуки истеҳсолӣ вобаста мебошад, мувофиқи матлаб ба сомон намерасад ва дар натиҷа роҳи пурсамари баланд бардоштани дараҷаи истеҳсолот куллан ба маҳдудият дучор гардида, суръати азхуд кардани техникаи навро боз медорад. Аз ҳамин лиҳоз хусусияти комплексӣ доштани саноат ба таври комплексӣ тайёр намудани мутахассисони касбиро талаб менамояд.

Яке аз намудҳои асосии тайёр намудан ва ташаккул додани дараҷаи касбии кадрҳои коргарӣ омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ ба ҳисоб меравaнд. Мӯҳлати таҳсил дар ОКТ барои хонандагони маълумоти миёнаи нопуррадошта – 3 сол ва барои маълумоти миёнадошта - 1 сол мебошад. Мӯҳлати таҳсил дар ОКТ ба собиқаи кории бефосила зам карда мешавад.

Аксарияти омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ базаи моддию техники мустақил ва мустаҳкамро доро мебошанд. Системаи дидактикии таълим дар ОКТ аз 3 унсур иборат мебошад: **умумитаълимӣ, умумитехникӣ** ва **тайёрии махсус**. Машғулиятҳои назариявӣ дар утоқҳои махсус доир гашта, таълими истеҳсолӣ бошад, дар устохона ё ки бевосита дар коргоҳ гузаронида мешавад. Ба корҳои таълимӣ муаллимон ва ба таълими истеҳсолӣ устоҳо машғул мебошанд.

Ба хатмкунандагони ОКТ диплом оид ба дарёфти ихтисос ва номаи камол дода мешавад.

Роҳҳои соҳиб шудан ба касб.

? **Саволҳои санҷишӣ:**

Дар бораи системаи тайёр намудани мутахассисони касбӣ маълумот дода метавонед?

1. Самтҳои тайёрии касбии аввалиндараҷаро номбар карда метавонед?
2. Тайёрии коргарон дар истеҳсолот аз тарафи кӣ гузаронида мешавад?
3. Ба хатмкунандагони Омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ чӣ хел ҳуҷҷат дода мешавад?

! **Супориш:**

Оид ба мавзӯи «Касби ояндаи ман» реферат навишта шавад.

Пайдоиши касбу ихтисос ва моҳияти онҳо дар замони ҳозира; Маҳсулоти онҳо.

Хусусият, мазмун, шароити меҳнат

Талаботи касб нисбати шахс.

Намояндагони беҳтарини касби интихобкарда.

Барои чӣ ҳамин касб ба ман маъқул аст?

Ин касбро дар куҷо омӯхтан мумкин аст?

Барои омӯхтани ин касб кадом чораҳоро меандешам.

Реферат бояд базеб ва босифат тайёр карда шавад.

Пас аз баромад рефератҳои хуб дар кабинети касбин-тихобкунӣ нигоҳ дошта мешаванд.

НАҚШАҲОИ ҲАЁТӢ ВА КАСБӢ.

Дар ҳунар кӯш, ки зар чизе нест,
Ганҷу зар пеши ҳунар чизе нест.
Ҷомӣ.

Касбу ҳунарварӣ раванди муташаккил ва мақсаднок буда, он мутобиқи нақшаи муайян иҷро карда мешавад.

Нақшаи касбӣ ин пайдарҳамии фаъолияти шахс оид ба созмон додани стратегияи касбии худмуайянкунӣ ва ташаккулдиҳӣ ба ҳисоб меравад.

Баробари чуқуртар (ғанитар) гардидани шавқу завқи касбӣ, захираи дониш оид ба касб, маҳорату фаъолияти амалӣ баъзан тағйир ёфта, боз ҳам ба ҳақиқат наздиктар мешавад. Нақшаҳои касбӣ аз рӯи якчанд марҳалаҳо созмон меёбанд. Дар марҳалаи аввал нақшаи иҷроиши тадбирҳои интихоби пешакии касбӣ пешбинӣ карда мешавад.

Дар марҳалаи дуюм оиди аниқтар намудани масъалаи интихоби касб ва муайян кардани хоҳиши касбӣ чораҳо андешида мешаванд.

Марҳалаи сеюм роҳҳои азхуднамоии касб, баландшавии дараҷаи касбӣ ва ғанигардии дараҷаро дарбар мегирад. Сохтори пешакии нақшаи касбӣ чунин мешавад:

1. Тайёрӣ ба интихоби пешакии касб;

- Шинос шудан бо асари К.Маркс «Фикру андешаи ҷавонон оид ба интихоби касб» ва китоби Б.А. Климов «Чӣ тавр касбро интихоб намоям».
- Азхуд намудани қоидаҳои умумии интихоби касб.
- Ошноӣ бо харитаи «Дар олами касб» ва плакати «Ҳамаи касбҳо хубанд».
- Маълумот доштан оиди саломатии худ ва баррасии умумии физикӣ.
- Муайян кардани хусусиятҳои рӯҳӣ, хотира, тафаккур, ҳушёрӣ.
- Муайян кардани дараҷаи худбаҳодиҳӣ.
- Мавҷудияти қобилият нисбати баъзе фанҳои таълимӣ ва фаъолнокӣ муайян карда шавад.

- Шавқу завқи касбиро омӯхта, формулаи касбӣ муайян карда шавад.
- Мувофиқати талаботи мавзеи истиқоматии худ ба талаботи умумии касбинтихобкунӣ.

2. Аниқ намудани интихоби касб ва дарёфти хоҳиши касбӣ.

- Хусусияти касби интихобкардаро омӯхтан.
- Шиносоӣ бо адабиёт оид ба ин масъала.
- Суҳбат бо мутахассисон.
- Ошноӣ бо ҷои кор.
- Муайян намудани мутобиқати имкониятҳои худ бо талаботи касби интихобкардашуда.
- Суҳбат бо омӯзгорон, волидайн ва дӯстон.
- Интихоби касби оянда.

3. Татбиқи (амалӣ гардонидани) хоҳиши касбӣ.

- Усулҳои дарёфт намудани касбро муайян намудан.
- Шиносоӣ бо гузориши тайёрии ибтидоӣ касбӣ дар мактабҳо ва КИМ.
- Муайян кардани номгӯи камбудиҳои сифатҳои муҳими касбӣ, сохтори барномаи худомӯзӣ.
- Иштироки машғулиятҳои клубҳо, маҳфилҳо, сексияҳо оиди завқу шавқи касбӣ.
- Сохтори нақшаҳои тайёрӣ оид ба дохилшавӣ ба мактабҳои таълимии касбӣ.
- Муайян кардани роҳи такмил ва дараҷаи касбӣ.
- Аниқ кардани нақшаи касбии худ ва муайян намудани мӯҳлати мушаххаси амалӣ гардонидани он.

? **Саволҳои супоришӣ:**

1.Таҳти мафҳуми нақшаи касбӣ шумо чиро мефаҳмед?

2. Марҳалаҳои ташаккули нақшаи касбиро номбар карда метавонед?

3.Сохтори нақшаи касбиро шарҳ диҳед.

! **Супориш:**

Нақшаи касбии худро аниқ намудан ва муайян сохтани мӯҳлати мушаххаси амалӣ гардонидани он.

Адабиёт:

1. Н.Н.Кулагин, А.Д.Сазонов, В.Д.Симоненко «Профессиональная ориентация учащихся», Москва, Просвещение. 1983;

2. А.Д.Сазонов, В.Д.Симоненко, В.С.Аванесов, Б.Н.Бухалов «Профессиональная ориентация учащихся» Москва, Просвещение. 1988;

3. Н.Н.Захаров, В.Д.Симоненко «Профессиональная ориентация школьников», Москва, Просвещение. 1989;

4. Е.А.Климов, С.А. Чистяков, «Интихоби касб», к.2 Душанбе, «Маориф». 1989;

5. С.Н.Чистякова «Профессиональная ориентация школьников» Москва, «Педагогика». 1983;

6. А.Е.Голамшток «Выбор профессии и воспитание личности школьника», Москва, «Педагогика». 1979;

7.В.Ф.Сахаров,А.Д.Сазонов«Профессиональнаяориентация школьников» Москва, «Просвещение» 1982;

8. А.А.Азизов, Т.Ахлилоев, М.А.Кузиев. «Методические указания к лабораторным занятиям по курсу «Профориентация и методика профориентационной работы». Худжанд, «Омор». 1993;

9. М.В.Ретивых, В.Д.Симоненко «Как помочь выбрать профессию», Тула, «Приокское книжное издательство». 1990;

10. С.Раҳимов, Х.Ғозиев Тавсияи методӣ оид ба ташкили кабинети касбинтихобкунӣ. Душанбе. 2005.

БОБИ III.
АСОСҲОИ ИҚТИСОДИИ ОИЛА.

Аксарияти мактаббачаҳо дар оила ба воя мерасанд. Онҳо дар оила тарбия меёбанд, меомӯзанд, истироҳат мекунанд, мушкилию нобарориҳои зиндагиро аз сар мегузаронанд, якҷоя бо хешу ақрабо аз комёбию муваффақиятҳо хурсанд мешаванд, таҷрибаи ҳаётии волидайн, бародарон, хоҳарон, бобою бибиро ёд мегиранд, бо роҳҳои тарбияи кӯдакон ошно мегарданд.

Китобе, ки алҳол дар даст доред, ба шумо дар ҳалли бошууронаи бисёр масъалаҳои ҳаёти иқтисодии оила ёрӣ мерасонад. Дар шароити иқтисоди бозоргонӣ донистани асосҳои иқтисодиёти оила аҳамияти махсус касб мекунад. Ҳар як инсон бояд дар он имкониятҳояшро дар муҳити рақобатноки зиндагӣ ба таври шоиста истифода барад. Ба ин кор инсон бояд аз кӯдакӣ тайёр шавад. Пулро чӣ тавр кор кардану чӣ тавр харҷ кардан лозим аст? Захираҳои гуногун, аз ҷумла захираҳои оилавиро чӣ тавр оқилона истифода бурдан лозим аст? Вақти фориғ аз корро чӣ тавр бояд истифода кард? Ба ҳамаи ин саволҳо ва бисёр саволҳои дигар шумо дар ҳамин китоб ҷавоб меёбед.

Дар замони ҳозира бекорӣ авҷ дорад. Бо ин масъала бисёр давлатҳои ҷаҳон рӯ ба рӯ ҳастанд. Вале агар инсон дар шароити хоҷагии оилавӣ истеҳсоли молу хизматҳоро дуруст ташкил ва танзим карда тавонад, вай худаш ва оилаашро бо ризқу рӯзӣ таъмин карда метавонад.

Дар бисёр оилаҳо вазифаҳои меҳнатӣ нобаробар тақсим шудаанд. Қисми бештари кор ба ӯҳдаи модар вогузор мегардад. Ин нодуруст аст. Оқилона тақсим кардани меҳнати ҳамаи аъзои оиларо ёд гирифтан лозим аст. Ин китоб ба шумо, хонандагони азиз, маҳз ҳамин амалро нишон медиҳад.

ИҚТИСОДИЁТИ ОИЛА ДАР ҲАЁТИ ИҚТИСОДИИ ҶАМЪИЯТ

Истилоҳи маъмули мо – иқтисодиёт тарҷумаи калимаи «*Экономика*» аст.

Дар аввал калимаи «*экономика*» (аз юнонӣ «oikonomia»- идора кардани хоҷагӣ) маънии маҳорату қобилияти рӯзгордориро дошт, вале тадриҷан маънии ибтидоии калима аз байн рафт. Алҳол калимаи экономика (иқтисодиёт) маънии идора кардани хоҷагии калонро мефаҳмонад. Мафҳуми аслии калимаи «иқтисод» «сарфаю сириштакор будан», «эътидолро нигоҳ доштан», «сарфакорӣ кардан» мебошад. Рафта-рафта вожаи иқтисодиёт низ мазмуни идора кардани хоҷагии калонро ба худ гирифт.

Ҳар оила захираҳои муайян дорад.

Захираҳо гуфта пул, воситаҳои моддию истеҳсолӣ, сарват, имконият, манбаъҳои восита ва даромадро мефаҳманд.

Захираҳои иқтисодии оила иборатанд аз:

- захираи меҳнат (аъзои оила, имконияти фаъолона дар рӯзгордорӣ иштирок кардани онҳо);
- сармоя (гайриманқула: манзил, қитъаи замин, анбор, гараж, воситаи нақлиёт, аз қабили мошина, мотосикл, велосипед, техникаи рӯзгор аз қабили яхдон, чангкашак, мошинаи ҷомашӯӣ ва ғайра);
- молиявӣ (пули нақд, суратҳисоби бонкӣ, когазҳои қиматнок, суғуртанома);
- технология (технологияи таомпазӣ, технологияи дӯзандагӣ, технолоғияи корҳои таъмирӣ, технологияи истеҳсоли молу хизмат ва ғайра).

Дар иқтисоди оила низ ҳамаи он қонунҳое амал мекунанд, ки иқтисодиёти калон тобеи онҳост. Рисолати иқтисодиёти оила чун илм баланд бардоштани имконияти аъзои оила дар истифодаи оқилонаи захираҳои онҳо дар шароити афзоиши талабот ва маҳдуд будани имконият мебошад. Иқтисоди оила инсонро ба ташкили оқилонаи меҳнати оилавӣ, истифодаи босамараи захираҳо дар оила, ташаккули талаботи мувофиқ ё оптималӣ тайёр мекунад. Мақсади иқтисодиёти оила: таъмини иҷрои нақшҳои иҷтимоии шаҳрванд чун узви фаъоли ҷамъият мебошад.

Дар назди иқтисоди оила вазифаҳои зерин меистанд:

1. Нисбатан пурра қонеъ гардонидани талабот ва эҳтиёҷоти ҳамаи аъзои оила.
2. Истифодаи оқилонаи захираҳои оилавӣ.
3. Банақшагирӣ ва сарфаи воситаю вақт.

4. Дар рўзгордорӣ истифода бурдани ҳисоби хоҷагӣ ва ташкили илмии меҳнат.

Иқтисоди оила аз қисмҳои таркибии зиёде иборат аст, ки онро ба иқтисодиёти калон монанд мекунад.

Иқтисоди оила аз _______ миллион хоҷагии оилавӣ+ миллион хоҷагиҳои ёрирасон + обчакорию полезҳои оилавӣ ва боғоти рафоқатҳои боғдорӣ + фаъолияти меҳнати инфиродии одамон + пудрати оилавӣ иборат аст.

Барои муқоиса мисол меорем: кори хона дар як сол _______ миллиард инсон/соат, дар хоҷагии ҷамъиятӣ бошад, _______ миллиард инсон/ соатро ташкил мекунад.

Аз гуфтаҳои боло ба хулоса омадан мумкин аст, ки иқтисодиёти оила соҳаи асосии фаъолияти мо мебошад.

? Саволҳо барои санҷиш:

1. Мафҳуми аслии калимаи «экономика» ва «иқтисодиёт» чист?
2. Захира гуфта чиро мефаҳмед?
3. Мамлакати мо дорои чӣ хел захираҳо мебошад?
4. Таъиноти иқтисодиёти оиларо чун илм шарҳ дода метавонед?
5. Оила дорои кадом захираҳост?

Кори мустақилона:

Рўйхати захираҳои оилаатонро тартиб дода, натиҷаашро ба ҷадвал дароред :

Намуди захира			
физикӣ	**моддӣ**	**молиявӣ**	**технологӣ**

ВАЗИФАҲОИ ОИЛА.

Оид ба муайян кардани вазифаҳои оила муносибатҳои гуногун мавҷуданд. Дар ҳамаи ҷамъиятҳо оила вазифаҳои зеринро иҷро мекунад: репродуктивӣ, иқтисодӣ, тарбиявӣ, рекреативӣ, коммуникативӣ (танзимӣ).

Вазифаи репродуктивиро ҳамчунин вазифаи идомати насл (таваллуди фарзанд) ва таҷдиди аҳолӣ низ меноманд. Муҳаққиқон се намуди оиларо аз ҷиҳати фарзанддорӣ фарқ мекунанд: серфарзанд, миёнафарзанд, камфарзанд. Алҳол ба мақсади танзими тавлиди кӯдак давлатҳои гуногуни ҷаҳон бошуурона сиёсати демографиро таҳия ва ба ҳаёт татбиқ мекунанд.

Сиёсати демографӣ як қисми сиёсати танзими аҳолӣ аст, ки тадбирҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқиро дарбар мегирад. Мақсади тадбирҳои мазкур дар ояндаи дарозмӯҳлат ноил шудан ба дараҷаи матлуби тавлиди кӯдакон ва мутаносибан ҳаҷми оила аст.

Вазифаи тарбиявии оила – амалӣ гардонидани сотсиализатсияи ибтидоии кӯдак ва тарбияи кӯдакон то ба камолоти иҷтимоӣ расидани онҳост. Маълум аст, ки таҳти мафҳуми тарбия нуктаҳои зерин фаҳмида мешаванд: низоми таъсири мақсаднок ба шахси мавриди тарбия бо мақсади дар ӯ ташаккул додани ақоиди мушаххаси ғоявию сиёсӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва намунаҳои рафтор, ҳамчунин сифатҳои муайяни ахлоқию равониву ҷисмонӣ.

Вазифаи **рекреативӣ** ёрии ҳамдигарии ҷисмонӣ, моддӣ, маънавӣ ва равонӣ, таҳкими саломатии ҳамдигар, ташкили фароғату истироҳати аъзои оиларо дарбар мегирад. Вазифаҳои рекреативиро асосан ташкилоти давлатию ҷамъиятӣ иҷро мекунанд.

Вазифаҳои **коммуникативӣ** талаботи аъзои оиларо дар муошират ва тафоҳуми мутақобила қонеъ мегардонад. Тадқиқоти равоншиносиву педагогӣ тасдиқ мекунанд, ки ташаккули тамоюлҳои гуногуни иҷтимоӣ, заминаҳои фарҳангӣ, саломатии ахлоқию равонии инсон аз хусусияти муошироти дохилиоилавӣ, аз зоҳиршавии қолабҳои равонӣ дар муошират, пеш аз ҳама аз ҷониби аъзои калонсоли оила, аз муҳити маънавию равонии оила вобаста аст.

Вазифаи танзимӣ низоми муносибатҳои байни аъзои оила, аз ҷумла назорати ибтидоии иҷтимоӣ ва амалӣ гардонидани обрӯю эътиборро дар бар мегирад. Дар гузашта давлат ба пойдор сохтани ҳокимият ва обрӯю нуфузи сарвари оила дар оила мусоидат мекард. Сарвари оила дар навбати худ дар давоми ҳаёташ ба рафтори авлодаш масъул буд. Барои нофармонӣ ба падару модар ҷазоҳо муайян шуда буданд. Ба сифати пешгирии намунаҳои рафтори номатлуб барои давлат амалияи ба зери назорати волидон фиристодани фарзандони калонсолу ба балоғат расида низ ҷой дошт.

Вазифаи иқтисодӣ яке аз вазифаҳои асосии оила мебошад. Ҳамаи шаклҳои гузаштаи оила воҳидҳои истеҳсолӣ мебошанд. Дар шароити сохти ғуломдорию феодалӣ, маъмулан, меҳнат аз оила ҷудонопазир аст. Ҳамаи аъзои оила бо як намуди меҳнат машғул мешаванд. Зимнан фарзандон аз хурдсолӣ ба фаъолияти истеҳсолӣ ҷалб мешаванд. Ташкили истеъмол ва фурӯш низ вазифаи иқтисодии оила аст.

Қисмҳои таркибии вазифаи иқтисодӣ:

1. Ташкили истеъмоли оилавӣ ва пешбурди хоҷагии оила (инфиродӣ ё истеҳсолоти хусусӣ), аз ҷумла хизматрасонии маишӣ ба аъзои оила, хоҷагии ёрирасони хусусӣ, фаъолияти меҳнати инфиродӣ, ҳамтаъсиси корхонаҳои хусусии оилавӣ.

2. Андӯхти амволи хусусии оила ва таъмини ворисияти он. Ин масъала дар ҷамъияти мо ҳанӯз пурра ҳал нашудааст. Дар ин ҷо қайд кардани ду лаҳзаро зарур мешуморем:

Аввалан, сол аз сол моликияти хусусии оила ва миқдори амвол меафзояд. Дуюм, вобаста ба инкишофи кооператсия, фаъолияти меҳнатии инфиродӣ, пудрати иҷора, фурӯши манзил дар шаҳру деҳот тамоюли васеъшавии амволи хусусии оила ба назар мерасад. Маҳдудиятҳои сершумор ба ҳаҷми манзили истиқоматӣ, баландии хонаҳои хусусӣ, харидани воситаҳои механизатсияи ҷузъӣ (мотоблок, дастгоҳ, масолеҳи сохтмон ва ғайра) аз байн рафтаанд. Ҳамаи ин барои муносибатҳои байниоилавӣ ва дохилиоилавӣ аҳамияти калон дорад.

3. Фаъолияти молиявӣ оид ба ташаккул ва истифодаи буҷаи оилавӣ ҳаракати пулро аз воридшавӣ то масраф ба мол (хизмат) ва таҷаммӯъ дар бар мегирад. Буҷаи оилавӣ ин муносибати

молиявӣ дар дохили оила ва бо ҳалқаҳои ҳисоби хоҷагии беруна (савдо, хизмати маишӣ, муассисаҳои давлатӣ ва ғайра) мебошад.

4. Иштироки аъзои оила дар истеҳсолоти ҷамъиятию кооперативӣ. Зану шавҳар бо сабабҳои гуногун фақат дар хона нишаста наметавонанд. Пеш аз ҳама, барои он ки музди кор дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ қисми асосии манбаи даромади оила мебошад. Музди кор бештар аз 60% даромади аъзои хоҷагиҳои деҳқонӣ ва қариб 80% даромади коргарону хизматчиёнро ташкил мекунад. Дар асоси ҳамаи ин метавон гуфт, ки вазифаи иқтисодии оила ба шакли мушаххаси натуралӣ ва хонагии ҷамъиятӣ табдил ёфтааст.

5. Таҷдиди тавлиди инсон. Чун шахсият ва меҳнаткаш тайёр кардани кӯдакон дар истеҳсолоти хонагӣ ва ҷамъиятӣ.

А.С. Макаренко борҳо таъкид карда буд, ки хоҷагии оилавӣ арсаи хеле муносиб барои тарбияи хислатҳои хусусияти «шаҳрванд-хӯҷаин»-и оянда мебошад. Дар ин арса, агар кор дуруст ташкил карда шавад, хислатҳои коллективизм, сарфакорӣ, масъулиятшиносӣ ва ғамхориро тарбия кардан мумкин аст.

Намуди ташкили хоҷагии оилавӣ шарти муҳими амалигардонии вазифаҳои иқтисодӣ мебошад, ки аз он на танҳо сатҳи татбиқи ин вазифаҳо, дараҷаи некӯаҳволии моддӣ, балки муҳити маънавию равонӣ, дараҷаи қонеияти зану шавҳар аз никоҳ низ вобаста аст.

Вобаста ба дараҷаи иштироки зан, шавҳар, кӯдакон дар хоҷагӣ ташкили иқтисоди хусусӣ ё яккадасти оилавӣ ва ё коллективии оилавиро фарқ мекунанд. Намудҳои ташкили иқтисодиёти оилавӣ:

1. **Занонаи яккадаст** – ташкили анъанавии иқтисоди оилавӣ, вақте ки шавҳар амалан аз ҳамаи ӯҳдадориҳои хонагӣ озод карда шудааст. Зан дар ин вазъият ташкилотчии ягонаи кори хона мегардад. Шавҳару кӯдакон танҳо истеъмолкунандагон ва истифодабарандагони ҳузуру ҳаловати хонаанд.

2. **Мардонаи яккадаст.** Ин намуд аҳёнан вомехӯрад. Дар мамлакати мо аз ҳар 100 оила 2-3 оила, яъне 2-3%-ро чунин навъ ташкил мекунад. Дар ин оилаҳо зан асосан ба меҳнати ҷамъиятӣ машғул аст, шавҳар бошад, корҳои хонаро ба субут мерасонад.

3. Намуди баробарҳуқуқ (эгамоторӣ). Чунин ташкили хоҷагии

оилавӣ, ки зану шавҳар баробар дар иқтисодиёти оила саҳм мегузоранд. Ба ибораи дигар иҷроиши якҷояи ҳамаи вазифаҳои иқтисодӣ дар асоси тақсимоти қобили қабули дутарафаи ӯҳдадориҳо. Дар чунин оилаҳо кӯдакон истеъмолкунанда буда, дар меҳнати оилавӣ иштирок намекунанд.

4. Намуди демократии ташкили иқтисодиёти оилавӣ шакли олии он ба ҳисоб меравад. Тамоми аъзои оила дар хоҷагии оилавӣ чун шаҳрвандони баробарҳуқуқ иштирок мекунанд. Тақсимоти меҳнат байни аъзои оила вобаста ба имконияту қобилияти ҳар кас сурат мегирад. Аксари масоили оилавӣ ба таври коллективӣ ва бо ризоияти ҳама ҳал мешавад. Муаммоҳои иқтисодии оила дар шӯрои оила мавриди муҳокима қарор мегиранд.

Чунин иқтисодиёт иқтисодиёти ҳамкорӣ, некӯаҳволӣ ва хушбахтӣ буда, дар асоси оилаи баробарҳуқуқ ба миён меояд.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1. Вазифаҳои оила кадомҳоянд?
2. Қисмҳои таркибии асосии вазифаи иқтисодиро номбар карда метавонед?
3. Намудҳои асосии ташкили иқтисодиёти оилавӣ аз чӣ иборатанд?
4. Оилаи шумо ба кадом намуди оила тааллуқ дорад, муайян карда метавонед?

Кори мустақилона:

Дар яке аз мавзӯъҳои зер иншои мухтасар нависед:

1. Оилаи ман.
2. Сарвати инсон дар чист?
3. Оилаи ояндаатонро чӣ хел дидан мехоҳед?

НАҚШИ ОИЛА ДАР ИҚТИСОДИЁТ.

Оила ячейкаи иҷтимоии ҷамъият буда, аъзои он бо муносибатҳои никоҳӣ ё хешӣ, умумияти маишату рӯзгор ва масъулияти маънавии мутақобила ба ҳам алоқамананд. Мо дар оила тарбия меёбем, кору истироҳат мекунем, мушкилию

камбудиҳоро паси сар менамоем, ҳамроҳи наздиконамон аз комёбию муваффақиятҳо шод мегардем.

«Оила кори хеле муҳим, хеле пурмасъулияти инсон аст. Оила бахт меорад, вале ҳар оила, махсусан, дар ҳаёти ҷамъият, пеш аз ҳама кори бузурги дорои аҳамияти давлатӣ мебошад», қайд карда буд А.С. Макаренко. Ҳаёти аъзои оила аз некӯаҳволии моддӣ, тарбия ва фарҳанги маънавӣ, яғонагию ҳусни тафоҳум вобаста аст.

Дарачаи некӯаҳволӣ гуфта сатҳи бо мол, хизмат ва шароити ҳаёт таъмин будани аъзои оиларо мефаҳманд. Иқтисоддонҳо кайҳо ба хулоса омадаанд, ки чӣ қадаре ки дараҷаи некӯаҳволии оила баланд бошад, мамлакат ҳамон қадар бойтар аст.

Оила дар ҷамъият вазифаи муҳими иқтисодиро иҷро мекунад. Зану шавҳар, кӯдакон, волидайн, ки якҷоя зиндагӣ мекунанд, танҳо барои дар як ҷо зиндагӣ кардан муттаҳид намешаванд. Мақсад ҳал кардани вазифаҳои муҳими иқтисодӣ аст. Дар оила тарбияю ташаккули инсон сурат мегирад.

Шумо ба омӯзиши фаъолонаи иқтисоди оила ҳамроҳ мешавед. Талабагон донишҳои ибтидоии иқтисодиро дар хонаю оила мегиранд. Ҳам дар иқтисоди оила ва ҳам дар иқтисоди мамлакат қонунҳои якхела амал мекунанд. Тавре ки уқёнус дар як қатраи об инъикос мегардад, ҳамчунин дар муносибатҳои иқтисодии оила низ қонунҳои асосӣ ва тамоюлҳои инкишофи иқтисодиёти мамлакат ва тамоми ҷаҳон акс мёбанд. Оила мунтазам бо давлат, корхонаю ширкатҳо робитаи мутақобила дорад. Мисли гардиши модда дар табиат, гардиши захираю пул дар иқтисодиёти мамлакат байни корхонаҳо, ширкатҳо, давлат ва хоҷагии оилавӣ вуҷуд дорад.Неруи корӣ яке аз намудҳои захираи оила мебошад. Хоҷагиҳои хона истеъмолкунандаи асосии молу хизматҳое мебошанд, ки корхонаю симоҳои ашхоси ҳуқуқии хусусӣ истеҳсол мекунанд. Хоҷагии хона, корхона ва ширкатҳои хусусӣ ба давлат андоз месупоранд, давлат бошад, дар навбати худ идрор медиҳад, ба аҳолӣ ёрии моддӣ мерасонад, ба корхонаю ширкатҳо қарзу инвеститсия пешкаш мекунад.

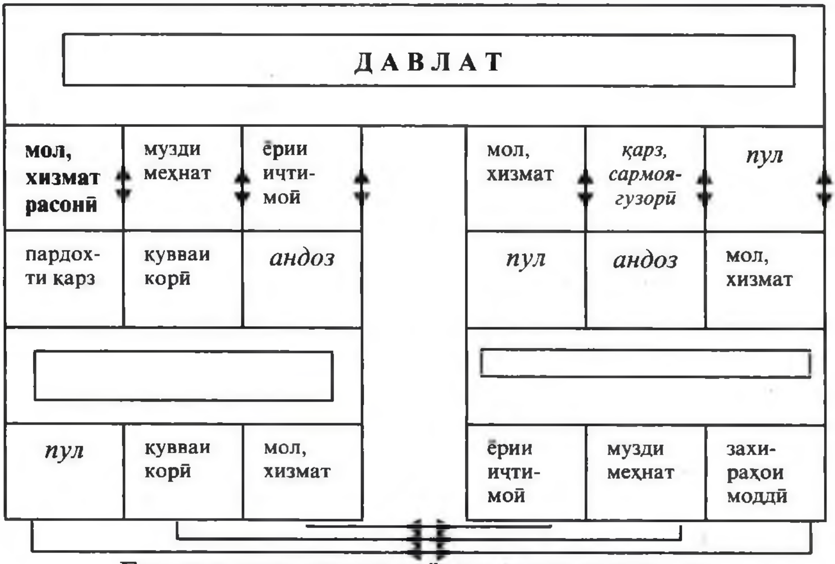

Гардиши воситахо дар ҳаёти иктисодии чамъият

Хочагии оилавӣ метавонад нақши корхона ё ширкатеро ичро намояд, ки мол истеҳсол мекунаду хизмат мерасонад. Беш аз пеш аъзои оила соҳибкор мешаванд. Ҳамин тариқ, гардиши захираҳо (моддӣ, пулӣ, меҳнатӣ) дар иқтисодиёти мамлакат ба охир мерасад.

Бӯҳрони истеҳсолии барзиёд фаро мерасад. Мол ба харидор мемонад ва дар натича ширкатҳо фоида ба даст намеоранд ва касод мешаванд. Ширкатҳои касодшуда додани андозро қатъ мекунанд. Давлат аз маблаге, ки ба тараққии саноату ёрии ичтимоии меҳнаткашон медод, маҳрум мешавад. Канда шудани як ҳалқа боиси аз кор мондани тамоми гардиши захираҳо мешавад.

? Саволҳо барои санчиш:

1. Оила чист?
2. Дарачаи некӯаҳволӣ гуфта чиро мефаҳмем?
3. Нақши оиларо дар тараққии истеҳсолоти мамлакат шарҳ дода метавонед?

ТАЛАБОТИ ОИЛА.

Гуногунии талаботи оила. Талабот – зарурати дар ихтиёр доштани ягон чизи моддӣ ё маънавӣ аст. Истилоҳи русии «потребность» аз калимаи славянии қадими «потреба» «требети» ба вуҷуд омада, маънои «амал кардан барои ба даст даровардани чизи матлуб»-ро дорад. «Потребность» ба тоҷикӣ «талабот» тарҷума мешавад, ки аз калимаи арабии «талаб» ба маънои чизеро хостан, дархост буда, чун истилоҳи иқтисодӣ шакли ҷамъи он «талабот» ба кор меравад.

Ҳангоми тартиб додани номгӯи талаботи оила ва муайян намудани навбати қонеъгардонии онҳо мо бояд оқилона будани талаботро ба назар гирем. Ҳар инсон бояд барои қонеъ гардонидани талаботи худ нағз меҳнат карда, пули нағз кор кунад. Сандуқи талабот ба мушкилӣ кушода мешавад. Ҳар инсон бояд эҳсоси худмаҳдудкунӣ ва таносуби талаботи шахсӣ бо талаботи ҷамъиятӣ дошта бошад.

Ба номгӯи тахминии талаботи оилавӣ диққат диҳед:

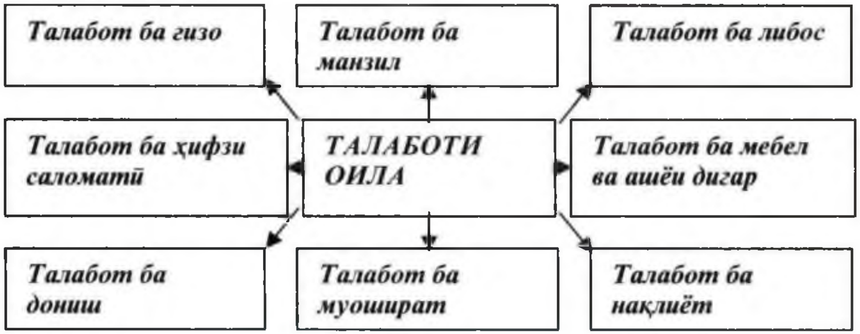

ТАЛАБОТИ АСОСИИ ОИЛА.

Талаботи дурӯғин ё ғайриоқилона вуҷуд доранд, ки қонеъ кардани онҳо аксаран на фоида, балки зарар меоранд: сигоркашӣ, истеъмоли машрубот, майли аз ҳад зиёд ба маҳсулоти қаннодӣ, сақич, зару зевари барзиёд ва амсоли инҳо.

Нисфи аҳолии кураи замин сигор мекашад. Дар шуури одамон қолаби талабот ба сигоркашӣ нақш мебандад. Албатта, дар аксарияти мутлақи мавридҳо сигоркашӣ боиси марги инсон намешавад. Фавран марг фаро намерасад, вале ноаён умри одам

кӯтоҳ мешавад. Он нукта, ки умр кӯтоҳ мешавад, шакку шубҳае надорад, зеро инро олимон исбот кардаанд. Аз лиҳози иқтисодӣ сигоркашӣ моддаи назарраси хароҷоти пулии оила (ба ҳисоби миёна то 6%) мебошад. Сигоркашӣ ба атрофиён боз бештар зарар мерасонад. Ба иқтисод ва саломатӣ майпарастӣ низ зарари калон мерасонад.

Дар бораи гуногунии талаботи инсон сухан ронда, оқилонаю мақсаднок будани онро низ аз мадди назар дур кардан лозим нест. Меъёри оқилона будани талабот бо якчанд омил муайян карда мешавад: таъсири он ба инсон ва саломатии ӯ; иштироки ҳар кас дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ; мавҷудияти захираҳои моддӣ, меҳнатӣ, пулӣ.

Ҳикмати аҷдод ва таҷрибаи наслҳо собит сохтанд, ки мо набояд тамоми фикру зикрамонро ба бойгарии моддӣ равона созем. Сарвати моддӣ чизи нисбист. Муайян кардани ин сарват кори душвор аст. Дар шароити гуногун ҳасад, баднафсӣ, рақобати табиӣ, тағйирёбии мӯд, зарурати иқтисодӣ ва ғайраю ҳоказо нақши худро мегузоранд.

Саъдӣ мегӯяд: «Мол аз баҳри осоиши умр аст, на умр аз баҳри ғирд кардани мол. Оқилеро пурсиданд: Некбахт кист ва бадбахт чист? Гуфт: Некбахт он ки хӯрду кишт ва бадбахт он ки мурду ҳишт».

Барои он ки молу чиз ба дили одам назанад, ҳамеша ба назар мерасад, ки ягон чиз намерасад. Теъдоди зиёди одамон, ба вижа ҷавонон, аз такопӯю саргардониҳои мошинахарӣ, мебелхарӣ, тибқи мӯд либоспӯшӣ орӣ ва фориғанд.

Дар зарбулмасали халқӣ омадааст: «Ба кӯрпаат нигоҳ карда, по дароз кун». Аз маҷмӯи талабот мо талаботи ба худамон мувофиқро интихоб мекунем ва бо даромадамон қиёс менамоем. Одамон бояд ба қадри кофӣ фарҳанги олии матлубботӣ дошта бошанд, ки ба талаботи имкониятҳои саноат мувофиқат кунад. Саноати мо алҳол моро ба қадри кофӣ бо молҳои талаботи истеъмолӣ таъмин карда наметавонад. Таснифи зерини талабот вуҷуд дорад:

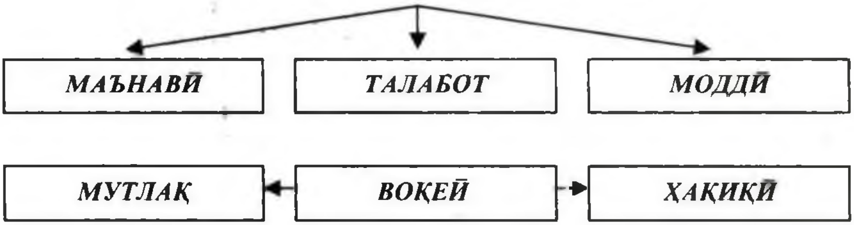

Таснифи талабот:

Талаботи моддию маънавиро фарқ кардан лозим аст. Ба талаботи моддӣ талабот ба ғизо, манзил ва либос дохил мешаванд, ки онҳо асоси дигар талабот мебошанд.

Ба талаботи маънавӣ талабот ба фарҳанг, санъат, муошират, дониш мансубанд.

Талаботи мутлақ – талаботе, ки қонеъ гардонидани онҳо дар ҳамин дараҷаи инкишофи илм, техника ва истеҳсолот имконпазир аст. Масалан, талаби харидани автомобил.

Иерархияи талаботи инсон

Талабот ба амалӣ гардонидани қобилиятҳои худ
(ноил шудан ба натиҷаҳои хуби касбӣ, варзишӣ, кашфиёти илмӣ.

Талабот ба эҳтирому манзалат
(эҳтиром аз ҷониби дигарон ва эҳтиром нисбати худ).

Талаботи иҷтимоӣ
(талабот ба муҳаббат, дӯстӣ, муошират бо одамон, ки манфиату марoқашон мувофиқ аст).

Талабот ба амният
(ҳимоя аз ҷинояткорон ва душманони беруна, ҳимоя аз фақр ва ёрӣ дар вақти беморӣ).

Талаботи физиологӣ
(ғизо, об, либос, манзил, таҷдиди насл).

«Пирамидаи талабот»-и Маслоу

Талаботи воқеӣ он талаботест, ки бо имкониятҳои истеҳсолот муайян мешавад. Масалан, заводи мо автомобил истеҳсол карда метавонад.

Ҳақиқӣ – он талаботе, ки имкониятҳои мо онҳоро қонеъ гардонида метавонад. Масалан, мо барои харидани мошина ба қадри кофӣ пул дорем ва онро мехарем.

Албатта хоҳишҳои инсон танҳо бо талаботи моддӣ (ғизо, об, либос, манзил) маҳдуд намегардад. Эҳтиёҷоти ӯ ғуногун аст ва бино бар ин равоншиноси америкоӣ Абраҳам Маслоу «пирамидаи талабот»-ро пешниҳод кард, ки гуногунии онҳоро дар бар мегирад.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1. Талабот чист?
2. Кадом намудҳои талаботро шумо медонед?
3. Ба талаботи моддӣ чиҳо мансубанд?
4. Чанд мисоли талаботи дурӯгинро оварда метавонед?
5. Талаботи мутлақ, воқеӣ ва ҳақиқӣ кадомҳоянд?

Кори мустақилона

Тафтиш кунед, ки аъзои оилаи шумо пулро сарф карда метавонанд? Ба саволҳои тест худатон ҷавоб диҳед ва дар маҷлиси умумии оила ба волидайнатон пешниҳод кунед.

ТЕСТ: *Оё мо пул сарф карда метавонем?*

1. Ба шумо пулатон мерасад ё пеш аз моҳона қарз мегиред?

– маҳз ба як моҳ мерасад (2)
– баъзан қарз мегирам (1)
– аз буҷаи худ мебароем (0)

2. Оё шумо медонед, ки барои хӯрокворӣ дар як моҳ ба шумо чанд сомонӣ лозим аст?

– оре, медонам (2)
– медонам, тахминан (1)
– намедонам (0)

3. Шумо дар мағоза як чизи қиматбаҳо дидед. Илтимос кардед, ки фурӯшанда ним соат онро нафурӯхта истад. Худатон ба ёфтани пул машғул шудед. Ба куҷо меравед?

– ба хона ё банк (2)
– ба назди шиносу нимшинос, аз ҳар кӣ чанд сомонӣ рӯёнда

шавад ва чӣ тавру кай ба онҳо баргардонидани қарз низ маълум нест (0)

– ба назди дӯстон, барои гирифтани қарзи бемӯҳлат (1)

4. Чизе, ки шумо харидед, чӣ буд? Бакороянда ё не?

– дер боз дар ҷустуҷӯяш будед (1)

– харид ногаҳонӣ, вале хеле бобарор шуд (2)

– харид бебарор шуд. Чизи харидаатон бекор хоб аст (0)

Агар ҷамъан бештар аз 5 хол гиред – шумо пул сарф карда метавонед; 5 хол гиред – шумо бояд каме омӯзед; аз 5 хол кам гиред – бояд дафтари хароҷот ташкил кунед.

ТАЛАБОТИ АШЁИИ ОҚИЛОНА.

«Харидани чизҳои даркорӣ» ибораи хеле аҷиб аст. Оё шумо метавонед бигӯед, ки кадом чизҳо бароятон заруранд? Ҳамон қадар чизҳои зарурӣ ҳастанд, ки ба харидани онҳо ҳеч хел моҳона намерасад.

Маҷмӯи «ашёи зарурӣ» вобаста ба бисёр омилҳо тағйир меёбад, аз ҷумла комёбиҳои пешрафти илму техника, дараҷаи некӯаҳволӣ, дараҷаи инкишофи моддии ҷамъият. Масалан, модаркалони шумо дар ҷавониаш фикр ҳам намекард, ки барои тоза кардани хона чангкашаки барқӣ лозим аст ё бобоятон дар бораи пармаи барқӣ тасаввурот надошт. Падару модаратон ин чизҳоро нишонаи обрӯю эътибор мешумурданд. Барои шумо бошад, онҳо чизҳои ҳатмианд.

Ҳар оила номгӯи чизҳои зарурии худро дорад ва ин номгӯй инфиродӣ аст, бино бар ин ҳеч гоҳ ба оилаи дигар баробар шудан ё тақлид кардан лозим нест. Ҳар оила дараҷаи даромади худ, талаботи худ ва дар натиҷа, хароҷоти худро дорад.

Ҳамаи ашёро ба чор гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

Аз ҷумла мебел, либос, пойафзор, зарф ва ғайра таснифнопазиранд. Барои муайян кардани дараҷаи зарурати ин ё он чиз барои оила усули Робинзонро кор фармудан лозим аст. Моҳияти ин усул чунин аст: ӯ гайри иродаи худ ба ҷазираи беодам афтод. Бино бар ин барои муайян кардани дараҷаи мусбати худ, ӯ ҷиҳатҳои мусбат ва манфии вазъияташро муайян кард. Ва маълум шуд, ки вазъияташ он қадар бад ҳам набудааст.

АШЁ

Ҳатмӣ	*Матлуб*	*Обрӯю эътибор*	*Таҷаммӯи сарват*
Либоси рӯ барои фаслҳои гуногуни сол, либосу пойафзори корӣ, зарфҳои зарурӣ ва ғайра	*Телевизори ранга, мошинаи ҷомашӯӣ, чангкашак, протсессори ошхона, қитъаи замин дар бӯстонсаро ва ғайра*	*Видеомагнитфон компютери шахсӣ, автомобили сабукрав, бӯстонсарои бофарогати ҳавзи шиновари дошта*	*Тилловорӣ, чизҳои қиматбаҳо, асарҳои санъат.*

Таснифи талаботи ашёӣ

Мо низ ҳангоми ин ё он чизро харидан ҳамаи «тарафдор» ва «зид»-ро баркашиданамон лозим аст. Як варақро гирифта, онро ба ду қисм ҷудо карда, дар як тараф «зид» ва дар қисми дуюм «тарафдор»-ро навишта, сипас қарор қабул кардан лозим аст.

Таҳлили хариди рафи китоб

Рафи чӯбини китоб

Ҷиҳатҳои мусбати харид	Ҷиҳатҳои манфии харид
1. Имкони нигоҳ доштани китоб, кассета, коғаз ва ғайра. 2. Ба девор ҳусн мебахшад. 3. Китобу дафтарҳо ба тартиб медароянд.	1. Нисбат ба рафи филизӣ баднамотар аст. 2. Нархаш қимат.

Баъди он ки чизи мехаридагиамонро муайян кардем, таҳлили сезинагӣ мегузаронем.

1. Аввал бояд эҳсоси худатонро аниқ кунед, чиз ба шумо маъқул аст ё не?
2. Онро бо чизҳои дигари монанд муқоиса кунед.

3. Он чизро дар иҳотаи чизҳои дигар тасаввур кунед; агар либос, кафш ё ороиш бошад, дар бадани худ тасаввур кунед.

Ва танҳо баъди ин ба фурӯшгоҳ рафтан мумкин аст. Дараҷаи истеъмоли оқилонаи ашёро илм муайян мекунад. Маҷмӯи ашёи оқилона қобили қабул, мӯҳлати хизмати онҳо ва меъёри истеъмоли оқилона муайян карда мешавад.

Маҷмӯи оқилонаи ашё, яъне қобили қабули ақл – ин миқдори ашёҳои истеъмолӣ ба ҳисоби саршумори аҳолӣ ё оила мебошад, ки инкишофи беҳтарини шахсиятро дар шароити мавҷуда таъмин мекунанд. Нисбат ба либосу пойафзор онро гардероби оқилона ва нисбат ба молҳои аз ҷиҳати техникӣ мураккаби таъиноти фарҳангию маишӣ меъёри таъминоти оқилона меноманд.

$$\text{Меъёри истеъмоли оқилона} = \frac{\text{миқдори маҳсулот дар меъёри оқилона}}{\text{Мӯҳлати хизмат}}$$

Мутахассисон гардероби оқилонаро барои ҳар фасл муайян мекунанд. Масалан, барои мавсими байнифаслӣ ва тобистон ба 100 кас 125 палто, 87 боронӣ, 110 пиҷак, 300 пироҳан ва курта, 940 курта ва курта-костюм, 340 блузка, 273 юбка, 280 шим, 320 свитеру ҷемпер пешбинӣ шудаанд.

Вобаста ба камии пул ва талабот ба сифат, мӯд, шинамӣ мутобиқат накардани маҳсулоти истеҳсолшаванда истеъмоли воқеии мо аз истеъмоли оқилона қафо мемонад.

Намунаи тартиби хариди либосу пойафзор:

Таъҷилӣ: либоси рӯ – палтои мавсимӣ (баҳорӣ, тирамоҳӣ) палтои зимистона, балонӣ; пойафзор – мӯзаи зимистона, кафши тирамоҳӣ, кафши тобистона.

Зарурӣ: либоси рӯ – пӯстин (аз мӯинаи табиӣ ё сунъӣ) боронии астардори гарм, нимтанаи астараш гафс; пойафзор – мӯзаи зимистона, мӯзаи мавсимӣ, мӯзаи резинӣ, кафши мавсимӣ, пойафзори варзишӣ.

Матлуб: либоси рӯ – пӯстин аз мӯинаи табиӣ, палтои тобистона, палтои тирамоҳӣ, костюми мавсимӣ, боронӣ, боронии астараш гарм, палтои мавсимӣ, боронии тобистона, костюми пашмии рӯ; пойафзор – мӯзаи соқкӯтоҳи зимистона, мӯзаи соқдарози зимистона; ниммӯзаҳои дарунаш гарм, мӯзаи мавсимӣ, туфлии ҳамранги либосу сумка.

Манзалатӣ: либоси рӯ – палтои гарми дарунаш мӯинадор, нимтанаи гармин, боронии гарм, пиджак ё куртаҳои чармӣ; пойафзор – ҳамранги костюму пироҳанҳо.

Дар «Китоб дар бораи хӯрокҳои болаззату серғизо», ки соли 1965 таҳти таҳрири академик А.И. Опарин чоп шудааст, тартиби зерини харидани асбобу анҷоми ошхона ва зарфҳо ба оилаи иборат аз ду кас зикр шудааст:

Таъҷилӣ: ду табақча, ду қошуқ, ду чангча, як корд, як чойник, ду пиёла, як кастрюли 3-литра, тоба.

Ҳатмӣ: чойники 3-литра, қаҳваҷӯшонак, чойникҳои калону хурд, 6-8 кастрюл, тобаҳои ҳатмӣ, чойники 3-литра, қаҳваҷӯшонак, чойникҳои калону хурд, 6-8 кастрюл, тобаҳои чуқури калон, миёна, майда, чор тобаи муқаррарӣ, тобаи чоркунҷаи тунукагин, қошуқи калон, кафгири сирандуд, мевашӯяк, элаки филизӣ, ду элакча ва ғайра.

Матлуб: Тезпазонак, комбайни ошхона, грили барқӣ, кордҳои гуногун барои маҳсулоти мухталиф, шарбатфишурак.

Манзалатӣ (барои шахсоне, ки хӯрокпазиро дӯст медоранд): деги палавпазӣ, лавҳаи мармарӣ барои қаннодиҳои шарқӣ, қолаб барои бисквит, тобаи чуқури чоркунҷаи сирандуд, деги манту, пиёлаҳо ва гайра.

Қайд кардан зарур аст, ки ашё аз як категория ба категорияи дигар гузашта метавонанд. Масалан, то ба қарибӣ телевизори ранга ба қатори ашёи манзалатӣ медаромад. Алҳол он чизи ҳатмии ҳар хона аст.

Бисёр чизҳо вобаста ба вазъи физикӣ, фаъолияти касбӣ, расму русуми минтақаи одамоне, ки ин ашёро мехаранд, зиндагӣ мекунанд, аз категория ба категория мегузаранд. Масалан, барои одами маъюб ва соҳибкор автомобил чизи зарурӣ аст.

Суолҳо барои такрор:

1. Дараҷаи истеъмоли оқилона чист?
2. Ашё ба кадом гурӯҳҳо тақсим мешаванд?
3. Аз ҳар гурӯҳ чандтоӣ ашёро номбар карда метавонед?
4. Меъёри истеъмоли оқилона чист?
5. Маҷмӯи оқилонаи ашё гуфта чиро мефаҳмем?

Кори мустақилона:

Аз рӯи усули Робинзон харидани сақич, сигарет, шароб,

банан, себ, чой, нимтанаи тобистонаро таҳлил намоед. Барои ин як варақро ба ду қисм ҷудо карда, ҳамаи «тарафдор» ва «зид»-ро таҳлил намоед.

ТАЛАБОТ БА МАНЗИЛ.

Талабот ба манзил яке аз талаботи муҳимтарини инсон аст. Ҳанӯз одамони ҷамоаи ибтидоӣ барои худ маҳали истиқомат меҷустанд. Онҳо аввал дар горҳо, сипас дар чайлаҳо зиндагӣ мекарданд. Тадриҷан манзили инсон зеботару хушрӯйтар гардид. Алҳол бисёр касон мехоҳанд ҳавлиҳои чандошёнаи ҳавздор созанд. Ин талаботи табиии инсон мебошад.

Талаботи оқилонаи муосир ба манзил ин эҳтиёҷ ба ҳуҷраи алоҳида бо тамоми шароит ё ҳавлии алоҳидаи дорои шароити зарурӣ аст. Ҳавлӣ ҷоест, ки инсон баъди рӯзи кор нерӯяшро барқарор мекунад, бо наздикону дӯстон муошират менамояд. Манзил барои инсон ҷои ором у осуда мебошад, ки дар он ҷо ӯ ба эҷодкорӣ машғӯл мешавад, хурсандӣ мекунад.

Тарбияи бомуваффақияти кӯдакон аз бисёр ҷиҳат аз манзил вобаста аст. Манзил метавонад ва бояд ба таҳкими аҳли оила мусоидат намояд.

Манзил фазои бо девору бом маҳдуд аст. Аз мо вобаста аст, ки ин фазоро бо чӣ пур мекунем ва оила худро чӣ тавр ҳис мекунад. Фазоро чунон ташкил кардан лозим аст, ки на фазо моро иҳота кунад, балки мо дар он зиндагӣ намоем. Ҳеч чизи манзил набояд дар инсон эҳсоси ногуворро ба вуҷуд оварад, ӯро асабонӣ намояд, халал расонад, ноқулай бошад. Интерер – ин ороиши дохилӣ ва муҷаҳҳаз намудани манзил аст. Қоидаҳои интерери оқилона истифодаи самарабахшии ҳар предмет, ягонагии услубу ранг, муносибии истифодаи ашё барои ҳамаи аъзои оиларо тақозо мекунанд.

Ҳуҷра ё квартира ин метрҳои мураббаъ, мебел, зардеворӣ ё чароғдон нест. Ин муносибати байни ҳамин одамони дар он зиндагикунанда аст. Дар ҳуҷраҳои ҳозиразамон ҳама чиз чунон сохтаю ҷо ба ҷо карда шудааст, ки кас ҳеч камбудие ҳис намекунад. Фазои ҳуҷра бояд ҳадалимкон универсалӣ бошад, яъне барои машғулиятҳои бисёр мутобиқ бошад.

Биёед ҳуҷраро аз рӯи тартиби зайл дида мебароем: ошхона –

ҳаммом – мабраз – даҳлез – хонаи кӯдакон – хонаи умумӣ – айвон. Оиди муҷаҳҳаз намудани ҳуҷра, ба он бахшидани хосиятҳои манзил барномае таҳия мекунем. Аввал муайян мекунем, ки бино дар ҳаёти оила кадом нақшро иҷро мекунад. Сипас андеша мекунем, ки кадом чизҳоро дар он ҷойгир кардан мумкин аст? Вариантҳои гуногуни ҷойгир кардани мебелу таҷҳизотро андеша мекунем. Ниҳоят дар бораи чӣ тавр мустақилона оро додани интерер фикр мекунем.

Манзил бояд барои пухтану тановул кардани таом, хоб кардан, истироҳат намудан, ба корҳои мухталиф машғул шудан, нигоҳ доштани ашё, шустушӯю ҷомашӯию дигар тадбирҳои гигиенӣ ва тарбияи кӯдакон мувофиқ бошад.

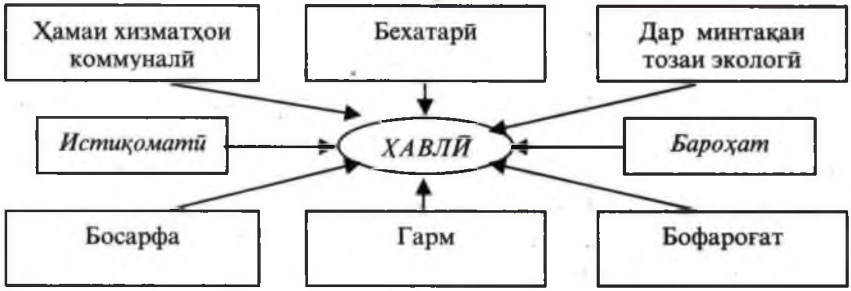

Талабот ба манзили ҳозиразамон

Меъмори маъруф Ле Карбэзе навишта буд: «Манзил ин имконияти озодона ҳаракат кардан, истодан, навиштан, ҳаловат бурдан аз салқинӣ ё гармӣ, истироҳат кардан, ба андеша фурӯ рафтан аст...» Манзил ин имконияти доштани оила, ки дар занҷири ҷовидонаи ҳаёт қисми таркибӣ аст, мебошад. Манзил ин фазо барои хурсандиҳои оилавист.

Таъмин будан бо манзил яке аз масъалаҳои муҳимтарин аст, ки дар назди давлат умуман ва хусусан дар назди ҳар оилаи алоҳида меистад. Дар иқтисоди маъмурию банақшагирии гузашта давлат аз бисёр ҷиҳат масъулияти бо ҳуҷра таъмин кардани ҷавононро ба зима мегирифт. Дар давраи иқтисоди бозоргонӣ зану шавҳари ҷавон асосан ин масъаларо бо волидайн ва роҳбарияти корхонае, ки дар он ҷо машғули меҳнатанд, ҳал мекунанд. Усулҳои гуногуни қонеъ гардонидани талабот ба манзил вуҷуд доранд, ки шумо дар ҷадвали зикршуда мебинед.

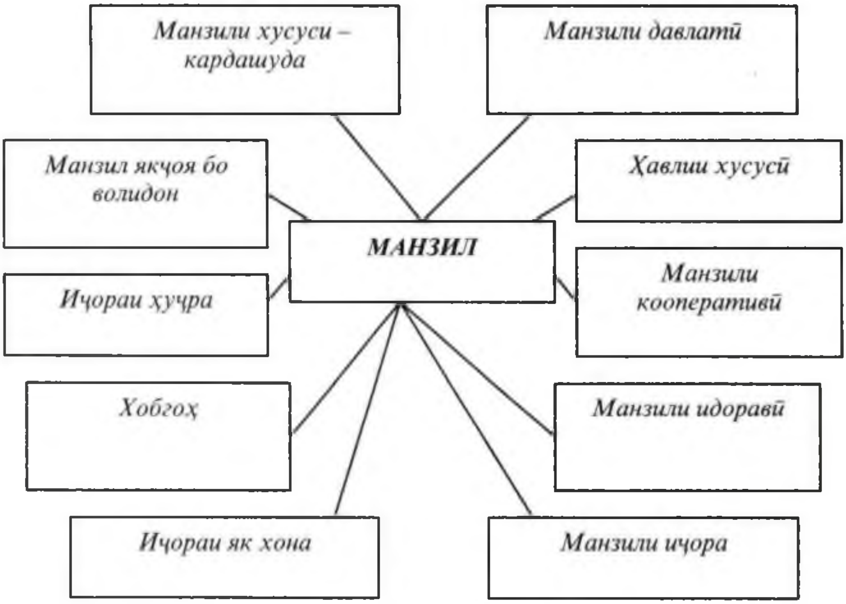

Усулҳои қонеъ гардонидани талабот ба манзил

Агар шумо сарпаноҳ дошта бошед, бояд манзилатонро бофароғат гардонед. Шартҳои асосии ободонии манзил:

- як истиқоматкунанда бояд ба истиқоматкунандаи дигар халал нарасонад;
- бисёрфунксионалӣ будани интерери манзил ва унсурҳои он;
- ҳадалимкон озод кардани қисми поёнӣ аз ҳисоби қисми болоӣ (болохона, рафҳо ва ғайра);
- теъдоди ҷевонҳо набояд хеле бисёр бошад;
- ҳар чиз дар ҷои худаш бошад;
- таҷҳизоти манзил бояд васлшаванда бошад;
- ҳаёти дубора бахшидан ба чизҳои кӯҳна (бо истифода аз роҳу усулҳои ғайримаъмулӣ истифода шаванд);
- истифодаи босарфаи воситаҳои ороишӣ;
- ягонагии услуб ва сабки ороишу кардани интерер;
- бахудхосии интерер

Ҳангоми ташаккули интерер нуктаҳои зерин бояд ба назар гирифта шаванд:

1. Шинос шудан бо таъиноти бино, муайян кардани мавзӯоти ороиш, тахияи тарху нақшаи намунавии ороишу муҷаҳҳаз сохтани бино.

2. Интихоб кардани тарҳ ё лоиҳаи аз ҳама беҳтарин ва аз рӯи он кашидани нақша дар миқёси дахлдор (1:20; 1:50).

3. Кашидани нақшаи ҳар девор дар миқёси дахлдор. Дар ин расм нақшаи мӯҳтаво ва миқдори унсурҳо бо назардошти ранг нишон дода шавад.

4. Аввал кашидани тарҳ ва сипас дар асоси он кашидани нақшаи рафҳо, токҳо ва ғайра.

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1. Интерер чист?
2. Ибораи «манзили бофароғат»-ро чӣ хел мефаҳмед?
3. Шартҳои асосии ободонии манзилро номбар карда метавонед?
4. Пайдарпайии ороиши интерер чист?

Кори мустақилона

Интерери хонаи худро таҳия намуда, 2-3 варианти онро иҷро кунед.

БУҶАИ ОИЛА.

Мафҳуми буҷа. Маънои таҳтуллафзии калимаи «буҷа» «халтаи пул» аст. Буҷаи оила ин маҷмӯи ҳамаи даромад ва хароҷот дар давраи муайяни вақт (як моҳ ё як сол) аст, ки ба рӯйхат дароварда шудааст.

Даромад гуфта, пул ё сарвати моддиро мефаҳманд, ки аз корхона, шахси алоҳида ё ягон навъи фаъолият ба даст меояд. Ҳамаи воситаҳои бадастомада даромади умумиро ташкил мекунанд.

Ба даромади умумӣ ҳамаи намудҳои даромад (музди меҳнат, роҳхати имтиёзнок ба хонаи истироҳат, мошинаи сабукрав, гараж) дохил мешаванд.

Даромади пулӣ фақат пулеро дарбар мегирад, ки оила дар давраи муайяни вақт кор кардааст.

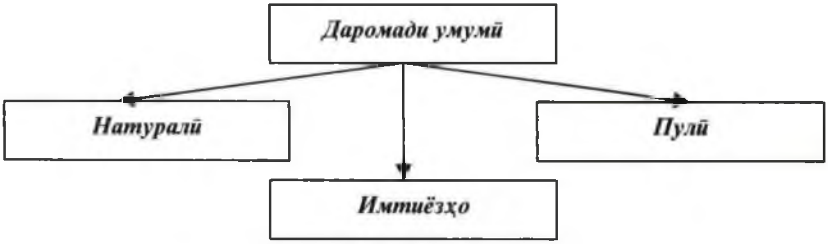

Таксими даромади умумӣ

Хароҷот – масраф, харҷ, истеъмоли ягон чиз ба мақсади мушаххас.

Буҷаро дар шакли тарозу тасаввур кардан мумкин аст. Дар як палаи он даромади оиларо мегузорем. Дар паллаи дигар бо навбат сангҳои хароҷотро тавре мегузорем, ки паллаҳо ба ҳам баробар шаванд. Мушкилӣ дар он аст, ки теъдоди санг хеле зиёд буда, аз ҷиҳати вазн мутобиқашро ёфтан душвор мебошад.

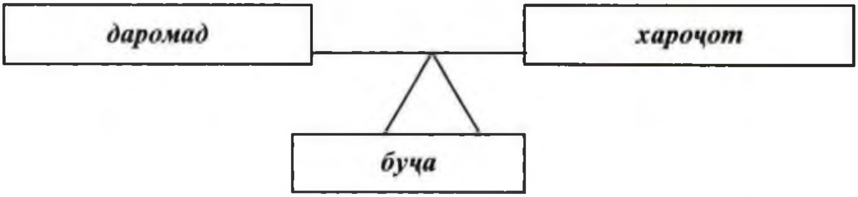

Агар тарозу дар мувозинат бошад, яъне хароҷот ба даромад баробар бошад, буҷаро буҷаи мувозинат меноманд.

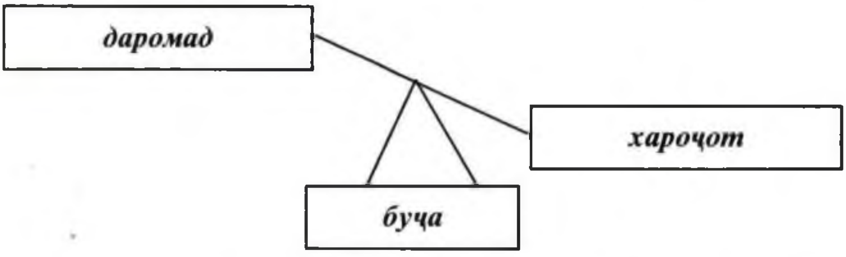

Агар хароҷот аз даромад зиёд бошад, мегӯянд, ки буҷа каср дорад.

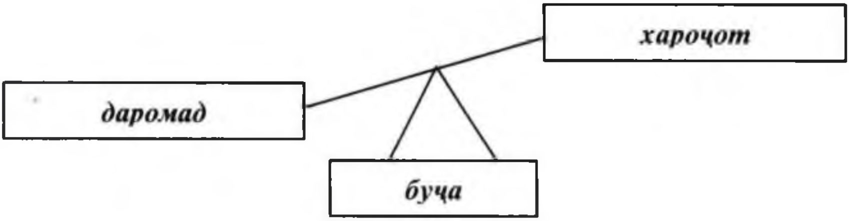

Агар даромад аз харочот зиёд бошад, онро изофагӣ мегӯянд. Бучаи оила бояд дар ҳолати мувозинати дақиқ бошад, зеро ин имкон медиҳад захираҳои оила оқилона истифода шуда, аксарияти талабот қонеъ гардонида шаванд. Дар сохтори буча бояд андӯхт ва пасандоз пешбинӣ карда шавад, ки дар моддаи «Харочот» ба ҳисоб гирифта мешавад.

Баланс (аз фаронсавӣ BALANCE –тарозу) (мувозинат -ар. баробарвазнӣ) гуфта, баробарвазнӣ ё аниқ муқоиса кардани тарафҳои алоҳидаи ягон ҳодисаро меноманд.

Сохтори бучаи оиларо, мисли сохтори ҳар гуна бучаи дигар дар намуди чадвал тасвир кардан мумкин аст, ки аз ду қисм: даромад ва харочот иборат аст. Ин мисол ба мо дар бораи бучаи миёнаи оила тасаввурот медиҳад.

Сохтори тахминии бучаи оила (солҳои 1990-1992)

Даромади оила	%	Харочоти оила	%
1. Музди меҳнати аъзои оила.	80	1. Ба хӯрока	45
2. Нафақа, идрор, кӯмакпулӣ.	9	2. Ба молҳои ғайриозуқа: либос, пойафзор, мебел, асбобу анчоми рӯзгор.	25
3. Даромад аз хочагии ёрирасони хусусӣ.	4	3. Ба эҳтиёчоти фарҳангию маишӣ (театр, музей, кино).	5
4. Даромад аз манбаъҳои дигар.	7	4. Ба машруботу сигор.	6
		5. Хонапулӣ.	8
		6. Пардохтҳо, андозҳо.	7
		7. Андӯхт, пасандоз.	4

Вобаста ба дараҷаи некӯаҳволӣ мумкин аст рақамҳо тағйир ёбанд, вале моддаҳои хароҷоту даромад бе тағйир мемонанд. Буҷа моҳ ба моҳ дигар мешавад. Хеле муҳим аст, ки ҳар оила буҷаашро дуруст тақсим кунад. Ҳар инсон бояд асосҳои муҳосибаи оилавиро донад.

Касби муҳосиб эҳтимол касби аз ҳама паҳншуда бошад. Бисёрии шумо баъди хатми мактаб мехостед ин касбе ро аз худ кунед. Вале аксари шумо диққат намедиҳед, ки дар асл, волидайнатон (бештар волидаатон) муҳосиби оилавианд. Агар дар ҳар оила китоби хоҷагидорӣ бошад, ки дар он воридшавии воситаҳо ва харҷи онҳо инъикос ёбад, хеле хуб аст. Пур кардани ин китоб тарзҳои гуногун дорад. Ин кор ба хислатҳои инфиродии инсон вобаста аст.

Вариантҳои имконпазири тартиби сабти дафтари ҳисобдорӣ:

1. Агар шумо ҳисобукитоби математикиро он қадар дӯст надоред, ба шумо чунин варианти баҳисобгириро пешниҳод мекунем. Як дафтари умумӣ гиред. Сабтҳо бояд возеху равшан бошанд.

Варианти сабти дафтари ҳисобдорӣ

Вазифаи аввал рӯз ва моҳро нависед. Саҳифаро ба ду қисм -воридот ва хароҷот (дахл ва харҷ) тақсим кунед.

Воридот (дахл)	**Хароҷот (харҷ)**			
	Пардохтҳои ҳатмӣ	Таом	Маҳсулоти саноатӣ	Хизматҳои фарҳангию маишӣ

2. Варианти дуюми сабти дафтари ҳисобдорӣ барои шахсоне пешбинӣ мешавад, ки таҳлилу муқоиса ва хулосабарориро дӯст медоранд (нархҳо тақрибию тахминианд).

Сабтҳоро дар дафтар ҳар рӯз кардан лозим аст. Беҳтар аст, агар фавран баъди харид сабти дахлдор карда шавад. Зеро ҳамаи харидҳоро дар хотир нигоҳ доштан кори мушкил аст. Агар дар хона компютер бошад, тартиб додани мувозина ва иҷро кардан дар он осонтар аст. Ғамхории давлат оид ба мӯътадил будани буҷаи оила дар он зоҳир мегардид, ки ҳади ақали музди меҳнат муқаррар

карда шудааст, кӯмакпулиҳои иҷтимоию идрор дода мешаванд, объектҳои таъиноти иҷтимоию фарҳангӣ бино мегарданд, маълумоти 9-сола бепул аст, дар гурӯҳҳои буҷавӣ маълумоти олӣ низ бепул аст. Дар аксар маврид табобат низ бепул мебошад.

Варианти сабти дафтари ҳисобдорӣ

Воридот ҳазор. сомонӣ	Санаи хароҷот ном	Озуқа (ҳазор сом.)	Либос (ҳазор сом.)	Ҷарчинворӣ, атриёт (ҳазор сом.)	Китобу маҷалла, асбоби хатнависӣ (ҳазор сом.)	Хизматҳо (ҳазор сом.)	Истироҳат (ҳазор сом.)	Молҳои хоҷагӣ (ҳазор сом.)	Хароҷоти дигар (ҳазор сом.)
25 феврал 550	25 февр. Нон, колготки, хокаи зарфшӯӣ, курта, равған.	1,2 4,2	350					6,2	
	27 февр. Дафтар, газ, барқ кафш, кино, кассета.		90,5		4,3	24,6	7,0 25		
	Ҷамъ дар саҳифа	5,4	440,5		4,3	24,6	32,0	6,2	
	Ҷамъ аз аввали моҳ	320	440,5	4,0	14,8	26,1	166,0	80,5	50,2

? Саволҳо барои санҷиш:

1. Буҷа чист?
2. Даромад гуфта чиро мефаҳмед?
3. Манбаъҳои даромади хоҷагии оилавиро номбар карда метавонед?
4. Хароҷот гуфта чиро мефаҳмед?

5. Моддаҳои асосии хароҷоти оиларо номбар карда метавонед?
6. Буҷаи мутавозин чӣ маъно дорад?
7. Ғамхории давлат оид ба буҷаи оила дар чӣ зоҳир мегардад?

Кори мустақилона

1. Варианти худии сабти дафтари ҳисобдориро тартиб диҳед.
2. Ба аҳли оилаатон пешниҳод кунед, ки ба суолҳои тест ҷавоб диҳанд. Натиҷаи ҷавобҳоро ҷамъбаст кунед. Ба суоли зерин ҷавоб диҳед: чаро натиҷаҳо маҳз чунинанд ва дигар хел нестанд?

Маслиҳату пешниҳод ва таклифҳо кунед.

ТЕСТ: Оё шумо пули оилавиро сарфа карда метавонед?

№		ҳа	не	баъзан
1.	Шумо медонед, ки аз моҳонаи гузаштаатон чанд сомонӣ боқӣ мондааст?	20	5	7
2.	Шумо дидед, ки барои харидани чизи камёб навбат шудааст. Мепурсед, ки «Кӣ охирин?»	7	20	6
3.	Оё шумо чунин ҳисоб мекунед, ки яхдон дар оила чизи аз ҳама асосист?	25	2	11
4.	Оё шумо рӯйҷо, ҷилди болишт, ҷилди кӯрпаро захира карда мемонед?	1	18	8
5.	Оё шумо ба фурӯшгоҳи комиссионӣ чиз месупоред?	9	9	0
6.	Вақти ба сафар рафтан то фурудгоҳи ҳавопаймо таксӣ киро мекунед?	4	16	6
7.	Оё шумо боварӣ доред, ки билети лотерея харида, вазъи моддиятонро беҳтар кардан мумкин аст?	2	24	12
8.	Ҳангоми харидани чизҳои калон бо аъзои оилаатон маслиҳат мекунед?	11	14	3
9.	Оё барои дар бонк доштани пасандоз ҷидду ҷаҳд ба харҷ медиҳед?	17	5	6

10.	Оё шумо чунин меҳисобед, ки ба ҷои техникаи рӯзгор харидан ҳамаи корҳоро дастӣ иҷро кардан босарфатар аст	8	15	3
11.	Вақти ба мағоза рафтан шумо рӯйхати чизҳои мехаридаатонро тартиб медиҳед?	14	3	5

Миқдори холҳои гирифтаатонро ҳисоб кунед, чанд хол шуд?

30-40 хол. Дар хонаи шумо ҳеч кас тасаввурот надорад, ки пул ҳисобро дӯст медорад. Ва хеле пеш аз ба охир расидани маошатон масъалаи «Аз кӣ камтар қарз гирифтан?» ба миён меояд. Шумо ҳамаи маслиҳатҳоро оид ба ташкили оқилонаи рӯзғордорӣ гапи беҳуда мешуморед. Мунтазам дар бораи чӣ хел тез ва бегапу калоча мустақил шудан нақша мекашед. Меҳмонро дӯст медоред ва тез-тез меҳмон даъват мекунед. Вале, мутаассифона, на ҳамеша меҳмонро табъи дил зиёфат карда метавонед. Шумо бояд дар бораиояндаи ҳаётатон фикр кунед.

40-100 хол. Шумо дар рӯзгордорӣ иқтисоддони босалоҳият нестед. Шумо нагз медонед, ки гунаҳкори беҳуда сарф шудани пул худатон ҳастед, вале чӣ тавр танзим кардани ин корро намедонед. Шумо бисёр фикр мекунед, ки кадом чиз бароятон бештар зарур аст, вале бо вуҷуди ин бисёр вақт чизи нозарури бекорро мехаред. Моҳонаро гирифта, шумо ташвишҳоятонро аз хотир фаромӯш мекунед ва пас аз чанде маълум мегардад, ки зиндагиатонро нӯг ба нӯг кардан мушкил аст. Шумо нақли шиносҳоятонро дар бораи он ки онҳо чӣ тавр зиндагиашонро хуб ба роҳ монда истодаанд, бо диққат гӯш мекунед, вале аз чӣ сабаб бошад, ки ин таҷрибаи онҳо дар оилаи шумо амалӣ намегардад. Шумо бояд дар хароҷот интизоми қатъӣ ҷорӣ кунед.

100-170 хол. Шумо буҷаи оилавиатонро чунон ташкил кардед, ки он бе қилу қол, мушкилию норасоӣ амал мекунад. Муносибататон ба пул оромона аст. Ба фардо боварӣ доред. Дар оилаи шумо ба қадри пули ҳалол мерасанд.

170-180 хол. Шуморо иқтисоддони нисбатан босалоҳияти рӯзгордорӣ шумурдан мумкин аст. Шумо дар ҳаёти оилавӣ ба кадом мақсад ва бо кадом роҳҳо ноил шуданӣ ҳастед, медонед. Шумо қарз намегиред. Аҳёнан қарз медиҳед. Атрофиён чунин

меҳисобанд, ки дар оилаи шумо серию пурӣ ҳукмфармост. Шумо ба меҳмонӣ рафтанро дӯст медоред, ваде меҳмонро аҳёнан ба хонаатон таклиф мекунед. Шумо такрор кардани ибораи зеринро дӯст медоред: «Қимат бе ҳикмат нест». Дар муносибат бо одамон ба шумо самимияту меҳрубонӣ намерасад. Як андеша кунед: «Оё шумо сахт саргарми ҷустуҷӯи роҳи оқилонаи ҳаёт нестед? Оё кирдори шумо ба назари бегонаҳо хеле манфиатпарастона наменамояд? Аз хотир набароред, ки муносибати бепарвоёна дар вақти харҷ низ ба кас фараҳ мебахшад.

ҚИСМИ ДАРОМАДИ БУҶАИ ОИЛА.

Даромад - пул ё дигар сарвати моддӣ аст, ки аз корхона, фаъолияти ҷамъиятӣ ва ё ягон намуди дигари фаъолият ба даст меояд. Қисми даромади буҷаи оилаи шаҳрвандони Тоҷикистон аз манбаъҳои зерин ташаккул меёбад

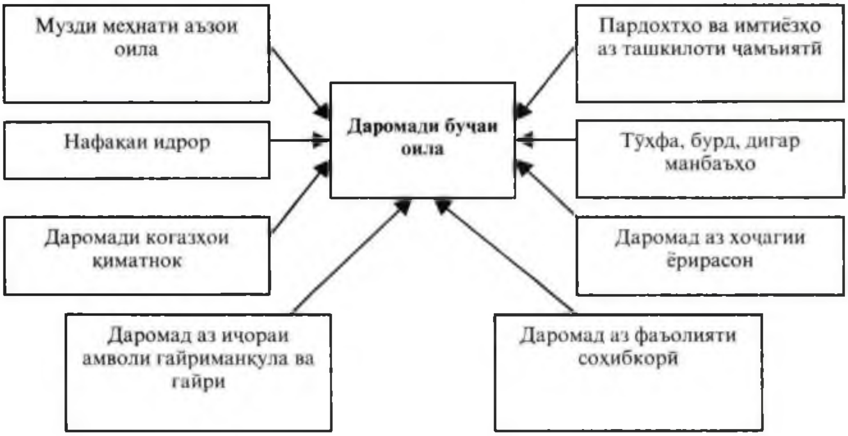

Таснифи даромад

Ба даромад бекурбшавии пул ё худ таваррууми пул таъсири ҷиддӣ мерасонад. Таваррум боиси бекурбшавии маоши аъзои оила мегардад ва дар натиҷа фарқи байни даромади номиналӣ ва воқеии оила меафзояд. И. Липситс дар китоби «Иқтисод бидуни

асрор» оилаҳоро ба ду гурӯҳи асосӣ тақсим мекунад:

- оилаҳое, ки даромади доимӣ доранд;
- оилаҳое, ки даромадашон тағйирёбанда аст.

Ба гурӯҳи якум одамоне мансубанд, ки даромадашон аз дараҷаи фаъолнокиашон вобаста нест, аз қабили нафақахӯрон, бекорон, маъюбон, донишҷӯён, оилаҳои серфарзанд. Ба ин ғурӯҳ ҳамчунин кормандони соҳаҳое дахл доранд, ки музди хизмати онҳо тибқи меъёрҳои доимӣ аз ҳисоби буҷаи давлат пардохта мешавад. Онҳоро боз ташкилотҳои буҷавӣ меноманд: артиш, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, тиб, маориф, алоқа, хизмати иҷтимоӣ ва ғайра.

Ба гурӯҳи дуюм одамоне, ки дар истеҳсолот кор мекунанд, соҳибкорон ва зиёиён мансубанд.

Даромади оила аз маҷмӯи даромадҳои шахсии ҳар узви оила ташкил меёбад. Манбаъҳои даромади шахсии шаҳрвандон:

Манбаъҳои даромадҳои шахсии шаҳрвандон.

Даромади шахсии шаҳрванд ва иқтисоди давлат бо ҳам алоқаманд ва аз ҳамдигар вобастаанд. Алоқаи даромади шахсиро бо давлат дар шакли нақшаи зерин тасаввур кардан мумкин аст:

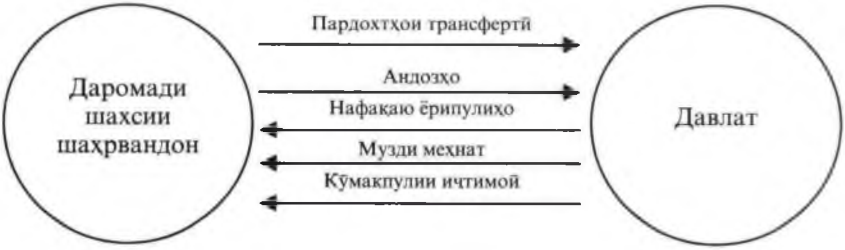

Алоқаи даромади шахсӣ бо буҷаи давлатӣ.

Баъди супурдани ҳамаи андозҳо, дар дасти аҳолӣ даромади шахсӣ бе баҳисобгирии андоз боқӣ мемонад. Сохтори даромади оилаҳои Русия ва ИМА-ро таҳлил мекунем.

Таркиби даромади оилавӣ:

Таркиби даромади оилавӣ		**Таркиби даромади оилавӣ**	
Русия	%	**ИМА**	%
1. Музди кор. 2. Нафақа, идрор, кӯмакпулӣ, дотатсия ба роҳхати истироҳатгоҳ, санатория, парвариши кӯдакон дар кӯдакистон. 3. Даромад аз хоҷагии ёрирасони шахсӣ. 4. Даромад аз дигар манбаъҳо.	70,6 8,3 14,3 6,8	1. Музди меҳнат ва маош. 2. Даромади соҳибмоликият. 3.Фоидаи корпоратсия 4. Фоиз аз рӯи пасандоз 5. Рента	73 8 8 10 1
Ҷамъ	**100**	**ҷамъ**	**100**

Агар музди меҳнатро истисно кунем, сохтори даромад шабоҳат надорад. Сохтори даромади оилаи америкоӣ иқтисодеро инъикос мекунад, ки моликияти хусусӣ ҳукмрон аст. Бино бар ин 27% ҳамаи маблағи воридоти пулии шаҳрвандони ин мамлакат ба даромадҳое рост меояд, ки намудҳои гуногунии моликият меоранд:

- объектҳои тиҷоратӣ (даромади соҳибмоликият);
- когазҳои қиматнок, яъне саҳмияҳо ва вомбаргҳои ширкатҳо (фоидаи корпоратсияҳо);
- пасандоз дар бонк (фоиз) ва қитъаҳои замини ба иҷора дода (рента)

Дар иқтисоди оилаи рус вазни қиёсии хоҷагии натуралӣ бештар аст. Дар ҳаёти шаҳрвандон ҳиссаи маҳсулоти хоҷагии ёрирасон 3% ва дар ҳаёти деҳқонон 25% ташкил мекунад. Алҳол

фоизи таъмини оила бо маҳсулоти хоҷагии ёрирасон ҳам дар шаҳр ва ҳам дар деҳа зиёд мешавад.

Маълумоти буҷаи оила имкон медиҳад дараҷаи инкишофи иқтисодии мамлакат баррасӣ карда шавад. Ин кор тавассути қонуни Энгел сурат мегирад: бо афзоиши даромад дар оила вазни қиёсии хароҷот ба озуқа кам мешавад, ҳиссаи хароҷот ба иҷораи манзил ва хидматҳои коммуналӣ меафзояд, ҳиссаи хароҷот ба қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти фарҳангӣ ва дигар эҳтиёҷоти ғайрифарҳангӣ назаррас меафзояд. Аз рӯи ин нишондиҳандаҳо, дар бораи дараҷаи некӯаҳволии гурӯҳҳои гуногуни аҳолии як мамлакат хулоса баровардан ва муқоиса кардани он бо шаҳрвандони мамлакатҳои дигар имконпазир мегардад.

Тезтар аз ҳама эҳтиёҷ ба хӯрокворӣ қонеъ гардонида мешавад, бино бар ин ҳиссаи хароҷот ба озуқаворӣ кам мегардад.

Талаботи манзил бо душворӣ қонеъ гардонида мешавад. Бо афзоиши даромадҳо ҳамчунин қисми хароҷоти ба қонеъгардонии пардохти иҷораи манзил, ҳамчунин қонеъ гардонидани талаботи маънавӣ, талабот ба маориф ва тиб пешбинигардида зиёд мешаванд.

? Саволҳо барои санҷиш:

1. Даромад чист?
2. Қисми даромади буҷа аз кадом қисмҳо ташаккул меёбад?
3. Оила аз рӯи хусусияти гирифтани даромад, ба кадом гурӯҳҳои асосӣ ҷудо мешавад?
4. Сохтори даромади оилаҳои русиягӣ ва амрикоиро муқоиса карда метавонед?

ҚИСМИ ХАРОҶОТИ БУҶАИ ОИЛА.

Банақшагирии буҷаи оилавӣ кори хеле мураккаб аст. Он арзёбии воқеии даромадҳои оянда ва истифодаи оқилонаю босамараи ин воситаҳоро бо назардошти нархҳои амалкунанда ва дараҷаи беқурбшавӣ (таваррум) дар бар мегирад. Дар раванди банақшагирӣ ҳисобгирии назорати хароҷот нақши муҳим мебозад.

Ҳисобгирӣ бо роҳи ҳисобукитоб, тавсиф ва тафтиш муқаррар кардани ягон чиз аст. Дар боби гузашта мо хароҷоти асосиро ба чор гурӯҳ тақсим кардем: пардохтҳои ҳатмӣ, молҳои саноатӣ, хӯрокворӣ, хизматҳои фарҳангию маишӣ.

Пардохтҳои ҳатмӣ. Ба ин пардохтҳо мансубанд: андози даромад, пардохтҳо ба ташкилотҳои ҷамъиятию кооперативӣ (ҳақи узвияту ҳаққи дохилшавӣ ба ташкилотҳои ҳизбию ҷамъиятӣ, ҷамъиятию варзишӣ, ки бо назардошти миқдори музди меҳнат аз рӯи меъёрҳои устувор дода мешавад, пардохтҳо ба рафоқатҳои богдорию обчакорӣ ва г.), ба кооперативи сохтмони манзил, адо кардани қарзи бонк, кредит, хонапулӣ, пули гармӣ, газ, об, барқ, телефон ва ғайра.

Дар бобҳои оянда мо пардохтҳои ҳатмӣ ва хароҷоти хӯроквориро муфассалтар мавриди муҳокима қарор медиҳем. Қисми ба қадри кофӣ зиёди хароҷоти оиларо хароҷоти хидматҳо ташкил мекунанд. Онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

Маишӣ:

- таъмир ва хизматрасонии техникии мошинаву асбобҳои рӯзгор, мебел;
- ҷомашӯӣ;
- хушкашӯйӣ, ранг кардани либос;
- таъмири манзил;
- хизматрасонии суратгир, кинофотолабораторияҳо;
- ҳаммом ва сартарошхона;
- прокати маснуоти гуногун, аз ҷумла наклиётӣ, хизмати алоқа;
- муросилоти почтавӣ, телеграфӣ;
- обуна ба рӯзномаю маҷаллаҳо;

Хизматҳои муассисаҳои фарҳангию оммавӣ ва солимгардонӣ:

- стоматолог;
- утоқи косметолог;
- санатория ва хонаҳои истироҳат;
- кино, театр, намоишномаҳо;
- сексияҳои варзишӣ ва ғайра.

Қисми назарраси буҷа ба ғизо (45%) ва молҳои ғайриистеҳсолӣ (25%) сарф мешавад.

Молҳои зеринро ба қатори молҳои ғайриозуқаворӣ нисбат медиҳанд: пойафзор, телевизор, радио-магнитофон, либос, техникаи рӯзғор, мебел, ашёе, ки барои муҷаҳҳаз сохтани хона лозим аст, молҳои хоҷагӣ.

Ғайр аз чор моддаи асосии хароҷот хароҷоти дигарро низ ба назар гирифтан лозим аст: харидани тӯҳфаҳо, майда-чуйдаи дигар ва ғ. Ҳамчунин бояд барои харҷҳои ғайричашмдошт (таъмири ногаҳонии телевизор ва ғайра) захира гузошта шавад.

Якчанд таснифи хароҷот мавҷуд аст. Вале дар ҳамаи оилаҳо 2 гурӯҳи асосии хароҷот вуҷуд дорад: тағйирёбанда ва асосӣ.

Хароҷоти тағйирёбанда – хароҷотест, ки дар оғози ягон марҳала амалӣ гардонидан ё ба нақша гирифтани онҳо имконпазир буда, то охири марҳалаи мазкур тағйир намеёбанд. Ба ин хароҷот хонапулӣ, обунапулӣ ба матбуот, абонементи нақлиёт ва ғайра мансубанд.

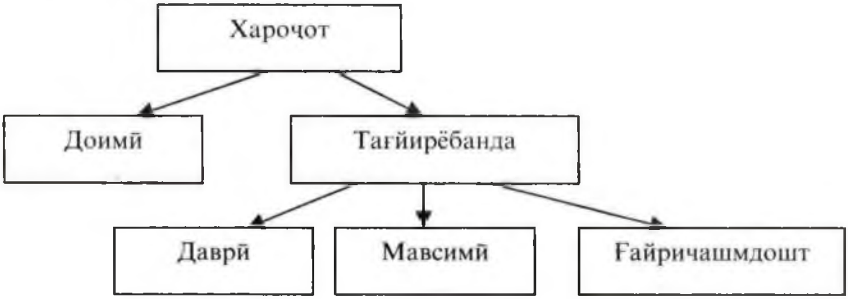

Таснифи хароҷоти оила

Хароҷоти тағйирёбанда хароҷоти даврӣ (марҳалавӣ ва мавсимӣ) ва якдафъаина (ғайричашмдошт)-ро дар бар мегирад. Ба хароҷоти даврӣ хариди ашёҳое мансубанд, ки дараҷаи истифодаашон гуногун аст (мебел – 10-12 сол, либоси рӯ 2-3 мавсим, техникаи рӯзғор, масолеҳ барои таъмири хона ва ғайра). Хароҷоти мавсимӣ ба ҳодисаҳои муайяни мавсимӣ марбутанд. Масалан, захира кардани меваю сабзавот, харидани тухмӣ ва пору барои бӯстонсаро ва ғайра.

Хароҷоти якдафъаина масрафҳои ашёҳоеро дар бар мегирад, ки танҳо як бор мехаранд (масалан, ангуштарии ақди никоҳ).

Хароҷоти ғайричашмдошт бештар ба ҳодисаҳои ноғаҳонӣ вобастаанд. Масалан, таъмири техникаи вайроншуда, харидани дору ва ғайра. Хароҷоти хариди тӯҳфаҳоро махсус ҷудо кардан лозим аст. Як андеша карда бинед, ки оё онҳоро ба сутуни хароҷоти ғайричашмдошт даровардан мумкин аст? Оё рӯзи таваллуди бобо ё хоҳар ҳар сол фаро намерасад? Оё 8-март ҳар сол намеояд?

Истеъмолоти мо рӯз ба рӯз меафзояд. Ҳамагӣ 50 сол пеш бисёриҳо чӣ будани телевизорро намедонистанд. Алҳол бошад, он дар ҳар хона ҳаст. Талаботи мо бо захираҳои мо маҳдуд карда мешаванд. Ба ибораи дигар гӯем, мо мехоҳем автомобил дошта бошем, вале пуламон ба харидани он намерасад. Пас, мо талаботамонро қонеъ гардонида наметавонем. Ду роҳи ҳалли масъалаи қонеъ гардонидани талабот вуҷуд дорад: ҷустуҷӯи роҳҳои афзоиши қисми даромади буҷа ва сарфаи воситаҳои мавҷуда.

Роҳҳои сарфаю сиришта кардани маблағ дар оила:

- сарфа аз ҳисоби ғизо (харидани озуқаи арзонтари ғизонокиаш мисли пештара; кам кардани партов, масалан аз шири туршшуда қуймоқ пухтан ва ғайра);
- сарфакорӣ аз ҳисоби хизматҳо (бисёр хизматҳоро дар хона иҷро кардан мумкин аст, масалан, таъмири либос, таъмири пойафзор, таъмири техникаи рӯзгор);
- харидани ашёи сифатнок (ҳикмати халқӣ: «Қимат бе ҳикмат нест»).

? **Саволҳои санҷишӣ:**

1. Шумо кадом моддаҳои хароҷоти оилавиро медонед?
2. Пардохтҳои ҳатмӣ чиҳоро дарбар мегиранд?
3. Намудҳои асосии хизматҳоро номбар карда метавонед?
4. Хароҷоти доимию тағйирёбанда гуфта чиҳоро мефаҳмед?
5. Ба хароҷоти тағйирёбанда мисол оварда метавонед?
6. Роҳҳои асосии сарфаи воситаҳо кадомҳоянд?

Кори мустақилона:

1. Дар оилаи шумо воситаҳо чӣ хел сарф мешаванд, таҳлил кунед. Кӯшиш намоед, роҳҳои сарфакории худатонро пайдо кунед.

2. Варианти худии дафтари ҳисобдориро тартиб диҳед.

3. Арзиши тахминии ҳамаи тӯҳфаҳоро, ки ба шумо ба муносибати 8 Март ва Соли Нав кардан лозим аст, ҳисоб кунед.

ПАРДОХТҲОИ ҲАТМӢ.

Он моддаи хароҷотро, ки амалан кам кардан имконнопазир буда, ҳар моҳ пардохтан лозим аст, муфассалтар дида мебароем. Ба пардохтҳои ҳатмӣ тааллуқ доранд:

- андозҳо;
- пардохтҳо ба ташкилотҳои ҷамъиятию кооперативӣ;
- пардохт ба кооперативи сохтмони манзил;
- адо кардани қарзи бонк;
- пардохтҳои хизматҳои коммуналӣ (хонапулӣ, гармӣ, газ, барқ, телефон, радио ва ғайра);
- пули кӯдакистон;
- маблағҳои иловагии маориф (маҳфилҳо, сексияҳо).

Андоз – пардохти ҳатмӣ ба буҷаи сатҳи дахлдор ё ба хазинаи берун аз буҷа, ки андозсупорандагон мувофиқи тартиб ё шартҳои муқарраркардаи қонун амалӣ мегардонанд.

Андози даромад – намуди пардохти андоз, ки ба даромади шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки дар натиҷаи фаъолияти онҳо ё аз истифодаи амвол ба даст омадааст, баста мешавад. Ин андоз дар мамлакати мо намуди асосии андозҳои мустақим аз аҳолӣ ба ҳисоб меравад.

Маблағи андози даромад ба тариқи зайл ҳисобукитоб карда мешавад: мизони фоиз баробари 12%. Бигзор маблаги мусбии меҳнат 100 000 бошад:

Маблағи андози даромад= (музди меҳнат:100%)х мизони андоз=(100 000:100%)х 12%=12 000

12 000 аз моҳона дошта, ба дасти коргар танҳо 88 000 (100 000-12 000=88 000) дода мешавад.

Дар буҷаи оилавӣ бозпардохт ё адои қарзи бонк ва кредитҳо, ҳамчунин додани фоизи онҳо низ аз ҷумлаи пардохтҳои ҳатмӣ ба шумор меравад.

Кредит – қарз додани мол ё пул аст. Агар пул қарз дода шавад, қарз ё кредити пулӣ меноманд. Қарзро ҳам корхонаю

ташкилот ва ҳам одами дилхоҳ гирифта метавонад. Шартҳои додани кредит:

1. Пулакӣ будани он (додани фоиз барои истифодаи кредит);

2. Таъҷилӣ будан (баргардонидани пул дар мӯҳлати муайянгардида);

3. Таъминоти моддӣ;

4. Мақсаднок (гирифтани кредити имтиёзнок бояд бо истифодаи оқилонаи он, масалан ба сохтмон ё харидани манзил ва ғайра асоснок карда шавад).

Пардохти хизматҳои коммуникатсионӣ новобаста аз мансубияти манзил (хусусӣ, давлатӣ, идоравӣ, кооперативӣ ва гайра).

Пули гармӣ. Энергияи гармӣ дар рӯзгор асосан ба гарм кардани бино (77%) ва гарм кардани об (23%) барои эҳтиёҷоти маишӣ масраф мегардад. Қисми назарраси энергияи гармиро мо талаф медиҳем. Роҳҳои сарфа кардани энергияи гармӣ дар рӯзгор:

1. Сахт кардани тарқишҳои дару тиреза, махсусан дари айвон.

2. Мувофиқи мақсад ҷойгир кардани мебел. Мебел набояд ба гардиши ҳавои гарм аз батарея халал расонад.

3. Аз батарея гирифтани ранги зиёдатӣ.

Дар баъзе мамлакатҳо асбобҳои махсус насб мекунанд, ки онҳо ба ҳуҷра воридшавии энергияи гармиро танзим менамоянд. Дар ҳар ҳуҷра кран мавҷуд аст, ки ба воситаи он воридшавии гармиро қатъ мекунанд. Агар шумо аз субҳ то шом дар кор бошед, пас гарм кардани ҳуҷра маъно надорад. Мувофиқи мақсад аст агар пеш аз ба кор рафтан гармиро қатъ кунему баъди аз кор омадан даргиронем.

Пули газ ва маблағи умумии хонапулӣ ба шумораи истиқоматкунандагон вобаста аст. Дар хонаҳои хусусӣ, ки бо газ гарм карда мешавад, масоҳати гармкардашавандаро ба назар гирифта, ҳисобу китоб мекунанд.

Пули об. Дар бисёр мамлакатҳо дар ҳуҷраҳо ҳисобкунаки об ҳаст. Харҷи об қисми назарраси буҷаро ташкил мекунад. Сарфаи об ба сарфаи нерӯи барқ низ имкон медиҳад. Дар мамлакати мо алҳол пули обро алоҳида ҳисобу китоб мекунанд ва он низ аз саршумори оила вобаста аст.

Пули телефон пули доимии абонементӣ, пардохти вақтбайъ ва пардохтҳоро барои гуфтугӯҳои байнишаҳрию байни мамлакатҳо, таъмири телефон ва ғайраро дарбар мегирад. Бино бар ин маблағи ин пардохт низ тағйирёбанда аст.

Хонапулиро тибқи варақаи минтақаҳои истифодабарии манзил месупоранд. Аксаран хонапулиро дар шӯъбаҳои «Амонатбонк» месупоранд. Пули нерӯи барқ тибқи нишондоди ҳисобкунак пардохта мешавад. Масалан, агар дар ҳисобкунак рақами 17063 бошаду нишондоди ҳисобкунак моҳи гузашта 16613 бошад (нишондоди гузаштаро аз квитансияи моҳи гузашта мегиранд) аз рақами якум рақами дуюмро тарҳ мекунанд. Рақами ҳосилшуда нишондиҳандаи сарфи нерӯи барқ аст. Дар мисоли мо сарфи нерӯи барқ 650квт/с аст. Агар як квт/с энергия 1,7 дирам бошад: 650x1,7=11 сомону 0,5 дирам пули нерӯи барқ додан лозим аст.

? **Саволҳои санҷишӣ:**

1. Пардохтҳои ҳатмӣ гуфта чиро мефаҳмед?
2. Андози даромад чист? Онро чӣ тавр ҳисоб мекунанд?
3. Роҳҳои асосии сарфаи гармӣ ва нерӯи баркро номбар карда метавонед?

Кори мустақилона:

Ҳисоб кунед, ки хонапулӣ ва пардохти хизматҳои коммуналӣ кадом қисми буҷаи оиларо ташкил мекунад.

ХАРОҶОТИ ХӮРОКА.

Хӯрок яке аз талаботи асосии инсон мебошад. Хӯрок барои инсон мисли сӯзишворӣ барои мошина аст. Агар ба мошина бензин наандозем, он ягон метр ҳаракат карда наметавонад. Мисли ҳамин, инсон низ бе хӯрок аз ӯҳдаи ҳеч кор намебарояд. Бисёриҳо баъди хондани ин ҷумлаҳо мумкин аст эрод гиранд, ки «Мо як рӯз, ду рӯз ҳеч чиз нахӯрда, роҳ гаштаю, гап зада метавонем-ку?» Дуруст аст, баъзе одамҳо бе хӯрок ҳафтаҳо зиндагӣ мекунанд, вале рӯзе фаро мерасад, ки инсон аз гуруснагӣ мемирад.

Ғайр аз ин агар хӯроkхӯрии мо номунтазаму нодуруст бошад, он ба саломатиамон ҳам зарар мерасонад. Бино бар ин мавзӯи хӯрокхӯрии оқилонаю босарфа мавзӯи хеле муҳим аст.

Хӯрокхӯрии оқилона гуфта хӯрокхӯрии мунтазам (гуногун, миқдору сифаташ муайян)-ро мефаҳманд. Талаби якум нисбат ба хӯрокхӯрии оқилона ин қаноат ва парҳезкорӣ аст. Талаби дуюм, муайян кардани он чиз, ки чӣ ва чӣ қадар тановул кардан лозим аст. Хӯрокаро аз ҷиҳати калорияи маҳсулот, таносуби моддаҳои озуқаворӣ, микроунсурҳо, витаминҳо ба эътидол овардан лозим аст. Суоле пайдо мешавад, ки ин ду мафҳум, яъне сарфакорию хӯрокхӯрӣ чӣ хел ба ҳам алоқаманд шуда метавонанд?

Шумо эҳтимол ибораи зеринро бисёр шунидаед: «Мо барои меъдаи худ сарфакорӣ намекунем». Дар ин ҷо нуктаи дигаре ҳам ҳаст. Нисбат ба хӯрока сарфакорӣ на танҳо ҷоиз аст, балки баъзан зарур ҳам мебошад. Пурхӯрӣ ба саломатии инсон таъсири манфӣ мерасонад.

Тобистон бештар тановул кардани меваю сабзавоту кабудӣ ва барои зимистон захира кардани онҳо имкон медиҳад, ки на танҳо тавассути хӯрокаи гуногун саломатиатонро нигоҳ медоред, балки аз ин ҳисоб харидани гӯшт, маҳсулоти гӯштӣ ва ғайраро кам намуда, сарфаю сариштакорӣ кунед.

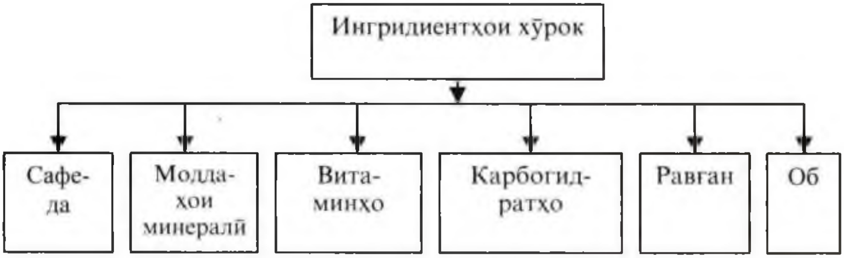

Ингридиентҳои хӯрок

Рӯзгордории оқилона пеш аз ҳама захира кардани маҳсулотро дар бар мегирад. Лекин захира бояд ҳамаҷиҳата андешидаву мулоҳиза шуда бошад. Ҳар рӯз нон, шир, мева, сабзавот харидан лозим. Чизҳои дигарро бошад, хафтае як бор ё дар ду ҳафта як бор, рӯзи маош харидан мумкин аст.

Агар ҳамон масолеҳ бошад, хӯрокро тайёр карда дар яхдон нигоҳ доштан муносибатар аст. Шумо метавонед аз рӯи дафтари ҳисобдориатон муайян кунед, ки дар як моҳ чӣ қадар маҳсулот харидан лозим аст. Моддаҳои хароҷоти хӯрквориро (маҳсулоти гӯштӣ, маҳсулоти шир, ярма) дар давоми якчанд моҳ ҳатман таҳлил кардан лозим аст, зеро ин ба сарфа кардани маблағ (маҳсулоти зиёдатӣ намехаред) ва вақт (якбора бисёртар харида, ҳар рӯз ё ҳар ҳафта мағоза ба мағоза намегардед) имкон медиҳад.

Мушоҳида кардан мумкин аст, ки чӣ тавр вобаста аз фасли сол, синну сол, одату хоҳиши наздикони шумо хароҷот ба хӯрока тағйир меёбад, сифати харид дигаргун мегардад.

Реҷаи тановули хӯрок аҳамияти ҷиддӣ дорад. Чунин меҳисобанд, ки инсон бояд рӯзе се ё чаҳор бор хӯрок хӯрад. Зимнан, наҳорӣ 25-30% ҳаҷми умумии хӯрокаи якрӯза, гашт - 35-49%, таоми пешин 15% ва шом 15-20%-ро ташкил мекунад. Чунин тарзи тановули таомро Пажӯҳишгоҳи хӯрокаи Русия тавсия кардааст. Қайд кардан лозим аст, ки ин тавсия тавсияи дурусти ягона нест. Дар мамолики гуногун вобаста ба шароити иқлим, анъана, завқу салиқа ва одатҳои халқ реҷаи хӯрока, миқдори тановули таом, таносуби фоизии миқдори таом аз ҳам фарқи ҷиддӣ доранд. Масалан, дар Англия хӯрокхӯрии чорбора анъанавӣ аст: ноштои якум (сабоҳ), ленч (қарибиҳои зӯҳр), чойнӯшии ҳатмӣ дар соати 5 ва обед (яъне хӯроки шом). Дар мамлакати мо се бор хӯрдани хӯрок маъмул аст. Барои ба инсон пешкаш намудани хӯроки серғизо сарфа кардани маҳсулоту вақт тавсия мешавад, ки номгӯи хӯрок пешакӣ таҳия гардад. Таҳти таҳияи номгӯи хӯрок талаботи зеринро ба назар гирифтан мувофиқи мақсад аст:

- сифати хӯрока;
- фоиданокии хӯрок;
- гуногунии хӯрок;
- хӯрок бояд тез ва пурра ҳазм шавад (ҳазмшавандагии хӯрок).

Ҳангоми тартиб додани номгӯи хӯрок мо бояд донем, ки дар як шабонарӯз барои инсон чӣ қадар хӯрока ва кадом хӯрока зарур аст, то ки организми вай ба миқдори кофӣ каллория. ҳамчунин сафеда, равған, витамин ва ғайра қабул намояд.

Олимон меъёри бо мақсад мувофиқи истеъмоли маҳсулоти хӯрокаро муайян кардаанд.

Меъёрҳои мақсадноки истеъмоли хӯрока ба ҳар сари аҳолӣ дар як сол

№	Номи маҳсулот	Меъёр /кг
1.	Гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ (ба ҳисоби гӯшт)	78
2.	Шир ва маҳсулоти шир (ба ҳисоби шир)	406
3.	Моҳӣ ва маҳсулоти он	18,5
4.	Картошка	110
5.	Мева (бидуни коркард ба шароб)	91
6.	Нон, маҳсулоти ордӣ (макарон, ярма, лӯбиёӣ)	115
7.	Тухм (дона)	263
8.	Қанд	37
9.	Сабзавот, маҳсулоти обчакорӣ	130

Воҳиди андозагирии энергия калория мебошад. Сергизоии маҳсулоти хӯрока ба тавассути калория андоза гирифта мешавад. Як грамм равган ба ҳисоби миёна 9,3 калория аст. Айни замон 1г сафеда ё карбогидрат 4,1 каллорияро ташкил мекунад. Миқдори энергияе, ки барои нигоҳ доштани ҳаёти организми беҳаракат дар ҳарорати хона зарур аст, 1 калория ба 1 кг вазни инсон дар як соат мебошад.

Харҷи энергетикии инсоне, ки ба меҳнати ҷисмонӣ машғул аст, нисбат ба харҷи энергетикии одами машғули меҳнати ақлонӣ бештар аст.

Харҷи энергетикии шабонарӯзии гурӯҳҳои алоҳидаи аҳолӣ:

Гурӯҳи аҳолӣ	Синну сол	Миқдори калория
1. Кӯдакон	1-3	1300
2. Кӯдакон	4-6	1700
3. Кӯдакон	7-9	2100

4. Писарон	10-12	2600
5. Духтарон	10-12	3300
6. Ҷавонон	13-16	2800
7. Ҷавондухтарон	13-16	37000
8. Мардон кори камҳаракат кори миёнаҳаракат кори вазнини ҷисмонӣ		 2600 2800 4000
9. Занон кори камҳаракат кори миёнаҳаракат кори вазнини ҷисмонӣ		 2300 2800 3200

? **Саволҳои санҷишӣ:**

1. Хӯрокхӯрӣ барои чӣ лозим аст?
2. Хӯроки оқилонаю мақсаднок аз чиҳо таркиб меёбад?
3. Реҷаи хӯрока гуфта чиро мефаҳманд?

Кори мустақилона:

1. Дар мавзӯи «Хӯрокхӯрии мақсаднок» кроссворд тартиб диҳед.
2. Ҳамроҳи модаратон ба суолҳои тест ҷавоб диҳед.

Тести «Ошпази хона»

№	**Саволҳо**	**ха**	**не**	**Мулоҳиза накардам**
1	оё тамоми рӯз дар ошхона будан ба Шумо завқу лаззат мебахшад?	3	2	1
2	Ягон хӯрокаи хосаи гӯштӣ доред?	5	3	1
3	Оё шумо ретсептҳои хӯрокаҳои аҷибро ҷамъ мекунед?	4	2	1
4	Дар ошхона барои ёфтани зарфи зарурӣ вақти бисёр сарф мекунед?	4	1	0
5	Вақте ки меҳмонон меоянд, шумо дар сари оташдон ҳастед (газ, плита)?	2	5	0

6	Оё чунин меҳисобед, ки торти тагаш сӯхтагиро «хӯрдан мегиранд»?	2	4	1
7	Агар шумо як деги лаб ба лаб хӯрокро напазед, ба ибораи дигар ба фардо намонад, ҳамаи кор вайрон мешавад?	3	2	1
8	Оё шумо аз ҳисоби нафси наздиконатон «сарфакорӣ» мекунед?	1	5	0
9	Оё шири шумо тез-тез медамад?	2	4	0
10	Агар меҳмони зиёд омаданӣ шавад, ягон хешатон аз ҷумла модаркалон ва ғайраро ба ёрӣ даъват мекунед?	3	2	0
11	Оё шумо ҳамеша медонед, ки ҳафтаи оянда бо кадом таом табъи наздиконатонро болида месозед?	2	3	1
12	Шумо маблаги дар як моҳ ба хӯрока сарфшавандаи оилаатонро аниқ медонед?	5	1	1

То 30 хол. Мутаассифона, шумо ба он гурӯҳи одамоне мансубед, ки нисбати пухтан ба хӯрдани таом бештар имтиёз медиҳанд. Бино бар ин агар хӯроки пухтаи шумо ба наздиконатон маъқул нашавад, ё мавриди эрод қарор гирад, ҳайрон нашавед. Беҳтар мешавад, агар шумо ягон машғулияти дигар, масалан, дӯзандагӣ ва ё бофтанро интихоб кунед.

То 40 хол. Шумо одами боғайрату покизакор ҳастед. Вале аз сабаби камтаҷрибагӣ, ҳамеша саросема будан вақти зиёдро дар ошхона мегузаронед. Росташро шунидан хоҳед, маҳсулотро низ нисбати меъёр бештар исроф мекунед. Бештар бо ошпазони таҷрибадор маслиҳат кунед, оиди ошпазӣ китоб хонед.

Бештар аз 40 хол. Хеле хуб. Ҳайратовар. Зеро ин қадар хол гирифтан ба кам касон муяссар мешавад. Акнун фаҳмо аст, ки чаро шумо вақте ки китоби ошпазиро ба даст мегиред, хобатон меояд. Шумо ҳама чизро медонед, ҳамаи хӯрокҳоро пухта метавонед. Ҳамчунин маълум шуд, ки чаро баъзан ҳамин ки ба ошхона даромадеду дегу табақро дидед, дилгир мешавед. Вале

агар завқатон ояд, рӯҳияи мувофиқ бошад, ҳамин хел хӯроки болаззат мепазед, ки ошпазҳои маъруф низ «ангушти ҳайрат» мегазанд.

Бо вуҷуди ин, ба назар чунин менамояд, ки шумо ба шунидани таърифу тавсиф майл доред. Дар хотир доред, ки дӯстонатон ба хонаи шумо барои муоширату вақтро хуш гузаронидан омадаанд, на барои фаҳмидани маҳорати ошпазии шумо.

Агар натиҷаи тест дилхоҳи шумо набошад хафа нашавед. Шумо имконияту вақт доред, ки маҳорати ошпазиатонро сайқал диҳед.

3. Ба Робинзон Крузо номгӯи хӯрокро пешниҳод кунед. Чи тавре ки медонед, ӯ ба ҷазираи беодам афтода буд. Бино бар ин хӯрокаш фақат аз маҳсулоти худаш бадастоварда иборат буд. Талабот ба лоиҳаи номгӯи хӯрок:

1. Пурра таъмин кардани организм бо равған, сафеда, карбогидритҳо, моддаҳои минералӣ ва витаминҳо.

2. Асолати хӯрок.

3. Харҷи ҳади ақали меҳнат барои ба даст овардани маҳсулоти ба пухтани таом зарурӣ.

4.Ташкили гизои муносиб.

5.Таҳияи номгӯи гизо.

Ғизохӯрии худро чӣ тавр дуруст ташкил кардан мумкин аст? Аз адабиёти Европа, аниқтараш аз повести нависандаи машҳури Англия Агата Кристи «Ситораҳои Шарқ» як мисол меорем.

«- Хӯроки шомро кӣ пухт? - мепурсад қаҳрамони китоб.

- Ман – ҷавоб дод Мош.

- Он аз чиҳо пухта шудааст? Муфассал гӯед.

- Занбӯруғшӯрбо, мурғбирён бо шӯрбочааш ва биринҷ.

Саршири кафкунонида бо шаробу қанд. Пеш аз ҳуроки нисфи-рӯзӣ ҷигари мурғ бо бекон»

Дар таркиби таомҳо (агар ба вояи маъмулӣ гирем) сафеда ба микдори зерин мавҷуд аст: дар мурғу биринҷ 56г, бекон -15г, шӯрбо 9г, нон -2г. Ҷамъаш 82г. Агар дар назар гирем, ки англисҳо маъмулан ҳар рӯз шавлаи ҷавӣ, дар ленч тухмбирён, ширчой тановул мекунанд, пас сафедаи таркиби ин хӯрокҳо камаш 110г мешавад». Ин зиёд аст ё кам? Аз рӯи меъёрҳои дар мамлакати мо қабулшуда, ки онҳо меъёрҳои

хеле баланд маҳсуб мегарданд, ин қадар сафеда барои шахсе зарур аст, ки замин каланд мекунад, на барои шахси машғул ба меҳнати ақлӣ. На ҳама медонанд, ки дар вояи рӯзона бояд таносуби сафеда, равған ва карбогидратҳо 1:1:4 тавсия шудаанд. Албатта ҳатмӣ нест, ки ҳангоми тановули хӯрок ҳар дафъа ин таносуб риоя шавад, вале матлуб аст, ки маҳсулоти сафедадор (гӯшт, моҳӣ, тухм) бо гарнирҳо, ки дар таркибашон карбогидрат доранд (ярма, макарон), махлут тановул карда шаванд.

Пеш аз ҳама дар хотир бояд нигоҳ дошт, ки организми инсон ҳамаи чизҳои дар вақти тановули таом хӯрдаро хазм карда наметавонад. Барои фаҳмидани он ки организм кадом ҳиссаи сафедаро барои сохтани бофтаи бадан сарф мекунад, чунин нишондиҳанда мисли сафедаро ҳал кардани организми инсон истифода мешавад. Он дар намуди нишондиҳандаи умумӣ – теъдоди истифодаи сафеда (тис) ифода меёбад. Чи қадаре ки тис баланд бошад, сафеда ҳамон қадар хушсифату комил аст.

Агар фарз кунем, ки таом 20 г. азоти сафеда дорад, организм бошад, ҳамагӣ 5 г азот ҷудо кардааст, ба хулоса омадан мумкин аст, ки дар организм 20-5=15г боқӣ мондааст. Тис дар ин маврид баробар аст ба 15120х100=75%

Таҳияи номгӯи хӯрок

Номгӯи хӯрокро барои як рӯз, як ҳафта ё як моҳ тартиб медиҳанд. Барои тартиб додани номгӯи онрӯзаи таом чизҳои зеринро донистан лозим аст: миқдори калорияе, ки инсон дар як рӯз вобаста ба кору синнаш сарф мекунад, миқдори калорияе, ки маҳсулот дорад ё калориянокии як (порс) хӯрок. Номгӯи таомро бо назардошти он таҳия мекунанд, ки ноштo 25-30%, хӯроки нисфирӯзӣ - 35-40%, хӯроки пешин (полдник) 15% ва шом 15-20% ҳамаи калориянокиро ташкил менамояд.

Ҳамчунин дар бораи вазни худатон низ андеша кунед. Шумо метавонед худатонро бо усули тартибдодаи маҷаллаи «Саломатӣ» санҷида бинед: баландии қадро бо см ба коэффитсиенти К зарб зада, аз он адади А-ро тарҳ кардан лозим аст. Масалан, шумо 15-сола ҳастед. Қадатон 160 см. Вазни шумо бояд 160х0,76-66,8=54,8 бошад. Қимати К ва А дар ҷадвал зикр мешавад.

Ҳисоббарории вазни бадан вобаста ба синну сол ва қад

Синну сол	Духтарон		Писарон	
	К	А	К	А
14	0,95	100,1	0,60	47,4
15	0,76	66,8	0,89	91,4
16	10,61	42,2	0,68	55,5
17	0,34	4,0	0,72	58,8

Хӯрок бояд сарфи энергияи организмро пурра талофӣ кунад. Маъмулан, сергизоии маҳсулотро ба организми он марбут медонанд: чи қадаре, ки маҳсулот қимат бошад, ҳамон қадар сергизо аст. Вале ин ақида на ҳамеша дуруст аст. Арзиши маҳсулот аз мавҷудияти равган, сафеда, карбогидрат, намакҳои минералӣ ва витаминҳо дар таркиби онҳо вобаста аст. Мо бояд дар як шабонарӯз чӣ қадар энергия сарф карданамонро донем, то мутаносибан ба вазнамон вояи шабонарӯзии хӯрокро интихоб кунем ва бо ёрии хӯрок сарфи энергияамонро талофӣ намоем. Ҳангоми сарф шудани 1г карбогидрат ё сафеда 4,5 килокалория (ккал), ҳангоми сарф шудани 1г равган 9 ккал, яъне ду баробар зиёд ташкил меёбад. Бино бар ин агар дар хӯрок микдори равған зиёд бошад, он метавонад мувозинати энергияи организмро вайрон кунад.

Вобаста ба талаботи инфиродӣ, имкониятҳои молиявии оила, вақти сол, завқу салиқа барои ҳар ҳафта номгӯи гуногуни таомҳоро тартиб додан мумкин аст.

Он вояеро оқилона шумурдан мумкин аст, ки харҷи энергетикии организми дар ҳоли рушд, ташаккули дурусти ҳамаи бофтаю органҳо, кайфияти мӯътадили инсон, бо ингридиентҳои асосии хӯрок таъмин будани организм,тақсими самарабахши хӯрокро дар давоми рӯз таъмин карда метавонад.

Тақсими тахминии калориянокии умумии вояи шабонарӯзӣ барои наврасони 13-14 сола:

Вақти тановули хӯрок	**Таом, нӯшокиҳо, маҳсулоти тайёр**	**Масса г.**	**Калориянокӣ Ккал**
Наҳории якум	Тухмбирён Нони ҷавин Қандчой Булка Маска	170 50 200 50 15	343 102 61 135 110/750
Наҳории дуюм	Самбӯсаи панирин Себ	150/175 75	421 34/455
Хӯроки нисфирӯзӣ (обед)	Салати карамӣ Мастоба Моҳии ҷӯшонида Картошкаи дар об ҷӯшонида бо равған (гарнир) Нӯшокӣ (кисел) Нони ҷавин	95/5 50 100 200/9 200 200	85 262 70 239 143 408/1207
Хӯроки шом	Шавла (аз марҷумак) бо равған Ҷурғот Печени	200/15 200 15	411 124 65/600
Ҷамъ:			3013

? **Саволҳои санҷишӣ:**

1. Марҳалаҳои тартиб додани номгӯи хӯрокро муайян карда метавонед?
2. Барои тартиб додани номгӯи хӯрок чиро донистан зарур аст?
3. Номгӯи хӯрок барои чӣ лозим аст?
4. Самарабахшии иқтисодии номгӯи хӯроки дуруст тартибдодашударо муайян карда метавонед?

Кори мустакилона

Супориши 1. Арзиши вояи барои мактаббачаи 14-15 сола пешниҳодгардидаро ҳисобукитоб кунед.

Супориши 2. Қимати гизоии таомҳои пешниҳодшударо муайян кунед. Арзиши таомҳои мазкурро муайян кунед. Салат аз сабзаводи тару тоза: 500 г. сабзӣ, 200 г себ, 200 г карафси хом, 50 г шираи мева, 50 г равғани рустанӣ.

Салат аз пиёзи кабуд. 300 г пиёз, 3 тухми сахтпухташуда, 1 қошуқи чойнӯшӣ шарбати лимӯ, равғани рустанӣ, намак.

Салат аз сабзию сир. 400 г сабзӣ, 4 сарак сир, 100 г майонез, 100 г мағзи чормағз, намак, шакар, барги коҳуи сабз.

Салат аз карами сафед, чаъфарӣ ва карафс. 400 г карами сафед (маъмулӣ, чойдорӣ), 200 г карафси хом, 200 г сабзӣ, 200 г себ, 100 г равғани рустанӣ, намаку қаламфур мувофики табъ.

Помидори ба дарунаш салати замбурӯғдор андохта. 1 кг помидор, 100 г. замбурӯг, 100 г пиёзи сафед ё кабуд, 50 г қаймоқ, мурчи кӯфта, намак, барги коҳуи сабз.

Салат аз ноку шафтолу.200 г шафтолу, 200 г нок, як лимӯ, 50г хокаи қанд.

Салат аз зардолу. 400 г зардолу, 1 лимӯ, 50 г. хокаи қанд, 100 г. магзи чормагз.

ИН АҶИБ АСТ!

Як грамм спирти этил (арақ) дар организм оксид шуда, 7 ккал энергия медиҳад, ки нисбати сафедаю карбогидрат 2 баробар зиёд аст. Вале оё бо истеъмоли араку спирт талофӣ кардани харҷи ғизоии организмро оқилона номидан мумкин аст?

Дар Германия аз сабаби пурхӯрӣ ҳар сол 70 ҳазор нафар вафот мекунанд. Ҳар кило вазни зиёдатӣ умри инсонро 8 моҳ кӯтоҳ мекунад.

Энергияро харҷ кардани инсон (миқдори калория ба 1 кг вазни ҷисм дар 1 соат):дӯзандагии дастӣ -1,59; бофтан -1,66; кори босуръат дар компютер 2,0; дарзмол кардан бо дарзмоли вазнин -2,06; шустани зарфҳо -2,06; давидан -8,14 босуръат роҳгардӣ - 9,28.

АНДӮХТ. ПАСАНДОЗ.

Барои харидани молҳои истифодаашон дарозмӯҳлат захираи пул лозим аст. Аксари вақт як моҳона ба харидани, масалан, телевизор ё чангкашак намерасад. Бино бар ин буҷаи оиларо тавре тартиб медиҳанд, ки як қисми маблағ сарф нашуда боқӣ монад. Ин маблаги пасандоз баъди чанд вақт барои харидани моли зарурӣ кифоя мекунад. Агар якчанд муддат пасандоз кунед, мебинед, ки ба маблағи ҷамъшуда ягон чиз муҳими қиматбаҳо харидан мумкин аст. Он вақт шумо дар маҷлиси умумии оила оид ба харид пешниҳод карда метавонед. Чунин пасандоз маъмулан дар оилаҳое мешавад, ки рӯзгордориашон босарфаю сириштакорона аст, пулро ба чизҳои ҷузъию майдачуйда сарф намекунанд, танҳо чизҳои зарурӣ ва даркорӣ мехаранд.

Ҳар яки мо, эҳтимол, дар вақташ қуттии пулғундорӣ (копилка) доштем. Ба он тангаҳои аз яхмос, ё кулча сарфа кардаамонро мепартофтем. Баъзе одамон, махсус барои харидани дучарха (велосипед), магнитофон ва гайра пул ҷамъ мекарданд. Суоле пайдо мешавад, ки чӣ тавр пасандоз кардан лозим?

Вақте ки ин суолро мешунавем, фавран ба хотирамон пулро дар байни кӯрпачаҳо ё бистар пинҳон кардани бобою бибиҳоямон ба хотир меояд. Албатта, алҳол дар сандуқу сандуқчаҳои қулфдор ё дар байни кӯрпа пинҳон кардани пул кам мушоҳида мешавад. Бисёриҳо пулашонро дар бонк нигоҳ медоранд. Вале ҳоло ҳам ҷонибдорони бемақсад, фақат барои андӯхтан ҷамъ кардани пул зиёданд. Бемақсад ҷамъ кардани пул танҳо зарар меорад. Пеш аз ҳама ин зарар ба рӯҳи инсон аст, ҳарчанд аз ин кор манфиати назарраси иқтисодӣ низ ба даст намеояд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки бузургони мо ҳамеша ҳирси молу ҷоҳпарварӣ ва алалхусус молу пуландӯзии бемақсадро мавриди сарзанишу танқиди сахт қарор додаанд. Онҳо хеле хуб дарк мекарданд, ки маҳз пулҷамъкунии бемақсад психологияи одамро тагйир медиҳад. Масалан, Саъдии Шерозӣ ҳамеша талқин мекунад, ки баробари пасандоз кардан одам бояд дасткушоду сахӣ ва олиҳиммат бошад. Дар боби «Дар одоби сӯҳбат»-и «Гулистон» ӯ чунин меорад: «Ду кас ранҷи беҳуда бурданд ва саъйи бефоида карданд: яке он ки андӯхту нахӯрд, ва дигар он, ки омӯхту амал накард». Ё дар мавриди дигар мегӯяд:

Мусо алайҳиссалом Қорунро насиҳат кард, ки «Некӣ кун, ҳамчунон ки Худо бо ту некӣ кард» (яъне Худо ба ту сарвати зиёде дод, ту низ ба одамон некӣ кун). «Нашнид ва оқибаташ шунидӣ» (яъне ба дуои Мусо Қорун ва ганҷу сарваташ дар натиҷаи зилзила дар зери замин мадфун шуд).

Он кас, ки ба динору дирам хайр наяндӯхт,
Сар оқибат андар сари динору дирам кард.
Хоҳӣ, ки муматтеъ шавӣ аз дунйиву уқбӣ,
Бо халқ карам кун чу Худо бо ту карам кард.

Ва ё мутафаккири асри XIX тоҷик Аҳмади Дониш дар бораи ба ин дард дар ҷавонӣ дучор шуданаш чунин менависад: «...баъд аз тааллуми (таълими) дарсӣ китобат мекардам ва дар моҳе як (девони) Бедил менавиштам аз 24 ҷузв то 30 ҷузв. Аз 20 танга то 30 танга байъ намуда, аксарро захира мекардам ва камтарро барои маош сарф менамудам.

Ва дар ин ҳол чандон хиссат (хасисӣ) ва имсок (мумсикӣ) ва ҳирси ҷамъ бар табиатам муставлӣ буд (бар табиатам ғалаба карда буд), ки агар танҳо будаме ҳеч нахӯрдаме ва ба обу нони хушк қаноат кардаме.

То дар муддати ду сол камобеш 600 дирам захираи кисаи иститоатам шуд, ба таҳсили (ба даст овардани) рибҳу рибо (судхӯрӣ) ва суду пайдо зуфунун (соҳибҳунар, моҳир) шудам ва ба ҷамъе аз хасисон ва лаимон (одамони паст) дӯстӣ ба ҳам расонида, толиби улуми имсол ва идбор гаштам» (ба илмҳои хасисӣ ва бадбахтӣ талабгор шудам). Айни замон, пасандоз кардан аз болоравии некӯаҳволии халқ шаҳодат медиҳад. Бино ба пешгӯии мутахассисони иқтисоддон, минбаъд низ ҳаҷми пасандозҳо меафзояд.

Албатта, дар мавридҳои фавқулода зарурӣ нисбат ба он ки аз касе қарз гирифтан, пасандози худро истфода бурдан беҳтар аст. Зеро дар ин ҳолат равишу ҷараёни мураттабу муназзами ҳаёт вайрон намешавад. Ҳаҷми пасандоз, ки барои ҳодисаҳои фавқулода ё тавре ки бо ихтисораи русӣ мегӯем, ЧП пешбинӣ шуда, набояд аз ҳад зиёд бошад. Он бояд ба имконияти буҷавии оила мувофиқат кунад. Андозаи пасандозҳои эҳтимолӣ ё

имконпазирро аз рӯи формулаи зерин ҳисобукитоб кардан мумкин аст:

Пасандози соф=даромад-харҷи истеъмолӣ

Пасандозро дуруст истифода бурдан ё ҷойгир кардан низ хеле муҳим аст. П. Самуэлсон дар китоби «Иқтисод» ба саволи «Маблаги пасандозро чӣ кор кардан лозим аст?» чунин ҷавоб медиҳад: «Баъзе беақлон ё беҷуръатон ё ҷинояткорон пулашонро пинҳон мекунанд. Баъзеҳо ҷавоҳир мехаранд. Одамони нисбатан мӯътадил пулашонро ба суратҳисоби амонатӣ гузаронида, дар бонкҳои тиҷоратӣ соле 3% ё дар ҷамъиятҳои федералии қарзию амонатӣ ё қарзию сохтмонӣ 4-5% даромад мегиранд». Ба як қисми пасандоз вомбарги (облигатсияи) ҳукуматӣ харидан мумкин аст. Он даромади на он қадар калон, вале кафолатдор меорад.

Агар ба пасандозатон саҳмия харед, он даромади бештар меорад. Дар назар доштан лозим аст, ки хариди саҳмия нисбат ба хариди вомбарг таваккали бештар дорад. Ба саҳмияҳо талаботи зерин пешниҳод карда мешавад:

1. Онҳо бояд мутлақан бехатар бошанд;
2. Дивиденти калон диҳанд;
3. Арзишашон назаррас боло равад.

Ягон саҳмия ба ин се талаб ҷавобгӯ нест. Дар радифи хариди вомбаргу саҳмия дигар роҳҳои ҷойгир кардани пасандоз низ вуҷуд доранд.

Яке аз роҳҳои боэътимод харидани манзил ва амволи ғайриманқула аст, ки нархашон нисбати бекурбшавӣ бо суръати бештар боло меравад. Дар ин ҷо дар хотир доштан лозим аст, ки нигоҳдории манзилу амволи ғайриманқула мушкилиҳои худро дорад.

Суғуртаи (бимаи) ҳаёт ва хариди санади бима ё биманома (полис) низ яке аз роҳҳои ҷойгиронии пасандоз мебошад.

Кредити истеъмолӣ яке аз усулҳои пасандоз ва андӯхти маблаги буҷаи оила ба ҳисоб меравад. Кредити истеъмолӣ ба даст овардани пули нақд, мол ё хизматҳоро дар ҳоли ҳозир таъмин мекунад. Пули онҳо бошад, дар оянда дар мӯҳлати дуру дароз дода мешавад. Дар ин сурат кредит имкон медиҳад, мол пеш аз пардохти пурраи арзишаш мавриди истифода қарор гирад. Ду шарти гирифтани кредитро дар мадди назар доштан лозим аст:

якум, ҳаққи хидмати пешкаш кардани кредит бояд пардохта шавад; дуюм (ин асосӣ аст), маблағи кредит бояд дар оянда пурра баргардонида шавад.

Бартарияту афзалиятҳои зерини кредит қобили зикр мебошанд:

- имконияти фавран гирифтани мол ё хидмат;
- инъитофпазирӣ. Кредит имкон медиҳад мол ҳангоми паст шудани нарх дар мавриди ба харидор мувофиқу муносиб харида шавад;
- ёрӣ дар мавридҳои фавқулода. Кредит имкон медиҳад харҷҳои ғайричашмдошти таъҷилӣ (таъмири мошин баъди фалокат) пардохта шавад;
- ошкор сохтани поквиҷдонӣ ва покизакории мизоҷ. Пардохти мунтазам тибқи ҳисоб тавсифномаи ба худ хоси инсон аст, дар бораи масъулиятшиносию покизакории ӯ шаҳодат медиҳад.

Ба камбудиҳои кредит мутааллиқанд:

- ангезиши тамоюл ба харҷи баризофаи маблағ. Имконияти кредити истеъмолӣ сароби сарватмандиро ба вуҷуд оварда, боиси харҷи аз ҳад зиёд мегардад;
- арзиши баланд. Нархи мол ба кредит ҳамеша аз нархи он ба пули нақд зиёдтар аст.
- харидҳои серхарҷ. Одамоне, ки аз кредит истифода мебаранд, аксаран аз имконияти дар вақти пастшавии мавсимии нарх (масалан, палтои зимистона дар баҳор, масолеҳи таъмири хона дар аввали зимистон) сарфи назар мекунанд, зеро онҳо чизи дилхоҳашонро дар вақти дилхоҳашон харида метавонанд.

? Саволҳои санҷишӣ:

1. Пасомад ва андӯхт чист?
2. Усулҳои ҷойгиронии пасандозро номбар кунед.
3. Пасандози соф аз чиҳо ташаккул меёбад?
4. Ба саҳмия кадом талабот пешниҳод карда мешавад?
5. Саҳмия аз вомбарг чӣ фарқ дорад?
6. Бима (суғурта) барои чӣ лозим аст?

ИН АҶИБ АСТ!

Барои манфиати нася харидани манзил ва давра ба давра пардохтани пули он, дар мисоли иқтисоди алгебравӣ намунае меорем. Минтақаи Форт Майерс (соҳили Флорида) дар ИМА яке аз ҷойҳои беҳтарини хариди манзил ба ҳисоб меравад. Дар ин ҷо бинои истиқоматии маъмулӣ ин хонаи якошёнаи хиштини дорои се утоқи хоб, ду санузели якҷоя, хамчунин гараж ё ҷои мошинагузорӣ аст. Чунин манзил тақрибан 65 ҳазор доллар буда, онро ба шарти пардохти 30-солаи нарх харидан мумкин аст. Маблағро ба ин кор бонк медиҳад. Пардохти якмоҳа ба бонк 487 доллар ё 12% даромади миёнаи якмоҳаи оилаҳои ин минтақаро ташкил мекунад.Дар давоми 30 сол оила ба бонк бояд 196,5 ҳазор доллар пардохт кунад. Арзиши ниҳоии хона он вақт 261,5 ҳазор доллар (65+196,5) мешавад, яъне 4,2 баробар аз нархи номиналиаш зиёд. Барои муқаррар кардан, ки ин кори хеле қимат нест, бояд боз се омил ба назар гирифта шавад:

1. Афзоиши нархи манзил дар ин минтақа.
2. Бекурбшавии пул.
3. Пули иҷораи хона.

Арзиши манзил дар ин минтақа ҳар сол 7% меафзояд. Пас, баъди 30 сол нархи чунин хона 485ҳазор доллар мешавад. Агар ба нархи хона бо назардошти сатҳи ҳарсолаи беқурбшавӣ, ки 3,4% аст, ислоҳ дарорем, он 181 ҳазор доллар мешавад. Маълум мешавад, ки оила бо ёрии қарзи бонк молеро мехарад, ки имрӯз воқеан на 65, балки 181 ҳазор доллар (485-261,5) арзиш дорад. Ана ҳамин манфиатест, ки пули барзиёд доданро ҳангоми харидани манзил бо шарти мазкур рӯпӯш мекунад. Зимнан, мо имконияти афзоиши даромади оиларо ба сабаби афзоиши умумии таваррумии зиёдшавии нархи ҳаёт, дар натиҷаи баланд бардоштани тахассусмандӣ ва ба зинаҳои болотари мансаб баромадани аъзои ба камол расандаи оиларо ба назар нагирифтем. Ғайр аз ин, ҳар оила бояд дар ягон ҷо зиндагӣ кунад. Иҷорапулӣ дар Форт Майерс камаш 500 доллар дар як моҳ аст. Дар 30 сол ин маблағ 180 ҳазор доллари бебозгашт аз дастрафтаро ташкил мекунад.

Ҳамин тавр, дар муқоиса бо иҷорапулии 81,5 ҳазор доллар (261,5-180) оилае, ки хонаро бо шарти пардохт ба мӯҳлати 30 сол харидааст, дар пиронсолӣ онро бо даромади софи 233,5 ҳазор доллари «фардо» фурӯшад. Бо назардошти афзоиши иҷорапулӣ манфиатнокии ин муомила хеле боло меравад.

Акнун, андеша кунед, ки бо шарти ба мӯҳлати зиёд пардохтан харидани хона ба бонкҳое, ки ба ин мӯҳлати тӯлонӣ қарз медиҳанд ва ширкатҳои бинокорӣ, ки хонаҳоро месозанд, чӣ манфиат дорад.

БУҶАИ ТАЛАБА. ТАҲЛИЛИ ХАРОҶОТИ ҲАРРӮЗА, ҲАРҲАФТАИНА, ҲАРМОҲА ВА ҲАРСОЛА.

Шумо аллакай медонед, ки буҷаи оилавӣ чист. Буҷа ин маҷмӯи даромаду хароҷот дар шакли пул дар мӯҳлати муайян (ҳафта, моҳ, семоҳа, нимсола, сол) аст. Намудҳои зерини буҷаро фарқ кардан мумкин аст:

- буҷаи давлат (макроиқтисодиёт меомӯзад);
- буҷаи ташкилоти ҷамъиятӣ (иқтисодиёти соҳавӣ меомӯзад);
- буҷаи воҳидҳои истеҳсолӣ, ширкатҳо (микроиқтисод меомӯзад);
- буҷаи оила (иқтисоди оила меомӯзад);
- буҷаи шахсӣ (иқтисоди оила меомӯзад).

Оё шумо боре андеша кардаед, ки волидайнатон барои фароҳам овардани шароити зиндагиатон чӣ қадар маблағ сарф мекунанд? Ҷавонон ба дискотека, қаҳвахона, консертҳои гуногун рафтан ва либосҳои мӯднок пӯшиданро дӯст медоранд.

То ба қарибӣ даромади волидайн манбаи асосии даромади мактаббачаҳо буд. Алҳол, аксари талабаҳо музди доимӣ ё якдафъаинаи кор доранд. Дар амалия ҳодисаҳое ҳам рух додаанд, ки талабагон ба таҳсилашон халал нарасонида пули калон кор кардаанд. Як мисол меорем: дар яке аз мактабҳои Санкт-Петербург талаба ширкати худро кушода, дар шабнишинии хатмкунандагон ба мактаб мебели мулоим тӯҳфа кардааст.

Даромад (воридшавии маблағ) манбаъҳои ғуногун дорад:

1. Даромад аз волидайн (кисахарҷӣ);
2. Фаъолияти инфиродии меҳнатӣ (эҷодиёти бадеию амалӣ, сохтани бозичаҳо, таъмири дастгоҳҳои видеою радио ва ғайра).
3. Фаъолияти тиҷоратӣ (самбӯсафурӯшӣ, рӯзномафурӯшӣ ва ғайра).
4. Кори кироя (кор дар корхонаи давлатӣ, соҳаи хизматрасонӣ, соҳибкории хусусӣ ва ғайра).
5. Расонидани хизмат (нигоҳубини кӯдак дар вақти набудани волидайн, харидани хӯрока ба нафақахӯрону маъюбон ва ғайра).
6. Манбаъҳои дигар.

Ҳар талаба моддаҳои даромади худро дорад. Таснифи болоӣ тахминӣ ё намунавӣ аст. Мисли ҳамаи буҷаҳо дар буҷаи талаба низ ғайр аз даромад хароҷот ҳаст:

Таснифи хароҷот:

1. Хароҷот ба хӯрокаи берун аз хона.
2. Хароҷоти таҳсил.
3. Хароҷоти пойафзору либос.
4. Хароҷоти нақлиёт.
5. Чорабиниҳои варзишию тарбияи ҷисмонӣ.
6. Хароҷот ба кори дӯстдошта (ҷамъ кардани ягон чиз, масалан, марка, китоб ва ғайра; суратгирӣ, маҳфили дӯстдорони табиат ва ғайра).
7. Хароҷоти ғайриоқилона (сигоркашӣ, носкашӣ ва ғайра).
8. Хароҷоти ғайричашмдошт.

Доимӣ. Дар ин маврид хароҷоте дар мадди назар аст, ки дар давоми сол тағйир намеёбад. Масалан, пули маҳфил ё мактаби мусиқӣ, пули ноништа дар ошхонаи мактаб.

Тағйирёбанда. Хароҷоти якдафъаина ё давра ба давраи бамиёномада. Масалан, харидани кассета, пластинка, кинонавӣ.

Ғайричашмдошт. Хароҷоте, ки онҳоро ба назар гирифтан ғайриимкон аст. Масалан, вайроншавӣ ё шикастани соат, гум шудани ручка ва ғайра. Алҳол барои талаба зарурати харидани чизҳои хеле зиёд ҳатмӣ ҳаст ва аксараш қимат ҳам мебошанд. Бино бар ин дуруст тақсим кардани буҷаи худ ва бо буҷаи умумии оила мувофиқ кардани он

хеле муҳим аст. Шахсоне, ки мехоҳанд низоми харҷи пулиашонро такмил диҳанд, бояд чор қоидаи зеринро дар хотир дошта бошанд; ҳисобукитоб, нақшагирӣ, ташкил ва назорат.

Барои ҳисобукитоби даромаду хароҷот дафтари муҳосиба ташкил кардан лозим. Шумо метавонед дар тартиб додан дафтари муҳосиба эҷодкорӣ зоҳир намоед. Ба дафтаратон ном гузоред. Масалан, «Қатра-қатра дарё шавад». Дафтарро ба моҳҳо ҷудо карда, дар аввали ҳар моҳ рамз гузоред. Фарз кардем, январ: рамзи Соли Нав - арчаи бо бозичаҳо оро додашуда. Ҳамаи хароҷотро вобаста ба майлу дилкашолиатон ба ҳисобномаҳо ҷудо кунед. Масалан, ҳисобномаи 1: хӯрокхӯрӣ берун аз хона, ҳисобномаи 2 – асбобу анҷоми хатнависӣ; ҳисобномаи 3 – китоб; ҳисобномаи 4 – маркагундорӣ; ҳисобномаи 5 – видеофилм, театр; ҳисобномаи 6 – сексияи варзишӣ, либоси варзишӣ; ҳисобномаи 7 – ширинӣ; ҳисобномаи 8 – тӯҳфаҳо.

Намунаи дафтари ҳисобукитоб

Даромади намунавӣ		Сана ва номи харид	Сарфи маблағ тибқи ҳисобномаҳо							
маибаъ	сомонӣ		1	2	3	4	5	6	7	8
1. Даромад аз волидайн	30	11.01.06 хӯроки нисфирӯзӣ дар мактаб, Видеофилм пирожний, китоб	1							
2. Хизматрасонӣ	10						0,5		1,5	
3. Манбаъҳои дигар	15			2						
Ҷамъ дар як моҳ	55		1	2			0,5		1,5	

Дар охири моҳ ҳамаи даромаду хароҷотро ҷамъ кунед. Аз маблағи даромад хароҷотро тарҳ карда бақияро нависед. Агар он бо бақияи пул дар ҳамёнатон баробар бошад, пас навиштаҳои шумо дурустанд. Хароҷотатонро тамоми сол сабт кунед. Дар охири сол онро ҷамъбаст намоед, хароҷоти ҳар ҳисобномаро аниқ кунед, фоизи онро дар хароҷоти умумӣ бароред, имкону бузургии пасандозро муайян ва хатоҳоро таҳлил кунед.

Таҳлили дафтари ҳисобукитоб имкон медиҳад: аввал, фаҳмед, ки пулро ба кадом чизҳо сарф кардаед; дуюм, хароҷоту даромадро таҳлил карда, шумо самтҳои сарфаю сариштакориро муайян менамоед; сеюм дар асоси хароҷоти воқеӣ пешакӣ буҷаатонро тартиб медиҳед.

? **Саволҳои санҷишӣ:**

1. Буҷа чист?
2. Намудҳои буҷаро номбар кунед.
3. Вариантҳои дафтари ҳисобукитоби буҷаи мактаббачаҳоро мисол оред.
4. Моддаҳои хароҷоту даромади талабаҳоро таҳлил кунед.
5. Дафтари ҳисобукитоб барои шумо чӣ манфиат дорад?

Кори мустақилона:

Лоиҳаи афзоиши қисми даромади буҷаи оиларо аз ҳисоби дар оила истеҳсол кардани ягон мол (хизмат) ё лоиҳаи кам кардани қисми хароҷоти буҷаи оиларо аз ҳисоби истифодаи оқилонаи маблағ тахия кунед.

ИН АҶИБ АСТ!

Дэрик Бернстайн, муаллифи китоби «50 бизнес. Маслиҳат ба наврас» ба ҳамсолонаш оид ба ташкили соҳибкорӣ маслиҳатҳо медиҳад. Дар бораи муаллиф: Дэрик Бернстайн – донишҷӯи фахрии 15-сола аз Скоттсдейл, Иёлати Аризона. Аввалин пулашро дар синни 8-солагӣ кор карда, аз он вақт бо бизнес машғул аст. Ҳоло Дэрик соҳиби ширкати ороиши графикӣ мебошад, ки ба бизнеси хурд хизмат мерасонанд. Ғайр аз ин, ӯ сардори умумии нигоҳубини хонаҳои соҳибашон ғоиб мебошад. Дар вақти холӣ бо теннис ва бейсбол машғул мешавад.

Соли 1989 ғолиби викторинаи иёлат оид ба лоиҳаҳои наврасон гардид ва ӯро ба Вашингтон барои ширкат дар марҳалаи навбатии мусобиқа даъват карданд. Лоиҳаи ӯ ба ноустувории қурби саҳмияҳои як ширкати бахшида шуда буд. Дэрик хондани «Уолл-Стрит Ҷонал»-ро дӯст медорад.

Якчанд маслиҳат ва ҳушдорҳои муаллиф:

1. Тамоми таваккал дар дӯши туст. Агар ту маслиҳатҳои китоби маро дуруст кор фармуда натавонӣ, аз худат гила кун, на аз муаллиф ва на аз ношир.

2. Амният. Хуб мешуд, агар ту бо падару модарат маслиҳат карда тавонӣ. Ин махсусан дар мавридҳое зарур аст, ки агар ту бо чизҳои хавфнок сарукор дошта бошӣ: бо чизҳои буррандаю халанда, химикатҳо, нерӯи барқ ва ғайра.

3. Таваккали молиявӣ. Дар ҳамаи намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ он ногузир аст. Муаллиф тамоми кӯшишро ба харҷ додааст, ки туро аз хароҷоти иловагӣ огоҳ намояд. Аз чизҳои хеле зарурӣ корро огоз кун, вагарна ту ба ҷои пул кор кардан, харҷ мекунӣ.

4. Қонуният. Пеш аз оғози кор аз ҳукуматдорони маҳаллӣ фаҳмидан лозим аст, ки оё ба ин намуди фаъолият иҷозатнома лозим ҳаст? Агар лозим бошад, фаҳм, ки шартҳои додани иҷозатнома кадомҳоянд ва дар он намуди бизнес ба меҳнати кӯдакон иҷозат дода шудааст ё не?

Дар китоб имкониятҳои сершумори бо ҳади ақали харҷ кардани ҳади кифояи пул тавсиф шудааст, ба шарте ки кас дорои маҳорату лаёқати корчаллонию коршоямӣ бошад.

ДАР ҶУСТУҶӮИ ДОЯ

Тасаввур кунед, ки ду ҳавлӣ аз шумо дуртар модари ҷавон танҳо аз сабаби он, ки кӯдакаш танҳост ва рӯзи якшанбе ҳеч кас ба кӯдаки ӯ нигоҳубин намекунад, ҳамроҳи дугонаҳояш ба меҳмонӣ рафта наметавонад.

Тасаввур кунед, ки дар хонаи ҳамҷавор духтараки донишҷӯ майна об мекунад, ки барои мӯяшро ороиш додан пулро аз куҷо ёбад? Кӣ ба ин ду шахс дар ҳалли мушкилиашон ёрӣ мерасонад? Албатта шумо!

Чӣ кор кардан лозим аст? Телефон, варақаҳо. Суратҳисоб кушодан лозим аст, то волидон бо ту на бо пули нақд, балки бо чек ҳисобӣ кунанд.

Ба ин чӣ қадар вақт сарф мешавад? Дар аввали кор вақти зиёд

сарф мешавад. Ба ҳар ду тараф - волидайн ва шахсони чун доя коркунанда телефон кардан лозим аст. Картотека тартиб додан лозим аст. Ҳатман бояд қайд шавад, ки кадом доя ба кӯдак ҳар рӯз нигоҳубин карда метавонаду кадом доя дар рӯзҳо ё соатҳои муайян. Сипас, ҳар сари чанд вақт ба волидайн телефон карда пурсидан лозим, ки онҳо аз кори доя қонеанд ё на? Ҳамчунин, тайёр будан лозим аст, ки агар алҳол дояи холӣ набошад, бо кӯдак худатон шишта меистед. Кори шабонаро низ ба назар гиред.

Музд. Аз волидон барои як соати нигоҳубин ба кӯдак _________ сомонӣ мегирӣ, ________сомониро ба доя медиҳем, _______ сомонӣ ба ту мемонад. Ин пули калон нест, лекин агар доя 5 соат шинад, ту _______ сомонӣ кор мекунӣ. Ҳисоб кун, ки агар дар як шаб ба панҷ кӯдак доя ёбӣ, аз хона набаромада чанд сомонӣ кор мекунӣ?

Реклама. Дар ноҳияи худ варақаҳо паҳн кун ё откритка ирсол намо. Дар он хабар деҳ, ки бо хоҳиши волидон барои кӯдакон доя ёфта медиҳӣ. Таъкид намо, ки волидон бояд ба ту занг зананд. Ба онҳо хотиррасон кун, ки дар вақти дарс ё машгулиятҳои дигар ба ту занг назананд. Вақти дарсу машғулиятҳоятро дар варақа зикр намо.

Маслиҳатҳо. Ба наврасони ноҳияат хабар деҳ, ки ба онҳо ҳамчун доя кор ёфта метавонӣ. Сурога, ном, рақами телефони хоҳишмандонро навишта гир. Итминон ҳосил кун, ки ин наврасон шахсони масъулиятшинос, ҷиддӣ ва ба кӯдакон ғамхоранд.

Хулоса, волидайн чанд рӯз пеш аз он, ки ба онҳо доя лозим аст, ба ту занг мезананд. Сана ва вақтеро, ки доя бояд бо кӯдак шинад, навишта гир. Суроғаи кӯдак ва синну соли кӯдак (кӯдакҳо)-ро навишта гирифта, картотекаро бин. Ба номзади мувофиқ телефон кун. Ба волидайн телефон карда, дар бораи доя маълумот деҳ. Рӯзи навбатдорӣ ба доя занг зада, навбатдор буданашро хотиррасон намо. Хотиррасон кун, ки ӯ чанд соат навбатдорӣ мекунад. Ҳамчунин ёдовар шав, ки ҳисобномаро ба волидайн ту мефиристӣ, музди дояро низ ту медиҳӣ. Баъди ба охир расидани навбатдорӣ ба волидайн занг зан. Вақте ки доя ба кӯдак нигоҳубин мекунад, ту бояд ба кор ғамхорӣ кунӣ.

Супориш: Сенарияи болоро бо диққат хонда, кори худро тавсиф кунед.

ИСТИФОДАИ ТАКРОРИИ ЗАХИРАҲОИ ОИЛА.

Ба инкишофи илм, техника ва истеҳсолот нигоҳ накарда, меҳнати хонагии мо хеле кам механиконида шудааст. Истеҳсолоти хонагӣ аз истеҳсолоти ҷамъиятӣ қафо мемонад, он дастӣ ва маҳдуд аст. Хоҷагии оилавии моро ба хоҷагии натуралӣ монанд кардан мумкин аст. Аксари молу хизмат дар хона барои истифодаи шахсӣ истеҳсол мешавад. Бино бар ин масъалаи чӣ тавр сермахсулу сердаромад кардани иқтисоди оила ба миён меояд. Дар хоҷагии оила тартиб, пайдарпайӣ, тахассусмандӣ, мураттабӣ мавҷуд аст. Ин қоидаҳои одитаринро дар истеҳсолоти оилавии молу хизмат моҳирона истифода бурдан мумкин аст:

Аввалан, ягон хел маҳсулотро барои ҳамсоягону шиносон истеҳсол кардан мумкин аст (парвариши пиёз ё картошка). Ин музди иловагӣ аст? Оре. Дуюм, хизматрасонӣ (бофтани ҷемпер). Сеюм, истифодаи оқилонаи ашёи хоми такрорӣ ба сарфаи маблағ имкон медиҳад. Агар ба гирду атроф нигарем, ба ғулгашту боғ ба партовгоҳҳо қуттиҳои консерва, зарфҳои шишагӣ, пакетҳои полиэтиленӣ, баъзан чизҳои қобили истифодаро низ мепартоянд. Ҳамаи ин табиатро ифлос мекунад, табиат аз он азоб мекашад.

Масъалаи технология ва сарфаи захираҳои ашёи хом низ хеле муҳим аст. Ҳисобукитоб нишон медиҳад, ки ба ҳар сокини шаҳр соле як тонна партов рост меояд. Ана, захираҳои шумо барои баланд бардоштани некӯаҳволӣ дар куҷо ниҳонанд?

Баъзе усулҳои истифодаи такрории захираро дар хоҷагии оилавӣ дида мебароем. Масалан, коғаз. Ин модда бори аввал дар Чин дар асри 2 то милоди Масеҳ (яъне то солшумории имрӯзаи мо) истеҳсол шуда буд. Ва то ҳол он кӯҳна нашудааст, онро ягон моддаи ҳозиразамон танг карда набаровардааст. Аксаран саволе ба миён меояд: қуттиҳои коғазии истифодашудаи ширро, ки асосаш 100% аз селлюлозаи сулфат иборатанд, чӣ кор кунем? Он моеъногузар аст, вале қобили коркарди такрорӣ нест:

1) Онро дар ошхона истифода бурдан қулай аст. Агар қуттии истифодашудаи ширро тоза шуста, хушк кунед, дар он мураббо ё ҷемро нигоҳ доштан мумкин аст. Ҳавоногузар (герметикӣ) будани онҳо шарт нест, вале дар мавриди зарурӣ бо ёрии газмол

ё асбоби лаҳимкорӣ ва порчаи полиэтилен канораҳои онро сахт кардан мумкин аст. Дар ин қуттиҳо маҳсулотро тамоми зимистон нигоҳ доштан имконпазир аст.

2) Қуттии шири мураббаъшаклро ба паҳлу гузошта, девораи паҳлуияшро бурида, ба он хок андохта ягон чиз шинондан мумкин аст. Онро дар назди тирезаи ошхона гузошта метавонед.

3) Донхӯрак аз қуттиҳо. Дар ин маврид рафтори парандаҳо ва ҳаҷми муносиби ҷузъҳои донхӯракро донистан лозим аст. Ба ин донхӯракҳо парандача момоҷурғотӣ тез одат мекунад. Сӯрохиҳоро ба ҳамин паранда мутобиқ (32-34мм дар қутр) карда, зери он лапаровеза 50х50мм (козирек) сохтан лозим аст.

4) Барои парвариши кӯчати меваю гул истифода бурдани қуттии шир. Барои ин аз қуттӣ истаканчаҳо месозанд. Истаканчаро бо корд сӯрох карда, ба он кӯчатро менишинонанд. Алҳол саноати маҳсулоти шир дар истаканчаҳои махсус (қаймоқ, майонез, йогурт) маҳсулоташро мебарорад, ки барои парвариши кӯчат хеле муносибу мувофиқ аст.

? Саволҳои санҷишӣ:

1. Захира чист?
2. Захираҳои асосии оиларо номбар карда метавонед?
3. Роҳҳои асосии сарфаи захираҳо кадомҳоянд?

Кори мустақилона:

Ҳар оила дар истифодаи оқилонаи захираҳо сирру асрори худро дорад. Каме андеша карда, сирри истифодаи оқилонаи захираҳоро дар оилаатон номбар кунед. Номи таомҳои дӯстдоштаи оилаатон ва тарзи пухтани онҳоро гӯед.

МАРКЕТИНГ ДАР ИҚТИСОДИ ОИЛА. РЕКЛАМАИ МОЛ.

Истилоҳи маркетинг аз калимаи англисии «marketing» буда, маънояш «низоми идоракунии ташкили истеҳсолот ва фурӯши маҳсулот дар асоси таҳқиқ ва пешгӯии бозор» мебошад. Вазифаҳои асосии маркетинг:

1. Ошкор сохтани талабот.
2. Қонеъ гардонидани талабот.
3. Таҷдиди талабот: раванди муттасил.

Дар хоҷагии оилавӣ низ ҳамаи ин масъалаҳоро ҳал кардан зарур мешавад. Мо қаблан донистем, ки талаботи оила хеле гуногун аст. Ин талабот ҳадалимкон бояд қонеъ шаванд. Танҳо муайян кардани навбати қонеъгардонии онҳо хеле муҳим аст. Харидани мол ё маҳсулот падидаест, ки дар он паҳлуҳои гуногуни фаъолияти оилавӣ инъикос меёбанд: қонеъ гардонидани талабот, нақшагирӣ, ҳисобукитоби пул, муносибатҳои байни шахсиятҳо, тақсими меҳнат, идоракунӣ, тарбияи кӯдак, сариштакорӣ. Барои харид тайёрии ҷиддию тӯлонӣ мебинанд. Дар оилаҳои мо ду намуди муносибат ба харид вуҷуд дорад: баъзе оилаҳо ҳамаи он чизро, ки дилашон мехоҳад, мехаранд. Оилаҳои дигар танҳо чизҳои заруриро мехаранд.

Муносибати дуюм дурусттар аст. Агар хоҷагиро оқилона пеш баред, шумо бояд аз баъзе харидҳо худдорӣ кунед. Баъзе чизҳоро дар хона тайёр кардан ё сохтан мумкин аст. Масалан, пардаи тирезаи ошхона, рафи китобмонак ва ғайраро. Ҳамаи инро маркетинги оилавӣ ҳал мекунад. Марҳалаҳои зерини харидро пешниҳод кардан мумкин аст.

1. Тартиб додани рӯйхати молҳои зарурӣ; ба вуҷуд овардани маҷмӯи ашёи матлуб.

2. Мувофиқи рӯйхат мағозаҳои зарурӣ – молҳои хоҷагӣ, китоб, тилловорӣ, олами бачаҳо муайян карда мешаванд.

Чунин рӯйхат имкон медиҳад, ки чизҳои нодаркорро нахаред.

3. Ҷамъоварии маълумот. Мо дар бораи вариантҳои гуногун, сифати мол, бадоштӣ ва ғайра маълумот мегирем. Ҷолиби диққат аст, ки 40% харидорони дигар аз хариди чизи бадсифат огоҳ мешаванд. Яъне аллакай агар барои 40 кас зарур бошад ҳам, ин молро намехаранд. Аксар вақт харидор дар бораи моли мавриди назараш маълумоти кофӣ надорад.

4. Лаҳзаи хариди мол. Ин лаҳзаи аз ҳама ҳалкунандаю гуворо аст.

5. Баҳо додан ба мол ё хидмати харида.

Сифатҳои моли матлуб:

1. Дар истифода боэътимод будан, фоидаоварӣ; ба таъиноташ мутобиқ будан.

2. Муносибу мувофиқ будан.

3. Ороиши зебою дилкаш ва назаррабо доштан.

4. Ба мӯд мутобиқат кардан.

5. Ба худ хос будан, вижагӣ доштан, ба завқу салиқаи инфиродӣ мутобиқат кардан; хосияти афзалияту бартарии харидорро зоҳир ва камбудию норасоиҳои ӯро пинҳон кардан;

6. Ба дигар чизҳо мувофиқ будан; аз байни дигар чизҳо ҷудо шуда наистодан; бо пойафзору либос як маҷмӯи томро ташкил додан;

7. Арзиши истеъмолии мол бояд на танҳо ҳифз гардад, балки рӯз аз рӯз афзояд.

Аз рӯи дараҷаи ширкат дар харид аъзои оила ба чор гурӯҳ ҷудо мешаванд:

- ғайрифаъол – хеле кам харид мекунанд;
- роҳбарон: муҳокима мекунанд, нақша мекашанд, супориш медиҳанд, вале худашон аҳёнан харид мекунанд;
- иҷрокунандагон: супоришро иҷро мекунанд, чизҳоро мехаранд;
- фаъолон: ба раванди хариди чиз, муҳокимаи он, ҷустуҷӯи он ва ғайра фаъолона ҷалб мешавад.

Истеҳсолкунандагон ба харидорон ёрӣ мерасонанд, ки дар олами молҳои гуногун чизи даркориашонро ёбанд. Ба ин мақсад реклама хизмат мекунад. Реклама гуфта ҳама гуна чорабинӣ ё низоми чорабиниҳоро, ки ба ҷалб кардани диққати харидорон ба ширкат (рекламаи обрӯю эътибор) ё моли мавриди фурӯш мусоидат мекунанд, меноманд.

Мафҳумҳои «харидор» ва «истеъмолкунанда» чун муродиф, яъне мафҳумҳои мазмунан ба ҳам наздик истифода мешаванд.

Рекламаи оммавӣ рекламаест, ки ба теъдоди сершумори харидорони эҳтимолӣ нигаронида шудааст. Воситаҳои рекламаи оммавӣ:

- симо, садо, рӯзнома, маҷалла;
- фаъолияти маблағгузорӣ ё спонсорӣ;
- нашрияи даврӣ ва ғайра.

Рекламаи самтияти мушаххасдошта, ки оҳангу тобиши он нисбатан маҳрамона аст. Воситаҳои рекламаи мустақим:

- барномаҳои садою симои маҳаллӣ, нашрияҳои маҳаллӣ;
- бевосита фиристодани номаҳои рекламавӣ ва дигар маводи рекламавӣ;
- реклама тавассути телефон;
- ороиши пешток;
- ташкили намоишҳо ва дигар чорабиниҳои махсус.

Мақсади рекламаи оммавӣ ба даст овардани маъруфияти худи ширкат, баланд бардоштани обрӯю эътибори он, ҳамчунин муаррафии мол ва ба вуҷуд овардани имиҷи ширкат ва маҳсулоти он мебошад.

Рекламаи оммавӣ диққатро ҷалб мекунад, рекламаи мустақим бошад, бояд бовар кунонад ва ба амал водор созад.Ҳамин тариқ, рекламаи оммавӣ кори гаронбаҳо буда, онро танҳо ширкатҳои пуриқтидору бой амалӣ гардонида метавонанд. Рекламаи оммавӣ бештар ба истеҳсолкунандагони калон, бонкҳо, идтиҳодияҳои тиҷоратӣ тааллуқ дорад, ки мехоҳанд имиҷи худро ба вуҷуд оранд, ё ба ибораи дигар ном бароранд ба ширкат ё моли (хизмати) он эътибор бахшанд.

Талаботи асосӣ ба рекламаи оммавӣ:

- фаро гирифтани ҳар чӣ бештари ҳудуд. Ҷидду ҷаҳди писанд омадан ба харидорони ҳамаи минтақаҳо бо назардошти ҳиссиёти иқлимию мавсимӣ;
- дар назди офарандагони реклама вазифаи мураккаб меистад: ҷалб кардани одамони тарзи ҳаёташон, одатҳояшон ва завқу салиқаашон гуногун;
- аз ҷиҳати мӯҳтаво ва диққатҷалбкунӣ рекламаи оммавӣ бояд бо бестселлер рақобат карда тавонад;

Рекламаи оммавӣ, маъмулан, фактҳои мушаххасро (нарх, сурога, телефон ва гайра) сарфи назар мекунад, зеро он образи мол ё ширкатро ба вуҷуд меорад (ба ширкати «Форд» фарқ надорад, ки автомобили он дар кадом магоза ба фурӯш меравад, ба фурӯш равад шуд).

Талабот нисбат ба рекламаи мустақим:

- рекламаи мустақим бояд ба харидори дорои завқу салиқаи

мушаххас фаҳмо ва боварибахш бошад.

- образҳои бавуҷудорандаи рекламаи мустақим,ибораю оҳанги нутқи дар он истифодашаванда бояд ба минтақаи барои реклама интихобгардида мувофиқ бошад. Бо иборай дигар, офарандаи рекламаи мустақим бояд талаботи харидон ва завқу салиқаи онҳоро хуб донад.

? Саволҳои санҷишӣ:

1. Маркетинг чист?
2. Маркетинг дар рӯзгордорӣ барои чӣ лозим аст?
3. Вазифаҳои маркетинг аз чӣ иборат мебошанд?
4. Аъзои оиларо аз рӯи дараҷаи ширкат дар харид ба чанд гурӯҳ тақсим мекунанд?
5. Реклама чист?
6. Чанд намуди рекламаро медонед?

Кори мустақилона:

1. Барои дар шароити оила истеҳсол кардан ягон молро интихоб намуда, рекламаи онро таҳия кунед.
2. Аз рӯзнома рекламаи ба назари шумо беҳтаринро интихоб кунед. Онро муфассал таҳлил намоед.

ИН АҶИБ АСТ!

Ҳар гуна маъракаи пешбарии фурӯши мол ва худи ширкат аз он вобаста аст, ки шумо ягон чизи аҷибу малеҳ ва диққатҷалбкунанда офарида тавонед. Дар поён ба диққати шумо якчанд рекламаҳои хеле ҷолиб пешниҳод мешаванд, ки онҳо исботи нуктаи зайл мебошанд: реклама на танҳо нагз донистани қоида, меъёр, усулҳо, балки то андозае санъат ҳам мебошад.

Дар Малаи (Испания), ки бештар аз 300 рӯзи сол офтобист, соҳибони меҳмонхонаҳо чунин эълон овехтанд: «Иқомат дар меҳмонхона дар рӯзҳои боронгарӣ бепул аст».

Соҳиби тарабхонаи америкоӣ ба мақсади маъруфу машҳур кардани тарабхонааш дар рӯзнома чунин эълон ҷойгир кардааст: «Бонувон, агар табъатон чоқ набошад, кай ки хоҳед

ба тарабхонаи мо тавассути телефон «занг занед». Телефони тарабхона ба магнитофон васл карда шуда буд ва ба ҳамаи занҳо чунин ҷавоб медод: «Шумо дилработарин зан дар ҷаҳонед. Касе, ки шуморо ранҷондааст, ганҷи ниҳонӣ будани шуморо намедонад...»Тарабхона мунтазам серодам буд.

Агар шумо ба Колумбия равед, баъди ба фурудгоҳ фаромаданатон ба шумо як пиёла қаҳваи сиёҳ меоранд ва ҳайрон нашавед. Ин рекламаи иттиҳодияи истеҳсолкунандагони қаҳва мебошад.

Соҳиби сартарошхона дар Милан дар назди дари муассисааш светофори оддӣ насб кард. Вақте ки дар светофор чароғи сурх дармегирад, ҳамаи ҷойҳо банд мебошанд. Зард – алҳол як ҷой озод мешавад. Сабз – ҷои озод ҳаст.

Тасаввур кунед, ки шумо дар пиёдароҳа қадам мезанед. Ногоҳ изҳои пойро мебинед: изҳои пойи луч ба фурӯшгоҳ мебаранду аз он ҷо изҳои пои кафш ё мӯза пӯшида берун меоянд.

МЕНЕҶМЕНТ ДАР ИҚТИСОДИ ОИЛА.

Мафҳуми менеҷмент дар оила

Аз нуқтаи назари иқтисод истеҳсолоти хонагӣ истеҳсолоти майдаю дастӣ аст. Иқтисоди оила бояд шиори зеринро дошта бошад: «Лутфан, маданияти меҳнатро риоя кунед».

Менеҷмент ин илм дар бораи идоракунӣ аст. Менеҷер мудир мебошад. Вазифаҳои менеҷер аз қисмҳои зерин иборатанд: мақсад, вазифа, нақшагирӣ, ташкил, ҳавасмандгардонӣ, назорат ва тасҳеҳ.

Дар меҳнати хонагӣ низ бояд умурҳои менеҷмент амал кунанд:

- оила бояд мақсадҳое дошта бошад, ки онҳоро ҳамаи аъзои оила дақиқ идрок кунанд;
- гурӯҳбандии вазифаҳо барои муайян кардани намудҳои кор бояд чунон сурат гирад, ки ба ҳар кор як нафар масъул бошад;

• ваколатҳо бояд байни ҳамаи аъзои оила тақсим карда шаванд. Тамоми бори оила набояд танҳо ба дӯши мард ё зан гузошта шавад.

• Фароҳам овардани шароите, ки «коргарон»-ро ба гузоштани ҳади аксари саҳм дар роҳи ба даст овардани мақсад водор созад. Дар ин бобат сухани хушу мулоим воситаи хеле хуб аст.

• Муносибатҳои оилавӣ бояд самарабахшии қабули қарорҳо, назорат ва мутобиққуниро таъмин кунанд. Дар ин бобат шӯрои оила, нақшакашии якҷоя, таҳияю муҳокимаи буҷаи оила, ҷадвали кор ва ғайра нақши калон мебозанд.

Таҳқиқи муфассали муқоисавии менеҷменти истеҳсолӣ марбутан ба корхонаи оилавӣ нишон медиҳад, ки онҳо умумиятҳои зиёде доранд. Дар оила идоракуние амалӣ мегардад, ки асосашро принсипҳои зерин ташкил мекунанд:

• тақсими меҳнат, ки мақсади он бо назардошти қобилият, саломатӣ, таҷриба аз ҷониби узви алоҳидаи оила иҷро кардани намудҳои мушаххаси кор аст;

• ваколат ва масъулият. Ҳар узви оила бояд ваколатҳои худро дошта бошад ва масъулияти муайян низ ба зимаи ӯ гузошта шуда бошад;

• интизом;

• ягонагии самт. Барои ба мақсадҳои оила ноил шудан бояд ҳама аҳлона меҳнат кунанд;

• ба манфиати умум тобеъ сохтани манфиати хусусӣ;

• адолат. Арзёбии айнии фаъолияти ҳур узви оила. Тавъам сохтани некбинию хайрхоҳӣ ва муносибати танқидӣ дар арзёбии фаъолияти ҳар узви оила;

• ташаббускорӣ ва эҷодкорӣ.

Вазифаҳои асосии менеҷмент дар иқтисоди оила:

- кушода додани иқтидори эҷодии ҳар корманд;
- ташаккули оилаи муттаҳиду аҳл;
- қонеъ гардонидани талаботи аъзои оила.

Дар иқтисоди оила пудрати оилавӣ амал мекунад. Ташкили меҳнат дар хона ба ҷадвали кор аз рӯи пудрати (иҷораи) оилавӣ вобаста аст.

Сохтор ва фаъолияти хонаводагиро аз бисёр ҷиҳат шумораи аъзои оила, сатҳи даромади пулию натуралӣ, шумораи кӯдакон, микроиқлими оила, тамоюлҳои ҳаётӣ, хаҷми манзил, дараҷаи таъмин будан бо техникаи рӯзгор, синну соли оила, мавҷудияти нафақахӯрону беморон, иштиголи касбӣ, талаботу пешниҳодоти мол ва ғайра муайян мекунанд.

Дар оила бояд ташкили илмии меҳнат (ТИМ) амал кунад. Барои ташкили оқилонаи меҳнат нақшагирӣ, омодагии ҷиддӣ, тозагию тартибот дар ҷои кор, реҷаи кор, сабру тааммул заруранд. Ташкили илмии меҳнат нақшағириро тақозо мекунад. Нақшагирӣ се хел мешавад:

- дарозмӯҳлат (гилемафшонӣ, таъмири манзил, хонабардорӣ);
- ҳарҳафтаина (ҷомашӯӣ, дарзмолкунӣ, таъмири ҷории либос ва гайра)
- ҳаррӯза (зарфшӯӣ, хонарӯбӣ ва гайра)

Нақшаро маъмулан дар давраи муайян тартиб медиҳанд. Рӯз, ҳафта, моҳ, сол. Ҳар узви оила бояд нақшаи худро дошта бошад. Нақшаи умумӣ низ таҳия кардан мумкин аст. Онро ба девор овехта мондан беҳтар аст. Нақшаро дар шакли ҷадвалҳои хонарӯбӣ, ҷомашӯӣ ва ғайра тартиб додан мумкин аст. Намуди нақша ва тақсими корҳои асосӣ аз анъанаҳои оила вобаста аст.

Ба диққати хонандагон якчанд қоидаи ташкили меҳнатро пешниҳод мекунем:

1. Пеш аз оғози (фарз кардем) хонабардорӣ, ҳамаи корҳоро чунон фикру андеша кардан лозим аст, ки дар майнаатон амсилаи корҳои тайёр ва тамоми тартиби амалиёти меҳнатталаб акс ёбад.

2. Ба кор танҳо пас аз омода сохтани асбобу ускуна ва анҷоми ёрирасон оғоз кунед.

3. Дар ҷои кор ягон чизи нодаркор набояд бошад.

4. Ҳамаи асбобу анҷом бояд тибқи тартиби муайян ҷобаҷо гузошта шаванд.

5. Корро тадриҷан оғоз кардан лозим аст, зеро якбораю саросема сар кардан натиҷаи матлуб намедиҳад.

6. Кор бояд якнавохту ботадриҷ бе болою пойин ё бе мадду

ҷазр гузарад.

7. Дар рафти кор ҳатман истироҳат кардан лозим аст.

8. Дар вақти кор хӯрок хӯрдан, ҷой нӯшидан лозим нест. Нӯшокиҳоро фақат барои шикастани ташнагӣ истеъмол кардан мумкин аст.

9. Агар кор пеш наравад, тезу тунд нашуда, танаффус кардан лозим.

10. Кори бомуваффақиятро якбора нишон додан лозим нест. Каме сабр карда, ба комёбӣ одат кардан лозим аст.

11. Дар мавриди нокомӣ андӯҳгин нашуда, корро идома додан лозим аст.

12. Баъди ба охир расидани кор ҳама чизро ғундоштан лозим.

Баъзе маслиҳатҳои оиди ташкили кори хонаводагӣ:

- бо рӯҳияю кайфияти беҳтар ба кор шурӯъ кунед;
- суруд гӯш карда, кор кунед, кор тезтару бофараҳтар пеш меравад;
- якчанд корҳои хонаро андар якдигар иҷро кардан лозим аст. Як қисми либоси чиркинро ба мошинаи ҷомашӯӣ андохта, чангкашакро гирифта хона тоза кардан мумкин аст;
- сухани нагзатонро аз наздиконатон дареғ надоред, махсусан агар онҳо корашонро хуб иҷро кунанд;
- корҳои хонаро ҷамъ карда намонед. Ҳамаи корҳо бояд дар вақти худаш иҷро шавад.

Боре яке аз бонкҳои америкоӣ ба мардони пасандозгузор чунин пешниҳод кард: ҳисобукитоб кунед, ки завҷаатон дар рӯзгордорӣ чӣ қадар пулро сарфа мекунад. Маълум гардид, ки агар ба ӯ аз рӯи моҳонаи фаррош, ошпаз, ҷомашӯӣ музди кор диҳем, маблаги умумӣ аз маоши шавҳар хеле зиёд мешавад.

Ҳар як узви «бригадаи комплексӣ»-и оилавӣ омода аст дар ҳамаи қитъае, ки меҳнати ӯ зарур ва мувофиқи мақсад аст, кор кунад. Як кори маҳз ба як узви оила вобаста карда вуҷуд надорад, бинобар ин кори хона шавқовар аст, он дар одамон малакаю чолокиро ҳосил мекунонад. Ғайр аз ин ба натиҷаи кор – басару тозаю озода будани ин хона ҳамаи аъзои оила манфиатдор ва шавқманданд.

Албатта, майли ҳар узви оиларо ба назар гирифтан лозим. Маҷбуран кореро, ки кас дӯст намедорад, фармудан лозим нест. Аз огоз бояд принсипи зарурат ва дорои аҳамият будани ҳамаи корҳои хонагӣ эълон карда шавад. Масъулияти дастҷамъона ниҳоят бори хеле вазнини занонро сабук мекунад ва ба зимаи онҳо танҳо вазифаи сарташкилотӣ, сарвари бригадаи аҳлу тифоқи оилавӣ вогузор мегардад.

? Саволҳо барои санҷиш:

1. Менеҷмент чист?
2. Унсурҳои менеҷментро номбар карда метавонед?
3. Принсипҳои асосии идора кадомҳоянд?
4. Ба вазифаҳои асосии менеҷмент дар иқтисоди оила кадом вазифаҳо мансубанд?
5. «Ташкили илмии меҳнат» гуфта чиро мефаҳмед?
6. Барои ташкили меҳнат чӣ лозим аст?
7. Чӣ тавр кори хонаро мувофиқи мақсад ташкил кардан мумкин аст?

Кори мустақилона

1. Якҷоя бо волидон вазифаи ҳар узви оиларо дар рӯзгор муайян кунед.
2. Ҷадвали корҳои (таҳсил, истироҳат, корҳои хона, варзиш ва гайра) якҳафтаинаро тартиб диҳед.

СОҲИБКОРӢ ДАР ИҚТИСОДИ ОИЛА.

Соҳибкорӣ - фаъолияти ташаббускорона, мустақилона, хилофи қонун набудани симоҳои воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки таҳти масъулияти амволии худи онҳо амалӣ гардонида мешавад ва ба гирифтани даромад, фоида, баланд бардоштани мақом, ба вуҷуд овардани обрӯю эътибор нигаронида шудааст.

Ба он нуқта диққат додан лозим аст, ки одамони гуногун нерӯ ва қобилияташонро ба фаъолияти соҳибкорӣ равона мекунанд.

Фикр кардан лозим нест, ки мақсади ягонаи ҳамаи соҳибкорон фоидаҳӯрӣ аст. Гирифтани фоида мақсади асосии соҳибкор мебошад, вале ӯ мақсадҳои дигар низ дорад:

- хештангарой, исбот кардани қобилияту истеъдоди худ;
- ҷидду ҷаҳд ба мустақилият, кӯшиши баромадан аз зери фармону тобеияти дигар одамон (волидон, сардорон, атрофиён ва ғайра).
- шиорҳои баробарҳуқуқию эмансипатсия занонро ба машғул шудан бо фаъолияти мустақилонаи соҳибкорӣ водор месозад;
- имкони идома додани анъанаҳои коргарии оила;
- эҳёи ҳунарҳои халқӣ ва имкони истифодаи ашёи хоми маҳаллӣ;

Лозим ба таъкид аст, ки интихоби соҳаи фаъолияти соҳибкории оилавиро аз саволҳои барои ҳамаи намудҳои соҳибкорӣ анъанавӣ оғоз кардан лозим аст: Чиро истеҳсол кардан лозим аст? Чӣ тавр истеҳсол кардан лозим аст? Дар куҷо истеҳсолотро ба роҳ мондан мумкин аст? Чӣ қадар истеҳсол кардан лозим аст? Кӣ молро истеъмол мекунад?

Дар марҳалаи аввали ташаккул албатта ҳаҷми корхонаи оилавӣ он қадар калон намешавад. Бино бар ин масъалаҳои зеринро ҳал кардан лозим аст. Кадом намуди мол ё хизмат барои атрофиёни шумо бештар зарур аст? Шумо ба атрофиёнатон кадом мол ё хизматро пешниҳод карда метавонед? Шумо кадом мол ё хизматро аз ҳамсоягони наздикатон бо мамнунӣ мехаред?

Вобаста ба он ки соҳибкор мустақилона фаъолият мекунад ё бо соҳибкорони дигар муттаҳид мешавад, соҳибкорӣ шаклҳои гуногун дошта метавонад.

Шакли одитарини соҳибкорӣ ин соҳибкорӣ дар алоҳидагӣ, бидуни ба расмият даровардани ширкат ё корхона мебошад. Масалан, ҳар шаҳрванд ҳақ дорад дар бӯстонсарояш гул парварад ё бодиринг парвариш карда, ба хоҳишмандон фурӯшад. Ин фаъолият фаъолияти меҳнатии инфиродӣ номида мешавад. Бартарияти асосии ин шакли соҳибкорӣ имконияти бе маслиҳату нишондоди каси дигар соҳаи фаъолиятро интихоб карда метавонад. Соҳибкори яккадаст ҳақ дорад амволашро тибқи салоҳдидаш истифода барад. Масалан, шаҳрванде, ки хонаашро

ба иҷора медиҳад, ба сифати соҳибкори инфиродӣ баромад мекунад.

Фоидаи аз фурӯши мол ё хизмат ба даст омада баъди пардохти андозҳо дар ихтиёри комили соҳибкор мемонад ва ӯ ҳақ дорад онро бо салоҳдиди худ истифода барад. Ин имкон медиҳад воситаҳои буҷаи оилавиро нисбатан оқилона истифода барад ва фаъолияти соҳибкориашро вусъат диҳад.

Камбудиҳои зерини фаъолияти инфиродии меҳнатиро номбар кардан мумкин аст: баробар фоида гирифтан, имкони зарар кашидан низ вуҷуд дорад; агар маблаг кам бошад, фаъолиятро вусъат додан мушкил аст, зеро қарзро дар мӯҳлати муайян ва бо фоиз баргардондан лозим аст.

Дар баъзе ҳолатҳо дар қонун зарурати гирифтани иҷозатномаи давлатӣ пешбинӣ карда мешавад, ки барои машғул шудан ба намудҳои алоҳидаи соҳибкории инфиродӣ ҳуқуқ медиҳад. Ба чунин иҷозатномаҳо масалан, моҳигирон ва шикорчиён ҳангоми сайди парандаю ҳайвонот ва моҳиҳои нодир эҳтиёҷ доранд. Ҳамчунин барои машғул шудан ба баъзе намудҳои хизматҳои маорифӣ ва фаъолияти пизишкӣ низ иҷозатнома (литсензия) зарур аст.

Агар як намуди фаъолияти инфиродӣ характери доимӣ дошта бошад, соҳибкор бояд барои пешбурди ин намуди фаъолият патент гирад. Патент ба мӯҳлати муайян ва ҳаҷми муайяни фаъолият дода мешавад ва муздаш бояд пардохта шавад.

Соҳибкори яккадаст хароҷоташро худаш рӯпӯш мекунад ва масъулияти натиҷаҳои фаъолияташ ба дӯши худаш аст. Ӯ дар вақти дилхоҳаш мувофиқи хоҳиши худ истеҳсолотро сар карда ё қатъ карда метавонад.

Соҳибкории оилавӣ ба соҳибкории хусусӣ наздик аст, ҳарчанд агар аз рӯи хусусият гирем, онро бо шаклҳои соҳибкории дастаҷамъӣ нисбат додан лозим аст. Агар дар оила муносибатҳои мӯътадил ҳукмфармо бошанд, соҳибкории оилавӣ як намуди соҳибкории шахсӣ мебошад. Соҳибкории хусусӣ барои он диққатҷалбкунанда аст, ки соҳибкор бо ягон қайду шарти шарикон обанд нест. Ҳамчунин, дар ин намуди соҳибкорӣ ҳади ақали ҳуҷҷатнигорӣ мавҷуд аст.

Намудҳои фаъолияти соҳибкории оилавӣ хеле гуногун буда, аз омилҳои бисёр вобаста мебошанд. Омилҳои зерини соҳибкории оилавиро номбар кардан мумкин аст: маҳдудияти воситаҳои пулӣ, донишу малакаи ҳар узви оила, мавҷудияти олоти муайяни истеҳсолот дар оила, имконияти харидани олоти истеҳсолот, мавҷудияти вақти холӣ ва ғайра. Намудҳои аз ҳама рангини фаъолияти соҳибкорӣ ин фаъолияти тиҷоратӣ ва миёнаравӣ, хизматрасонӣ, истеҳсолу фурӯшу моле, ки бо ҷидду ҷаҳди аъзои оила тайёр шудааст (дӯхтану бофтани маҳсулот, сохтани маснуоти ороишӣ) ва парваришу фурӯши маҳсулот дар замини наздиҳавлӣ мебошад. Вобаста ба майлу завқи инфиродӣ ва мавҷудияти имконият роҳҳои сершумори соҳибкории инфиродӣ ва оилавӣ вуҷуд доранд.

? Саволҳои санҷишӣ:

1. Соҳибкорӣ чист?
2. Барои хоҷагии оилавӣ кадом шаклҳои фаъолияти соҳибкорӣ мавҷуданд?
3. Барои кадом намудҳои соҳибкорӣ иҷозатнома гирифтан лозим аст?
4. Дар кадом мавридхо патент дода мешавад?

Кори мустақилона:

Супориши 1. Ба фикратон, ҳар узви оилаи шумо ба кадом намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ машгул шуда метавонад?

Супориши 2. Ҳисобукитоб кунед, ки агар шумо дар вақти аз кор холӣ буданатон ба ягон намуди фаъолият машғул шавед, чӣ қадар фоида мегиред?

ИН АҶИБ АСТ!

Гулбарони ид

Дар рӯзҳои ид мо ба наздикону хешон ғайр аз тӯҳфаҳои қиматбаҳо, чун рамзи меҳру эҳтироми махсус гул низ медиҳем. Умуман, бе ягон сабабу баҳона агар дар хонаатон як даста гул

бошад, хеле гуворо аст. Он на танҳо ба хона ҳусни тоза мебахшад, балки рӯҳиятонро низ баланд мебардорад.

Гулпарварӣ яке аз усулҳои соҳибкории оилавӣ шуда метавонад. Гулро на танҳо дар қитъаи замини боғ, балки дар гармхона низ парвариш кардан мумкин аст. Гул дар ҳама мавсимҳои сол писанди мардум аст. Вале махсусан дар баҳору зимистон он барои мардум хеле писандидатар аст. Зеро дар ин ду фасли сол (зимистон ва аввали баҳор) табиат аз гулҳо касодтар мебошад.

Гул махсусан дар давраи 5-8 март серхаридор мешавад. Дар ин рӯзҳо ҳар мард мекӯшад ба наздиконаш гул тақдим кунад. Бисёрии онҳо гулҳои қимат, аз қабили мевагул, садбарг, саҳлаб ва гайраро нахарида, афзалиятро ба гулҳои нисбатан дастрас, ки аз омад-омади баҳор мужда мерасонанд, медиҳанд.

Имконият ва арзиши парвариши лоларо то рӯзи аввали моҳи март ҳисобукитоб мекунем. Дар бисёр хоҷагиҳои ёрирасон гармхонаҳои хуб сохта шудаанд, ки на ҳамеша оқилона ва мувофиқи мақсад истифода мешаванд.

Барои рӯёнидани 900 рустании зебои бозоргир 1000 бех лола шинондан лозим аст. Кӯчати лоларо дар қитъаи замини худ дар хоки кушод дар давоми се сол парвариш кардан мумкин аст. Ҳамчунин онро аз бозор ё дар хоҷагиҳои кабудизоркунӣ харидан мумкин аст. Тирамоҳи соли 2006 як бех лола дар бозор _______ сомонӣ буд. Агар кӯчатро аз бозор харем

____

____

Масоҳати замин барои парвариши ин миқдор рустанӣ дар сурати фосилаи байни рустаниҳо 1-1,5 см будан ба як рустанӣ $(3,5x2+0,7)=6см^2$ $6x1000=6000см^2=0,6м^2$ аст.

Бо назардошти он ки гафсии хок барои кӯчати лола бояд камаш 8-10см бошад ва парвариши чунин лола режими гармии махсусро тақозо мекунад, лоларо дар қуттиҳои чӯбини 30х40см шинондан мувофиқи мақсад аст. Харҷи тахтаи 15мм ба як қуттӣ:

$30x10x0,15+40x10x0,15=105м^3=0,0105м^3$

Дар ҳар қуттӣ 200 донагӣ кӯчат мебарад. Пас барои 1000 кӯчат 5 қуттӣ лозим. Сарфи умумии тахта:

$0{,}0105x5=0{,}0525м^3$

Нархи тахта _______________мешавад. Барои ғизодиҳии гулҳо камаш 400г селитраи калийдор ва 200г селитраи аммиакдор зарур аст. Харҷи нурии минералӣ _______ мешавад.

Дар 3,5 – 4 ҳафтаи охир гулҳо ба реҷаи гармию рӯшанӣ хеле ҳассос мешаванд. Арзиши газе, ки барои гармкунии гармхона сарф мегардад, _____ сомонии $1м^2$ мебошад. Дар мавриди мо, бо назардошти фосилаи байни қуттиҳо ва зарурати роҳгардӣ байни онҳо бо мақсади об додан ба рустаниҳо масоҳат тақрибан $1м^2$ мешавад. Бино бар ин харҷи гармӣ _______ сомониро ташкил мекунад.

Дар марҳалаи охирин ба рустаниҳо рӯшноии иловагӣ 150Вт ба $1м^2$ лозим аст. Дар як шабонарӯз 3,5м соат рӯшноӣ дода мешавад. Харҷи нерӯи барқ дар як рӯз: 150х1х4=0,9кВт дар чор ҳафта, яъне 28 рӯз: 0,9х28=25,2кВт

Маблаги рӯшноӣ: ____________________________

Харҷи умумии парвариши лола то 8 март ____________ сомониро ташкил мекунад. Арзиши парвариши як лола ______ сомонӣ мешавад.

Арзиши фурӯши маҳсулоти парваришкардаамонро бо назардошти харҷи нақлиёт, харҷи печонидани лола ва ороиши дастагул, нархи ҷои савдо дар бозор ҳисоб мекунем. Агар миқдори лола зиёд набошад, онро тавассути воситаи нақлиёти шаҳрӣ кашондан мумкин аст. Ба ин кор _______ сомонӣ сарф мешавад.

Арзиши як ҷой дар бозор ________ сомонӣ аст. Арзиши коғазпечкунию ороиши дастагул, бо нархи _______ сомонӣ як пакет ва ______ сомонӣ як метри лентаи ороишӣ чунин аст: 1 дастагул 1,2м, теъдоди дастагулҳо 300. Пас _________

Ҳамин тариқ, харҷи парваришу фурӯши лола

парвариши лола ______________ сомонӣ

нақлиёту бозор ______________ сомонӣ

фурӯш ___________________ сомонӣ.

Ҳамин тавр, арзиши аслии як гул ба ________________ сомонӣ баробар аст. Арзиши аслии як дастагул, ки се лола дорад, ____________ сомонӣ мешавад.

Супориши 1. Агар нархи як дастагул то 8 март ______ сомонӣ шавад, фоидаеро, ки аз парвариши 900 гул ба даст меояд, ҳисоб кунед.

Супориши 2. Чӣ хел рақобатпазирии молатонро баланд бардоштан мумкин аст? Масалан, ба сатили об як навдаи ______ гузошта мушоҳида кунед, ки барои муғча бастану барг баровардани он чӣ қадар вақт лозим аст. Агар дастагулро бо шохаи сабз оро диҳед, он хушрӯйтар мегардад.

Супориши 3. Реклама ба афзоиши микдори фурӯш ва нархи маҳсулотатон чӣ гуна таъсир мерасонад? Барои маҳсулоти шумо чӣ хел рекламаро таҳия кардан мумкин аст?

ИҚТИСОДИ ЗАМИНИ НАЗДИҲАВЛИГӢ.
Вазифаҳою таъиноти замини наздиҳавлигӣ

Дар мамлакати мо шумораи одамони қитъаи замини наздиҳавлигидор меафзояд. Амалан ҳар оила қитъаи замине дорад, ки дар он меваю сабзавоти дӯстдоштаи аҳли оиларо парвариш мекунад. Дида мебароем, ки замини наздиҳавлигӣ кадом вазифаҳои асосиро иҷро мекунад:

1. Сарфаи пул. Аз мағоза ё бозор меваю сабзавотро камтар мехаранд. Масалан, нархи 1кг картошка дар бозор ______ сомонӣ аст. _______ кг картошка бошад. ___________

Агар нархи тухмӣ, нурӣ, пору ва хароҷоти дигарро барорем, сарфаи пул тақрибан ________ сомониро ташкил мекунад.

2. Ғизои оила гуногун мешавад, ба он маҷмӯи витаминҳо, намакҳои минералӣ, микроунсурҳо дохил мешаванд. Дар меваю сабзавот унсурҳои асосии хӯрок – сафеда, равған, крахмал, қанд мавҷуд аст. Барои организми инсон махсусан истеъмоли он витаминҳое муҳим аст, ки онҳо дар таркиби озуқаворӣ ё каманд ё тамоман нестанд. Аз ҷиҳати дар таркибаш мавҷуд будани микроэлементҳо дар байни рустаниҳои боғот ҷойҳои аввалро рустаниҳои зерин ишғол мекунанд:

1. Қоти сиёҳ, карами брюсселӣ, чаъфарӣ, қаҳзак: витамини С (витамини «афзоиш»);

2. Олуболу, малина, қоти сурх, сабзӣ, шибит, пиёз: витамини А;

3. Олуболу, қот, малина, пиёз, чаъфарӣ, шибит, қаҳзак: калшӣ, ки барои ташаккули мӯътадил ва афзоиши бофтаҳои устухони организм хеле зарур аст.

Истеъмоли меваю сабзавоти дар замини худ парваришкарда аз як тараф, дар организм ба нигоҳ доштани мувозинати витамину намакҳои минералӣ мусоидат мекунад, аз тарафи дигар, пулеро, ки ба хариди витаминҳои сунъӣ харҷ мешавад, сарфа мекунад.

3. Роҳи беҳтарини ҷойгиронии маблағҳои озоди оила ин харидани қитъаи замин ё сохтмони манзил аст. Фарқи ин намуди маблағгузорӣ аз хариди дигар, масалан харидани мошина ё хонаи давлатӣ дар он аст, ки якбора маблағи калон сарф кардан лозим нест. Ногуфта намонад, ки пасандоз кардани маблағи калон дар

шароити оила кори осон нест.

4. Ҳангоми худи аҳли оила дар замин кор карданашон маблағи музди меҳнати боғбон ва мардикори обчакор сарфа мегардад. Мувофиқи ҳисобукитоб барои коркарди боғ 35-40 рӯзи корӣ сарф мешавад. Агар як рӯзи корро 8 соат гӯем, ин тақрибан 300 соати кориро ташкил мекунад. Бо назардошти он ки меҳнати боғбон маҳорату малакаҳои касбӣ ва тайёрии касбиро талаб мекунад, як соат вақти кории ӯро _______________ сомонӣ ҳисоб кардан мумкин аст. Ҳамин тариқ, барои киро кардани боғбон ________ сомонӣ маблағ сарф мешавад. Гуфтан лозим аст, ки парвариши сабзавот аз ин ҳам раванди меҳнатталаб мебошад.

5. Дар замони мо парвариши маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тоза аҳамияти хеле калон дорад, зеро аксари хоҷагиҳо ба мақсади афзоиши ҳаҷми маҳсулот рӯз аз рӯз, истифодаи заҳрдоруҳоро зиёд мекунанд.

6. Парвариш кардани маҳсулоти алҳол зарурӣ имконпазир аст. Ба ибораи дигар, шумо метавонед маҳсулот дилхоҳатонро парвариш кунед.

7. Осон кардани нақшагирии стратегии буҷаи оилавӣ ва ба субут расонидани ҳисобу китоби иқтисодӣ.

8. Ғанӣ гардонидани буҷаи оилавӣ аз ҳисоби инкишофи соҳибкорӣ дар қитъаи замини худӣ.

9. Ҷиҳати дигари мусбати харидан ва коркарди қитъаи замин дар он аст, ки ин кор ба ҳалли маҷмӯи вазифаҳои тарбиявию маърифатӣ низ мусоидат мекунад. Азбаски дар оила ҳама серкоранд, барои муошират вақт кам мемонад. Меҳнати умумӣ дар замин на танҳо аъзои оиларо ба ҳам наздик мекунад, ҳисси ёрии ҳамдигарӣ ва ҳусни тафоҳумро бедор менамояд, балки имкон медиҳад бо падидаҳои гуногун ва мухталифи табиат аз наздик ошно гардад, хосияти маводу рустаниҳоро фаҳманд, дар намунаи волидон ва бародару хоҳарони калонашон бо усулҳои кор дар замин шинос шаванд. Ҳанґоми дар раванди гузаронидани таҷрибаҳо оид ба парвариши рустаниҳои дорои хосиятҳои муайян, рӯёнидани навъҳои нав, таҳияи нақшаи ҷойгиронии оқилонаи зироат дар қитъаи замин бисёр чизҳоро омӯхтан мумкин аст.

БАНАҚШАГИРИИ ЗАМИНИ НАЗДИ ҲАВЛӢ.

Дар сурати оқилона истифода бурдан аз қитъаи замини назди ҳавлӣ ба миқдори зиёд маҳсулоти кишоварзӣ рӯёндан мумкин аст. Аксар вақт шунидан мумкин аст, ки қитъаи замини наздиҳавлигӣ хеле хурд аст ё баракс зарурати чунин қитъаҳои калони заминро гирифтан вуҷуд надорад. Бо ёрии ҳисобукитоби на он қадар мураккаб аниқ кардан мумкин аст, ки чӣ қадар замин мувофиқи мақсад аст. Ба назар гирифтан лозим аст, ки чунин заминҳо андозбандӣ мешаванд. Ҳамин тавр, ба мақсади сарфаи маблағи буҷаи оилавӣ аниқ донистан лозим аст, ки барои бо тамоми маҳсулоти зарурӣ таъмин кардани оила масоҳати қитъаи замини наздиҳавлигӣ чӣ қадар бояд бошад.

Пажӯҳишгоҳи хӯрокаи Академияи илмҳои Федератсияи Русия меъёрҳои илмии истеъмоли солонаи меваю сабзавотро барои як нафар таҳия кардааст. Нарасидан ё набудани миқдори зарурии витамину моддаҳои минералӣ дар хӯрок кори мӯътадили организмро халалдор месозад, ба афзоиш ва ташаккули дурусти ҳамаи узвҳо мамониат мекунад, боиси вайроншавии фаъолият ва ҳатто беморӣ мегардад.

Ба як инсон соле 91кг меваю буттамева (71кг мева ва 20 кг. буттамева), қариб 280кг сабзавоту кабудӣ хӯрдан лозим аст. Ба ҳисоби миёна инсон бояд рӯзе 252г мева ва 765г сабзавот тановул кунад.

Ҳангоми ҳалли суоли «Кадом намуди меваро чӣ қадар парвариш кардан лозим аст?» бояд ҳосили тахминии ҳар намуди меваю сабзавот ва эҳтиёҷи оила ба онҳо ба назар гирифта шавад. Бояд дар назар дошт, ки меваро дар мӯҳлатҳои гуногун – аз аввали баҳор то охири тирамоҳ тановул кардан лозим аст. Ҳамчунин меваю сабзавотро дар шакли тару тозааш ё баъди коркард (хушконидан, дар намак хобонидан ва ғайра) барои зимистон захира мекунанд.

Масоҳати барои парвариши миқдори матлуби маҳсулоти обчакорию боғдорӣ заруриро ҳисобукитоб мекунем. Аз боғ ва буттамеваҳо сар мекунем. Барои мисол масоҳати себу нокро дар боғ муайян менамоем. Масоҳати системаи решаи дарахтони мевадеҳ, ки тағзияи мӯътадили рустаниро таъмин менамояд,

барои себу нок 16м^2 аст. Оилаи иборат аз 4 кас соле тахминан 300 кг мева истеъмол мекунад. Агар ҳосилнокии як дарахт 60-70кг бошад:

300:60=5 дарахт.

Масоҳати чунин боғ 16х5=80м^2-ро ташкил мекунад. Мисли ҳамин масоҳатеро, ки барои дигар зироатҳои мевагӣ ҷудо кардан лозим аст, ҳисоб карда метавонем.

Ҳисобкарди масоҳати боғи назди ҳавлӣ

Номи зироат	Миқдори зарурӣ барои оилаи иборат аз 4 нафар	Масоҳат барои 1 дарахт, м^2	Масоҳати бунёди боғ, м^2
Себ, нок	5	16	80
Олуболу	3	9	
Олу	2	9	
Қоти сиёҳ	6	2,5	
Қоти сурх, сафед	3	2,5	
Тамашк (малина)	40	0,5	

Ҳамин тавр, масоҳати замини обчакориро (полезро) низ ҳисоб кардан мумкин аст.

Ҳисобкарди масоҳати полези назди ҳавлӣ

Номи зироат	Меъёри истеъмол ба 1 нафар кг дар 1 сол	Миқдори зарурӣ барои оилаи иборат аз 4 кас	Ҳосили миёна кг ба 1м^2	Масоҳати кишт м^2
Картошка	120	120х4=480	3	
Карам	50		5	
Сабзӣ	8		4	
Лаблабуи сурх	4		8	

Пиёз	9		3	
Сир	1,5		1,5	
Бодиринг	1,2		4	
Қаламфур	3		3	
Нахӯд, лӯбиё	8		1,5	
Кабудӣ (шибит, чаъфарӣ, салат ва ғайра)	9		2	

Қайд кардан зарур аст, ки дар ҷадвал танҳо зироатҳои асосии меваю сабзавот зикр шудаанд. Бино бар ин ба масоҳати ҳосилшуда боз тахминан 10% замин барои парвариши зироатҳои дигар илова кардан лозим аст. Қариб 5% қитъаро (агар ҳавлии хусусӣ набошаду қитъаи замин дар бӯстонсаро бошад) масоҳати хонаву биноҳои хоҷагӣ ташкил мекунад. Аз эҳтимол дур нест, ки завҷаатон гул ва растаниҳои ороишӣ низ парвариш кунад. Ҳамин тариқ, масоҳати роҳгарду гулзор 12% масоҳати умумии қитъаро ташкил мекунад.

Кори мустақилона

Супориши 1. Ҷадвалҳоро пур карда, масоҳати қитъаи назди ҳавлиро ҳисоб кунед.

Супориши 2. Зироатҳоеро номбар кунед, ки ба назари шумо дар қитъаи замини назди ҳавлиатон парвариш кардани онҳо ба мақсад мувофиқ аст (ба ғайр аз зироатҳои дар ҷадвал номбаршуда).

Супориши 3. Нақша – лоиҳаи боғатонро кашед.

ИН АҶИБ АСТ!

Дар мамлакати мо тақрибан 300 намуди мухталифи растаниҳои мевагӣ ва буттамевагиро парвариш мекунанд. Байни онҳо себ, олуболу, нок, гелос, зардолу, биҳӣ, ангур, шафтолу, анҷир, анор, хурмо, лимӯ, олуча, чормагз, бодом нисбатан маъмуланд. Зироати мевагии аз ҳама паҳншуда зардолу мебошад Ҳамчунин себу олуболу низ хеле паҳн шудаанд. Дар кишвари мо

қоти сиёҳу сурхро низ парвариш мекунанд. Дар вақтҳои охир парвариши тамашк (малина) ҳам ба роҳ монда шудааст.

Дар Тоҷикистон бештар аз 50 намуди сабзавот (бидуни назардошти хелҳои гуногуни ҳар яки он) парвариш карда мешавад, ки тақрибан 20 намудаш хеле маъмул мебошад.

Арзиши маҳсулоти қитъаи назди ҳавлӣ

Сол аз сол дар мамлакати мо ба туфайли сиёсати ҳукумати ҷумҳурӣ дар соҳаи замин шумораи одамоне, ки қитъаи замин гирифтаанд, меафзояд. Амалан ҳар оила метавонад, барои парвариши зироатҳои полизӣ ва истироҳати фаъол дар табиат бо аҳли оила қитъаи замин гирад. Ба ибораи дигар гӯем, теъдоди боғдорони ҳаваскор зиёд мешавад.

Қисми зиёди хӯроки моро сабзавот ташкил мекунад. Амалан мо ҳамаи сабзавоти мавриди истифодаамонро дар қитъаи замини худамон парвариш карда метавонем. Ҳисобукитоб кардан хеле ҷолиб аст, ки мо сабзавоти дар қитъаи замини худамон рӯёндаро истеъмол карда, чӣ қадар маблағро сарфа намудем. Барои ин ҳисобукитоб ҷадвали зеринро пур мекунем.

Ҳисобномаи арзиши маҳсулоти участкаи боғдорӣ

Номи зироат	Миқдор	Маҳсулотнокии як дарахт ё як бутта	Нархи 1 кг сомонӣ	Арзиши маҳсулот сомонӣ
Себ	5	60-70		
Нок	2	60-70		
Олуча	3	10-15		
Олу	2	30-40		
Қоти сиёҳ	6	3-5		
Қоти сурх	3	5		
Тамашк	40	1-1,5		
Ҷамъ:				

Нархҳоро дар бозор муайян кардан лозим аст.

Кӯшиш намоед, фарқи нархи мавсимиро дар даврai ҷамъоварии ҳосил ва нархи маҳсулотро дар баҳор муайян кунед,

яъне ҳаракати нарх мушаххас гардад. Барои муайян кардани арзиши маҳсулоти полезӣ низ ҷадвали махсус месозем:

Ҳисобномаи арзиши маҳсулоти полезӣ

Номи зироат	Микдори зарурӣ	Нархи 1 кг. (сомонӣ)	Арзиш. (сомонӣ)
Картошка	480		
Карам	180		
Сабзӣ	40		
Лаблабу	40		
Пиёз	28		
Сир	5		
Бодиринг	46		
Помидор	110		
Қаламфур	14		
Лӯбиё	34		
Кабудӣ	28		
Ҷамъ:			

Фоидаеро, ки аз фурӯши маҳсулоти полезӣ ба даст овардан мумкин аст, аз рӯи формулаи зерин ҳисоб мекунем: Ф=Д-А дар ин ҷо Ф – фоидаи эҳтимолӣ аз фурӯши маҳсулот; Д- даромад, арзиши маҳсулот; А- арзиши аслии маҳсулот.

Кори мустақилона:

Супориши 1. Арзиши аслии истеҳсоли маҳсулоти полезӣ ва боғдориро муайян кунед. Аз падару модаратон пурсед, ки дар қитъаи замини шумо кадом намуд ва чӣ қадар нурӣ сарф мешавад? Кадом нурӣ нисбатан самарабахштар аст? Дар замини шумо дар мубориза бо зараррасонандагони кишоварзӣ чӣ хел доруҳоро истифода мебаранд?

Супориши 2. Фоидаи эҳтимолиро дар сурати ба фурӯш баровардани маҳсулот ҳисобукитоб кунед.

Супориши 3. Усули аз ҳама беҳтарини тайёр кардани мева ё сабзавотро интихоб намоед. Ҳисоб кунед, ки арзиши қуттиҳои 0,5 литра ва 2 литраи маҳсулоти тайёр чанд сомонӣ мешавад?

Адабиёт:

1. Бойматов, А.,Қодиров А. «Асосҳои соҳибкорӣ ва маркетинг» Хуҷанд. 2002;

2. Детский экономический словарь. Москва, Просвещение. 1993;

3. Завитовская С. Простое лечение пищей. Москва, Фирма Алеся. 1993;

4. Ксуанов А.П. Экономические и психологические проблемы семьи. Москва, «Знание». 1989;

5. Коробковский Г.В., Смирнова Г.Л. Экономика домашнего хозяйства, Ленинград. 1991.

6. Кушина И.В., Кушин М.А. Домашняя экономика. Тула, Приокское книжное издательство. 1991;

7.Липсиц И.В. Экономика без тайн. Москва, Дело. 1993;

8. Минаева М.В. Экономика и предпринимательство. Москва, Паллада. 1994;

9. Райзберг Б.А. Введение в экономику. Москва. 1993;

10. Словарь делового человека. Москва, Экономика. 1992;

11. Словарь иностранных слов. Москва, Русский язык. 1982;

12. Стенлейк Д.Ф. Экономика для начинающих. Москва, 1994;

13. Руководство для предпринимателя. Москва, Союз. 1991;

14. Федорова И.Н., Осадчая А.И. и др. Домоводство. Москва, Просвещение. 1967;

15. Азизов А.,Раҳимов С., Нуриддинова М. Иқтисодиёти оила. Хуҷанд. Нури маърифат. 2005.

БОБИ IV.
МАДАНИЯТИ ХОНА

НИГОҲУБИН ВА ТАЪМИРИ ЛИБОСҲОИ ЧАРМӢ.

Нигоҳубини либосҳои чармӣ. Ба либосҳои чармӣ пойафзор, шим, тасма, костюм, камзӯл, камзӯлча, пиҷак, куртка, френч, плаш (болопӯш) ва палто, ҳамён, каллапӯш, дастпӯшак, ҷузвдон, сумкаҳо, ғилоф ва гайра дохил мешаванд, ки онҳоро дар рӯзгори инсон ба таври васеъ истифода бурда мешаванд ва ҳар як фард чӣ тавр нигоҳ доштан ва нигоҳубин кардани онҳоро бояд донад.

Либосҳои чармиро мунтазам нигоҳубин ва тоза кардан лозим аст. Крем намудан либосро мулоим ва обногузор менамояд. Либосро пеш аз крем намудан тоза кардан лозим аст. Баъди 10-15 дақиқаи крем молидан либосро аввал бо чӯтка, сипас бо матои мулоим (беҳтараш бо духоба) то ҷило доданаш пок мекунанд. Чангу лой ба пӯст часпида, равғанро ҷаббида мегирад. Камшавии равған бошад, пӯстро шахшӯл ва намкаш мекунанд. Ба либосе, ки дар шароити серрутубат пӯшида мешавад, мунтазам равгани канадона ё равгани думба бояд молид. Барои дуруст ниғоҳ доштани тарҳи либос онро дар либосовезак нигоҳ доштан лозим аст, на дар сандуқ. Либоси чармиро дар ҳарорати на баландтар аз +50с хушк бояд кард. Вагарна шакли он вайрон мешавад. Барои тоза кардани либос хамира, эмулсия ва кремҳои гуногун мавҷуданд. Истеҳсолот кремҳои ҳарранга истеҳсол мекунад. Барои тоза, ҷилодор ва обногузар кардани либос, матоъ ё қоғази махсус истеҳсол мекунанд. Либоспоккунаки коғазиро барои тоза ва ҷилодор кардани либоси чармӣ истифода мебаранд. Барои тоза кардани либоси чармаш сафед собуноба, шир, креми беранг ё таркиби худҷилодиҳандаи «Балта»-ро истифода мебаранд. Пеш аз истифодабарӣ дар мавсим ба либосҳои чармӣ бо равғани канадона ё ки ранги чарм молида мешавад, ки он аз кафидан чармро нигоҳ медорад. Чарми суфта бо ранги Sitil (стил) оро дода мешавад. Ин ранг истеҳсоли ҳозира буда, дар таркиби он оби тоза мавжуд аст ва барои ранг намудани пӯсти суфта хуб истифода бурда мешавад. Инро барои либосҳое, ки аз чарми табиӣ дӯхта шудаанд, истифода мебаранд. Ранги онҳо бисёр зебо ва мулоим мешавад. Як шиша рангро барои як либос (камзӯл) истифода

мебаранд. Аввал либосро тоза намуда, ба ҷойҳои рангпаридааш оҳиста – оҳиста тунук мемоланд. Тахминан баъди 10-15 дақиқа боз як маротибаи дигар мемоланд. Мӯҳлати хушкшавиаш то 10 дақиқа мебошад. Барои дӯхтани либосҳои чармӣ мошинаҳои махсус лозиманд. Либосҳои чармиро дар коргоҳҳои махсус таъмир мекунанд. Либосҳои чармӣ бо мошинаи барқии навъи 22, 2210 бо сӯзани 90,100,110 дӯхта мешаванд.

! - Қоидаҳои бехатарӣ

Диққат! Муш либоси чармиро ниҳоят дӯст медорад ва онро аз муш эҳтиёт кардан лозим аст.

Ширеш кардани маснуоти чармӣ ва дарбеҳи он. Ҳангоми таъмири пойафзор, портфел, тасма ва ғайра, инчунин ба маснуоти филизӣ, шишагӣ ва дигар чизҳо часпонидани чарм ширешҳои зеринро ба кор мебаранд.: «Клей поливинилатсетатный полууниверсальный», «Момент-1», «АГО», «Клей нитротселлюлозный», «Марс», «Феникс», «Чарли» ва ғайра. Агар ба маснуот об таъсир намекарда бошад, ширеши устухониро низ истифода бурдан мумкин аст.

Ширеши «Момент» барои часпонидани масолеҳои гуногун ба монанди чӯб, пластмасса, шиша, сафол, чиниворӣ ва чарм истифода бурда мешавад. Сатҳи масолеҳи чармиро аз чангу чирк бо қогази махсус, атсетон, бензин тоза намуда, бо сӯҳон ё коғази сумбода суфта мекунанд. Ширешро ба рӯи сатҳи часпанда тунук молида, 15-20 дақиқа нигоҳ медоранд, пас сатҳҳо сахт фишурда мешаванд ё худ бо воситаи чиро муддати муайян сахт фишурда нигоҳ дошта мешавад.

Барои дарбеҳи ноаён ҷои даридаи чармро бо сӯҳон ё коғази сунбода байзашакл соидан лозим аст. Дарбеҳро 6-7 мм калонтар бурида, канорҳояшро бо корди тез нафис мекунанд ва ба он ҷо 2 бор ширеш молида, аз дарун бо дасти чап ва аз берун бо дасти рост пахш мекунанд. Сипас маснуотро 2-3 соат мегузоранд, то ки хушк шавад. Агар канораҳои дарбеҳ нагз начаспида бошанд, ба он ҷойҳо аз нав ширеш молида, боз сахттар зер кардан даркор аст.

!-Қоидаи бехатарии меҳнат.

Ширеши «Момент» хосияти сӯзандагӣ дорад. Ширешкунӣ

бояд дар хонаи нағз шамол гузаранда сурат гирад. Ширеш бояд дар ҳарорати – 20 С то +30 С нигоҳ дошта шавад.

!-Қоидаи бехатарии меҳнат.

Диққат ! Дар вақти ба пӯст, даст ё ин ки ба чашм расидани ширеш бо оби равон шустан лозим аст.

- Кори амалӣ. Ширеш намудани маснуоти чармӣ:
  1.Шиносоӣ бо ширешҳо.
  2.Муайян намудани равиши кор.
  3Тоза кардани ҷои дарбеҳшаванда.
  4.Иҷрои амалиёт.
  5.Тоза кардани ҷои корӣ.
  - чӯтка, крем, ранг, канадона, ширеш

? Саволҳои санҷишӣ :

1. Либосҳои чармиро номбар карда метавонед?
2. Либосҳои чарминро чӣ тавр нигоҳубин мекунанд?
3. Ба либосҳои чармӣ чӣ тавр крем мемоланд?
4. Кадом ширешҳо барои дарбеҳ кардани чарм истифода бурда мешаванд?

НИГОҲУБИНИ ДАҲОН.

Ковокии даҳон. Дар ковокии даҳон хӯрок майда хоида ва бо оби даҳон тар мешавад. Дар майда кардани хӯрок дандонҳо ва забон иштирок мекунанд. Одамони калонсол 32 дандон доранд. Сохти онҳо вобаста ба вазифаашон гуногун аст. Дар ҷоғҳои болою поён аз пеш чортоӣ дандонҳои пеш ҷойгиранд. Баъди онҳо аз ҳар ду тараф яктоӣ дандони ашк ҷой гирифтааст. Одам хӯрокро бо дандонҳои пеш ва ашк мегазад. Аз паси дандонҳои ашк аз ҳар ду тараф дутоӣ дандонҳои хурди курсӣ ва сетоӣ дандонҳои калони курсӣ ҷойгиранд. Одамон бо дандонҳои курсӣ хӯрокро майда карда мехоянд. Хӯрок чӣ қадар бодиққат майда карда шавад, ҳамон қадар ферментҳо хубтар тайёр мешаванд. Хӯроке, ки хуб хоида намешавад, кори гадудҳои ҳозимаро душвор намуда, боиси пайдоиши касалиҳои меъда мегардад. Дандонҳоро эҳтиёт

кардан лозим аст. Барои ин риояи қоидаҳои гигиенаи пешгирӣ кардани фарсудашавии дандонҳо, нашикастани чормағз, донак, нахоидани устухон ва қандҳои хеле сахт, инчунин нахӯрдани оби хунук ва яхмос пас аз хӯроки гарм тавсия карда мешавад. Дар сурати риоя накардани қоидаҳои беҳдошт сири дандон кафида, ба қабати дандон микроб дохил мешавад. Дар натиҷа дандон дард карда, оҳиста-оҳиста фарсуда мешавад. Барои бартараф кардани онҳо ҳар рӯз пеш аз хоб дандонҳоро тоза кардан ва баъд аз хӯрок даҳонро бо оби ширгарм чайқонидан лозим аст. Барои тоза кардани дандонҳо хока ва хамири дандоншӯии пешгирикунандаи илтиҳобро ба кор бурда, чӯткаро мунтазам собуншӯ ва бо оби ҷӯш чайқонидан бамаврид аст. Мо ҳангоми хоидани хӯрок онро бо ёрии забон ҳар тараф мегардонем. Забон ретсепторҳои зиёде дорад, ки ба туфайли онҳо инсон тамъ, хусусиятҳои механикӣ ва ҳарорати хӯрокро ҳис мекунад. Одам лаззати хӯроки хушкро ҳис карда наметавонад. Хӯрок дар даҳон бо оби даҳон тар мешавад. Онро се ҷуфт ғадуди оби даҳон ва ғадудҳои сершумори пардаи луобии забон ва ковокии даҳон ҷудо мекунанд. Ғадудҳои оби даҳон дар як шабонарӯз аз 0,5 то 2 литр оби даҳон ҳосил мекунанд. Ҳатто ҳангоми каме зарар дидани дандон зуд ба духтури дандон муроҷиат карда лозим. Дандони зарардида ба касалии сироятии организм мусоидат мекунад. Асбобҳои ҳозиразамони тиббӣ ва доруҳои навтарин ба духтурон имконият медиҳанд, ки дандонҳоро беозор муолиҷа кунанд.

ДАРОЗУМРИИ ИНСОН АЗ ДАНДОНҲОИ СОЛИМ ВОБАСТА АСТ!

Нигоҳубини дандонҳо. Нигоҳубини хуб дандонҳоро солим нигоҳ медорад. Бо ин мақсад чӯтка, хамира ва хокаи дандоншӯӣ, ва воситаҳои махсуси обгардон кардани даҳонро истифода мебаранд. Бо чӯткаи нарм шустани дандон беҳтар аст. Мӯҳлати истифодаи чӯтка 4 моҳ мебошад. Ҳар як аъзои оила бояд чӯткаи алоҳида дошта бошад. Баъди дандоншӯӣ чӯткаро бо оби гарм бо собун шуста, нагз хушк кардан ва дар зарфе сар боло гузоштан лозим аст. Хокаи дандоншӯӣ дандонро нағз тоза мекунад. Онро ҳангоми зард шудани дандонҳо ва пайдо шудани санги дандон истифода мебаранд. Дар вақти норасогии витаминҳои С, Д ва дигар витаминҳо дар хӯроки бачагон вайроншавии мубодилаи модда дар тамоми организми онҳо, инчунин дар дандон ҳам ба амал

меояд. Ин норасогии витаминҳо дар дандон сабаби вайрон шудани ғизои дентин (таркиби дандон ва сири дандон) гашта, он сабаби бемориҳои дандон мегардад. Яке аз бемориҳои паҳншудаи дандони бачагон инҳо кариес – сиёҳшавӣ ва пулпит- кирмзада (мепӯсад, сӯрох мешавад) мебошад.

Кариес – сиёҳшавии дандон, варамидани милк мебошад, ки дар ин вақт яклухтии сири дандон вайрон мешавад ва дандон сиёҳ мешавад. Сабаби асосии кариеси дандон муайян карда нашудааст. Аммо қайд карда шудааст, ки бештар бачагон ба ин касалӣ гирифтор мешаванд, ки онҳо дар оилаҳои шароити зиндагиашон бад, реҷаи хӯрокаш нодуруст ва кам будани фтор дар об зиндагӣ мекунанд.

Пулпит – вайрон шудани қисми нармии дандон ва шикофи ба вуҷуд омада аст. Бемории дандонро бо тезӣ муайян кардан мумкин аст. Бино бар ин мактаббачагон ҳатман аз назорати духтурони дандон бояд дар як сол 2 маротиба гузаранд. Ба бачагон фаҳмонда шавад, ки бемории дандон ба вайрон шудани раванди хӯрокҳазмшавӣ ва ба вуҷуд омадани касалиҳои роҳҳои хӯрок сабаб мешавад. Ин ба он вобаста аст, ки хӯрокҳои нағз майда нашуда душвор ҳазм мешаванд. Барои пешгирии бемориҳои дандон бояд бачагон бештар витаминҳои С ва Д истеъмол намоянд.

Витамини С. – дар меваҳои ситрусӣ, ангур, карам, себ, тути заминӣ, пиёзи кабуд, қарақот, марминҷон ва ғайраҳо мавҷуд аст.

Витамини Д – дар тухми моҳӣ, тухм, моҳӣ ва ҷигар бештар мавҷуд аст.

Қоидаҳои тозакунии дандон. Усули оддитарини пешгирӣ намудани касалиҳои дандон ва милк ин ба узвҳои даҳон ниғоҳубин кардан мебошад. Ҳар як одами бомаданият бояд чӯткаи дандонтозакунаки ба даҳонаш мувофиқро дошта бошад ва бо он ҳар рӯз пагоҳӣ пеш аз наҳорӣ ва бегоҳӣ пеш аз хоб дандонашро тоза намуда, даҳонашро бо об ё чой (баъди ҳар як бори хӯрок хӯрданаш) ҷайқонад. Пеш аз тозакунии дандон дастатонро шӯед, чунки бо дастони ифлос ба даҳон инфексияро даровардан мумкин аст. Чӯткаи дандонтозакунӣ бояд ҳамеша тоза бошад ва баъди тоза кардани дандон бо об шуста, собун зада, то дафъаи дигари тозакунӣ дар зарфе нигоҳ дошта шавад. Пеш аз тозакунӣ онро боз бо об шустан лозим. Бо тозакунии дандон ҳанӯз аз ду, се солагӣ шурӯъ кардан зарур аст.

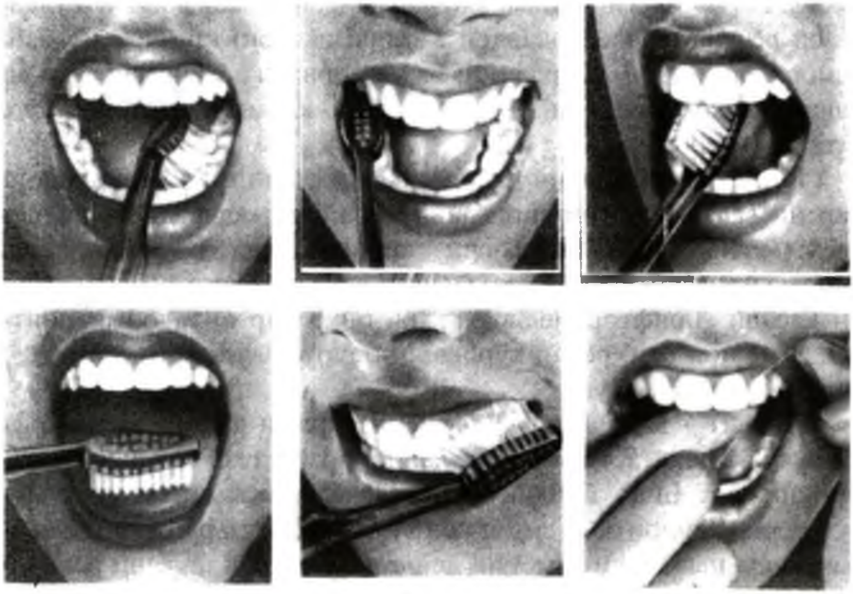

Тартиби тоза кардани дандонҳо

Ҳаракати чӯтка асосан бояд амудӣ бошад. Яъне дандонҳои қатори болоро аз боло ба поён, қатори поёнро аз поён ба боло шустан лозим аст. Дандонҳоро аз тарафи берун ва ҳам аз тарафи дарун тоза намоед. Рӯи дандонҳоро низ бо чӯтка тоза кунед. Ҳаракати чӯтка ҳамвор, оҳиста, мунтазам бошад, онро ба милку дандон фишор наоварда ҳаракат диҳед, агар мабодо аз милкатон хун барояд, ба духтури дандон - стоматолог муроҷиат карда, маслиҳат гиред. Танҳо мутахассис хели чӯтка, пастаи дандонтозакунӣ ва нозукиҳои нигоҳубини дандонро фаҳмонида метавонад. Дандонҳоро 2- 3 дақиқа тоза бояд кард.

ДАНДОН СОЛИМ – ОДАМ СОЛИМ

ИН АҶИБ АСТ!

АВВАЛИН ЧӮТКАИ ДАНДОНТОЗАКУНӢ ДАР ХИТОЙ СОЛИ 1498 АЗ ПАШМИ ХУК СОХТА ШУДААСТ. ЧУНИН ХУКҲОРО ДАР ХИТОЙИ ШИМОЛӢ ПАРВАРИШ МЕКАРДАНД. БАРОИ ОН КИ ДАР ИҚЛИМИ ХУНУК ПАШМИ ИН ГУНА ХУКҲО ДАРОЗТАР ВА САХТ МЕШАВАД.
ДАР ЕВРОПА БОШАД, АЗ ПАШМИ АСП ДАР ҲАМИН СОЛҲО ЧӮТКА МЕСОХТАНД.
СОЛИ 1938 ДАР АМЕРИКА АЗ РИШТАИ НЕЙЛОН ЧӮТКАИ ДАНДОНТОЗАКУНӢ СОХТА ШУДААСТ.

Хамираи дандонтозакунӣ - Фтородент, Бетафтор Pepsodent
Хамираи муоличавӣ- Лесной бальзам. Астера, Колгейт, Pepsodent, Экстрадент F,D,Б. Дент.
Хамираи гигиенӣ - Snacodent

Кори амалӣ: Тозакунии дандон.

1. Шиносоӣ бо хамираи дандон.
2. Муайян намудани равиши кор.
3. Тоза кардани дандонҳо.
4. Иҷрои амалиёт.
5. Шустани чӯтка ва ба ҷои мукаррарӣ гузоштани хамира ва чӯтка.

? Саволҳои санҷишӣ:

1.Оиди ковокии даҳон маълумот дода метавонед?
2. Кадом хока ва хамираи дандоншӯиро медонед?
3.Вазифа ва амалҳои дандоншӯӣ аз чӣ иборатанд?
4.Барои хӯрок кадом витаминҳо заруранд?
5.Бемориҳои дандонро шарҳ дода метавонед?

БОБИ V.
КАСБУ ҲУНАРҲОИ МИЛЛӢ.

ЭҲЁ НАМУДАНИ КАСБУ ҲУНАРИ МИЛЛӢ.

Мардуми зебопарасти тоҷик дар тӯли ҳазорҳо сол зебоӣ офаридааст. Ин зебоӣ нақшунигори дилписанди мардуми тоҷик аст. Агар одамони диёри мо меҳнатдӯсту зебоипараст намебуданд, мо ҳоло аз лаззати тамошои фараҳбахши ин зебоӣ маҳрум мебудем, вале хушбахтона табиати инсон чунин аст, ки зиндагӣ бе зебоӣ барояш мушкил мебошад. Вақте ки кӯдак нав ба дунё меояд, ӯро ба гаҳвораи пур аз нақшунигор мехобонанд, бо нияте, ки умри кӯдак мисли нақшунигор рангоранг гузарад. Касбу ҳунарҳои миллӣ, ба монанди кашидадӯзӣ, бофандагӣ, заргарӣ, чармгарӣ, ҷомадӯзӣ, наққошӣ, гулдӯзӣ, кафшдӯзӣ, дӯзандагӣ ва даҳҳо касбу ҳунарҳои дигари миллӣ мавҷуданд, ки то давраи мо омада расидаанд. Устои машҳури кашидадӯзии Тоҷикистон, Ходими Хизматнишондодаи Санъати Тоҷикистон Зулфия Баҳриддинова бо гулдӯзиҳову кашидадӯзиҳои бемислу монандаш, дар арсаи ҷаҳон маъруф аст. Ҳунари кашидадӯзӣ ва гулдӯзӣ намуди санъати ороишию амалии халқист. Халқҳои Осиёи Миёна дар тӯли қарнҳои бисёр ороиши сару либосро ба монанди куртаи чакан, таҷҳизоти хонаю ҷой ва анҷому ашёи рӯзғор, хуллас аз бисоти тифлӣ то ҷиҳози арӯсиро дар хонадон ба ҷо меоваранд. Аз қадим боз зиёда аз 700 навъи нақши кашидадӯзӣ маълум аст. Дар Тоҷикистон кашидадӯзӣ аввал ҳунари дастии авлодӣ буд. Ҳунарҳои гулдӯзӣ, таркдӯзӣ ва зардӯзӣ бисёр ҳунари паҳншуда дар байни халқҳои Осиёи Миёна мебошад. Зардӯзон ва гулдӯзони ҳозира нозукиҳои ҳунари ниёгонро давом дода, дар айни замон нусхаҳои зебову навро ихтироъ кардаанд ва инчунин хелҳои нави бисёрро истифода мебаранд.

АППЛИКАТСИЯ (ТАРКДӮЗӢ), ГУЛДӮЗӢ ВА ЗАРДӮЗӢ

Аппликатсияи маснуот. Аппликатсия (таркдӯзӣ) аз калимаи лотинӣ- «application» гирифта шуда, маънояш ба матоъ дӯхтан ё часпондани нақши аз матоъ буридашуда мебошад. Аппликатсия

яке аз усулҳои қадимтарини оро додани либос, пойафзор, ҷиҳози рӯзгор буда, имрӯз ҳам маълум аст. Пайдоиши аппликатсия ба даврахои қадим тааллуқ дорад.

Таркдӯзиро барои базебтар намудани маснуоти ороишӣ ва либос истифода мебаранд. Апликатсияро аз матои якранг, рангаи бофташ гуногун буридан мумкин аст. Барои апликатсия порчаи матоъро оҳар дода (хубтар бо желатин) дарзмол мекунанд. Ба матоъ ва коғаз тасвирро кашида, сипас тасвири коғазро қисм-қисм бурида, мувофиқи онҳо аз матоъпораҳо ҷузъиёти тасвирро тайёр мекунанд. Мувофиқи тасвир ба матоъ кӯк зада, гирдогирдашро бо дарзи гулдӯзӣ ё ҳалқа медӯзанд. Баъдан барои барҷастатар шудани тасвир зери матоъ пахта мегузоранд. Барои апликатсия нақшунигори миллӣ, тасвири персонажу қаҳрамонони афсонаҳоро истифода намуда, гилемчаҳои бачагона, либос ва дигар гулҳоро низ оро додан мумкин аст. Апликатсияро дар мошинаи дарздӯзӣ бо ҳамон пайдарпайие, ки дар гулдӯзии дастӣ мавҷуд аст, иҷро мекунанд.

Барои дӯхтани апликатсия ба матоъпораи ранга тасвирро гузаронида ба маснуот чунин кӯк мезананд, ки нахҳои барқади ҳар ду матоъ мувофиқат кунанд. Тарҳи тасвирро бо мошинаи дарздӯзӣ ва ресмони галтаки № 60-80 бо дарзи одӣ ё кашидадӯзии навардии фосиланок медӯзанд.

Сипас тарҳи нақшро бо кашидадӯзии навардии зич (чун мағзӣ, ресмони ғалтаки рақами 10-ро гузошта) медӯзанд. Баъди ин аз тарафи чаппаи маснуот дарзмол карда, матои аз тарҳи нақш зиёдеро мебуранд.

Ҷузъиёти апликатсияро бо дарзи мустаҳкам низ часпонидан мумкин аст.

Гулдӯзӣ, зардӯзӣ, аз навъҳои санъат ва ҳунари миллии ороишиву амалии халқист, ки дасти (бо сӯзан ё чангаки махсус) ё ба воситаи мошини махсуси гулдӯзӣ дар рӯи матоъҳои гуногун, пӯст ва коғазматоъ бо ресмонҳои пахтагӣ, абрешимӣ, пашмӣ, нахҳои зарҳаливу нуқрагӣ, инчунин боз марҷону (шаба) сангҳои қиматбаҳову камарзиш, пулакчаҳои рахшон, марворид ва танга гул дӯхта мешавад. Гулдӯзиву зардӯзиро барои сарулибос, ҷиҳози хона ва дигар васоити зиндагӣ истифода мебаранд. Асбобҳои гулдӯзиву зардӯзӣ сӯзан, чангак, ангушпона, қайчӣ, чанбарак, қасқон ва чорчӯба мебошанд. Чанбаракро аз чӯб доирашакл ва

чоркунҷа месозанд.

Пеш аз оғози гулдӯзиву зардӯзӣ вобаста ба ғафсиву тунукии матоъ ё чарм ва хусусияти гулдӯзӣ ресмону сӯзанро интихоб менамоянд.

Ҳангоми гулдӯзӣ ҳар хел андозаи нақшаҳоро истифода мебаранд. Усулҳои гуногуни ба рӯи матоъ гузаронидани нақш мавҷуданд: 1) нақши дар рӯи коғаз кашидашудаи гулро бо сӯзан якмаром сӯрох мекунанд. Баъд андозаро ба рӯи матоъ гузошта, вобаста ба ранги матоъ гарди хок, ангишт ё бӯр мепошанд; 2) аз когази шаффофи нусхабардор истифода мекунанд; 3) андозаро ба рӯи моҳут, бахмал ва шоҳии ҷилодор монда, аз болои нақш кӯк мекунанд, баъд коғазро бо эҳтиёт даронда мегиранд, дар ин ҳолат нақши гул боқӣ мемонад; 4) барои ба матоъҳои тунуки сафед гузаронидани нақш андозаро ба рӯи шиша мемонанд, аз болояш матоъро мепӯшанд, аз таги шиша чароғ медоранд ва аз рӯи нақши равшаншуда қалами сиёҳ медавонанд. Навъҳои нақши маъмули гулдӯзӣ ва зардӯзӣ инҳоянд: аноргул, аштак, барги бед, бодом, гулгулак, ислимӣ, каҷак, лола, маҷнунбед, райҳон, себарга, тоҷи хурӯс, аждар ва ғайра.

Махсусан нақшунигори куртаҳои занонаи Кӯлоб, Қаротегин, Дарвоз ва Бадахшон қимати баланди бадеӣ доранд. Асосан пеш, бари доман, гиребон, остин ва тахтапушти куртаҳоро гулдӯзӣ мекунанд. Самарқанду Бухоро, Хуҷанд, Ӯротеппа, Конибодому Исфара, Ашт ва Шаҳритуз марказҳои асосии гулдӯзии ҷиҳози хонаанд.

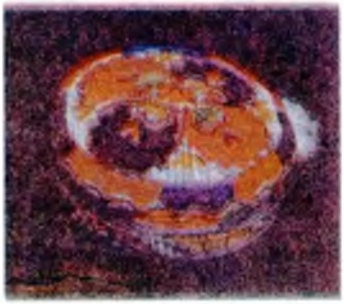

Намунаҳои ҳунари зардӯзиву гулдӯзӣ

Харитаи технологӣ. Гулдӯзӣ бо шаба

№	Марҳалаҳои ичрои кор	Амалиёт	Асбобу маводҳои зарурӣ
1	Интихоби матоъ, тасвир ва ранг		Матоъҳои гуногун, тасвирҳо
2	Интихоби ришта ва сӯзан		Риштаи ранга, сӯзанҳои №1-6
3	Интихоби шаба		шабаҳои гуногунранг
4	Гузаронидани тасвир ба матоъ		Матоъ, сӯзан,накши дар рӯи коғаз кашидашуда, бӯр
5	Ба дохили қасқон чойгир кардани матои дӯхташаванда		қасқонҳо

6	Дӯхтани тасвир		Риштаи ранга, сӯзани №1 ва ангуштпона
7	Гирифтани тасвир аз қасқон		
8	Ороиши тасвир		Чорчӯба ва мехчаҳо

БОБИ VI.
ЛОИҲАИ ЭҶОДӢ. «ДӮХТАНИ ДОМАН»

ИНТИХОБИ ЛОИҲА.

Ман ба фарорасии соли хониш аз модарам хоҳиш намудам, ки ба ман доман (юбка)-и нав харида диҳанд. Модарам гуфтанд, ки матояшро харида медиҳам ва ба ҳамсояамон медӯзонем. Ман аз суханони модарам бисёр хурсанд шудам, чунки ҳамсояамон дӯзандаи моҳир буданд. Дар охириҳои моҳи июл матоъро харида ба дӯзанда овардем, он кас маро нагз қабул карданд ва аз ман ченак гирифтанд. Ваъда доданд, ки баъд аз як ҳафта **тайёр** мешавад. Ман хурсанд шудам. Пас аз як ҳафта ба назди **дӯзанда** (чевар) рафтам, он кас гуфтанд, ки корам бисёр ва **кӯдаки** хурд дорам, ҳоло доманатро тайёр накардаам. Ман аз ин гуфтаҳои дӯзанда гамгин гаштам, **чунки** ман тезтар мехостам онро бубинам. Ман ба дӯзанда гуфтам, ки ман ба корҳоятон ёрӣ мерасонам ва кӯдаконро нигоҳубин **мекунам**, Шумо домани маро тезтар дӯзед. Он кас розӣ шуданд. Ман ҳар рӯз омада кӯдаки дӯзандаро нигоҳубин мекардам ва ба корҳои рӯбучини хона ёрӣ мерасонидам, лекин доманам ҳеҷ не ки тайёр шавад. Ман қариб 1,5 моҳ доманамро интизор будам ва бисёр заҳмат кашидам. Ба худ қавл додам, ки агар дар оянда омӯзгор, духтур ё муҳандис шавам ҳам, ҳунари дӯзандагиро ҳатман ёд мегирам. Хушбахтона дар мактабамон дарси «Асосҳои касбу ҳунар» вуҷуд дорад, вақте, ки синфи, 9 шудам, мавзӯи мо «Дӯхтани доман» буд. Ман ки ба худ қавл дода будам, бо шавқу ҳаваси зиёд гуфтаҳои муаллимаро иҷро мекардам.

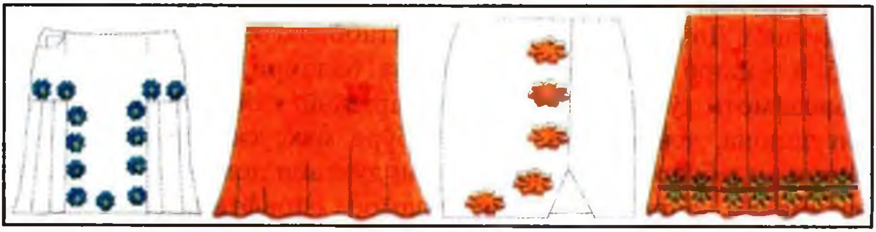

Намудҳои гуногуни доманҳо

Аз модарам хоҳиш кардам, ки доманамро худам дӯзам, он кас дар ҳайрат монданд, чӣ тавр? Ман ба он кас фаҳмондам, ки дар дарси «Асосҳои касбу ҳунар» дӯхтани доманро ёд гирифтам. Модарам аз сандуқ ба ман матоъ доданд ва ман онро чен кардам, ки оё ба ман доман мебарояд? Ман қарор додам, ки барои доманро дӯхтан мустақилона кор мекунам. Бар ва қади матоъ ва инчунин аз кадом масолеҳ ва лавозимоти дӯзандагӣ истифода бурданро муайян намуда, тарзи тайёр кардани онро мустақилона кор карда баромадам. Ба сифати масолеҳ матои аз пашм гирифтаро интихоб намудам. Асоси симои хуб ин ранг аст, асоси услуб ин матоъ. Барои ин албатта хусусиятҳои ҳамаи намуди матоъро ба назар гирифтан лозим аст. Матои пашмин қат намешавад, ҳангоми тар кардан мешинад, бисёр душвор дарзмол мешавад, вале шакли дарзмолкардаро хуб қабул мекунад.

Ранг дар ҳаёти одам роли калон мебозад. Вай ба одам таъсири калон мерасонад ва воситаи таъсирбахш дар композитсияи либос мебошад. Рангҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд, хроматикӣ ва ароматикӣ. Рангҳои хроматикӣ ба гарм ва хунук ҷудо мешавад. Ба рангҳои гарм рангҳое дохил мешаванд, ки офтобу оташро нишон медиҳанд. Ин рангҳо сурху зард мебошад. Ба рангҳои хунук кабуду осмонранг.. дохил мешавад, ки хунуки барфдор ва яхро ифода мекунад. Ба ман ранги сурх бисёр маъқул аст. Ман дар ҳама кор дар пеш буданро дӯст медорам, ранги сурх бошад, ин ранги ҳокимӣ, мустақилӣ аст. Ин рангро одамоне интихоб мекунанд, ки бо бозиҳои пурҷӯшу хурӯш машғул мешаванд. варзишро дӯст медоранд ва ҳаёти солимро интихоб мекунанд. Аз қадим одамон ба ранги сурх шавқи калон доштанд. Дар бисёр замонҳо ранги сурх зебоиро ифода мекард. Ҳамаи он чизҳое, ки сурх ҳастанд хурсандӣ, зебоӣ, пуррагии ҳаёт, муҳаббатро ифода мекунанд. Доман асосан либоси мактаббачагон аст, чунки наххҳои табиӣ ҳаворо нағз мегузаронад ва баданро хаста намекунад. Лавозимоти дӯзандагӣ мошинаи дарздӯзӣ, қайчӣ, сӯзан, ресмон, ангушпона, ченактасма, ҷадвал, бӯри махсуси буридагӣ, қоғаз барои қолабгирӣ мебошанд. Барои дӯхтани доман ягон масолеҳ нахаридам онро аз хонаи худамон гирифтам. Лавозимоти дӯзандагӣ аз мошини дарздӯзӣ то ресмону сӯзан, ченактасмаю қайчӣ дар ҳар як хонадони зани басомони тоҷик бояд бошанд. Пеш аз ҳама ман қоидаи санитарӣ-гигиению бехатарии корро

ба ёд овардам ва аз модарам хоҳиш намудам, ки ба ман назорат баранд. Вақте ки ман матоъро чен карда, қолаб буридам ва матоъро бурида дӯхтам, модарам дар ҳайрат монданд. Гуфтанд ин ҳунарро, ки ту омӯхтӣ, онро ягон кас аз дасти ту гирифта наметавонад ва то охири умр бо ту мемонад. Акнун духтарам ба ҳеҷ кас мӯҳтоҷ нестӣ, дӯхтанро хуб ёд гирифтӣ ва ба оилаамон ёрии калон расондӣ. Тавре ки бузургон гуфтаанд:

Ҳунар аз нуқраю тиллою зар беҳ,
Ҳунар аз молу мероси падар беҳ.

НАҚШАИ ДОМАНИ РОСТҚАД

Расми домани росткад	Ченакгири	
	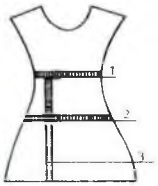	1. Нимченаки гирди миён Нгм – 36
		2. Нимченаки гирди рон Нгр – 44
		3. Дарозии доман Дд - 60
Қисми пушт	Қисми пеш	

АН=Дд60 АА$_1$=Нгр44:2=22 АА$_1$=НН$_1$ АА$_2$=Нгм36:2+3в=21 АА$_3$=АА$_2$ 21:2=10,5 А$_4$А$_5$=3 А$_3$А$_6$=12 АБ=18адади доимӣ ББ$_1$=Нгр44:2=22 АА$_7$=5 Нуктаҳои А$_2$Б$_1$бо хатҳои моил пайваст мекунем	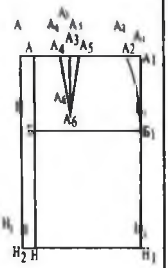	АН=Дд60 АА$_1$=Нгр44:2+2=24 АА1=НН$_1$ АА$_2$=Нгм36:2+3+3в=21 АА$_3$=АА$_2$ 21:2=110,5 А$_4$А$_5$=3 А$_3$А$_6$=10 АБ=18адади доимӣ ББ$_1$=Нгр44:2+2=2=24 Нуктаҳои А$_2$Б$_1$бо хатҳои моил пайваст мекунем	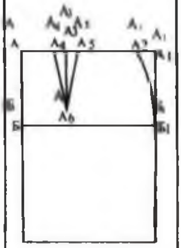

Камарбанд А А$_1$

АН=8

АА$_1$=72+5адади доимӣ=82

АА$_1$=ББ$_1$ Н Н$_1$

№	Номгӯй	Миқдор	Масолеҳ	Андоза (см)
1	Доман	1	Пашмин	75x1,50x0,03
		1	Ресмон №40	
		1	Матои ширеш-дор	20x100x0,01
		1	Тугма	d=1
		1	Занҷир	L=20
				1
				20

Ф- Либосро ҳар рӯз истифода мебаранд
К -Либос аз якчанд ҷузъиёт иборат аст
Т -Доман аз масолеҳи пашмин тайёр карда дарзмол карда мешавад.
Ҳангоми ба назар гирифтани миқдори матоъ ба андозаи дарозии доман 10 см зам карда мешавад. Вақт барои дӯхтан- 6 соат.

Э - Барои оро додани доман дар як кунҷи бари доман аз шабаҳои ранга ва таркдӯзӣ накшу нигори миллӣ дӯхта мешавад.

Харитаи технологӣ. Дӯхтани доман

№	Амалиёт	Тасвири графикӣ	Ҷои кори дӯзандагӣ
1	Интихоби масолех, ресмон		Мизи бурандагӣ, ченактасма
2	Ченакгирӣ ва хисоби формула	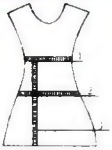	Сурб, ченактасма.
3	Ба рӯи матоъ гузоштани қолаб ва муайян намудани хати буриш.	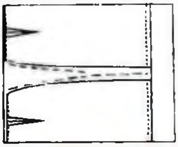	Коғаз барои қолаб, матоъ, сарсӯзан, бӯри бурандагӣ, қайчӣ
4	Ба санҷиши 1-ум тайёр намудани доман.	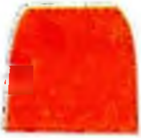	Ресмони сафед, сӯзани дастӣ, бӯри бурандагӣ, қайчӣ, ангуштпона
5	Пайдарҳам дарздӯзӣ дӯхтани доман.	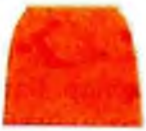	Мошини дӯзандагӣ, ресмон ҳамранги матоъ, қайчӣ, занҷир, тугма.
6	Пурра дӯхтани доман ва дарзмол кардани он	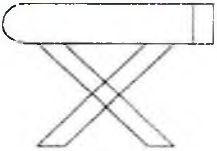	Тахтаи дарзмолкунӣ, қайчӣ, болиштчаҳои махсуси дарзмолкунӣ.

7	Ороиши доман		Марҷонхо ва пулакчаҳои ранга, расмони абрешимии ранга.

ТАБЛИҒОТ

Доман аз ҷиҳати дӯхт босифат буда, хусусан ба духтарон либоси зарурӣ аст.

Агар хоҳед, ки худатон либосатонро дӯзед, аз дарсҳои «Асосҳои касбу ҳунар» пурсамар истифода баред.

Агар хоҳед, ки ба ягон шахс мӯҳтоҷ набошед, ин ҳунарро омӯзед.

Агар хоҳед, ки ба оилаатон аз ҷиҳати иқтисодӣ ёрӣ расонед, ҳунар омӯзед.

Ҳунаре, ки меомӯзед, аз дастатон ҳеҷ кас гирифта наметавонад.

Ба ҳар як духтар ва зан дӯзандагӣ ҳунари зебанда аст.

Шумоён дар оянда хоҳ омӯзгор, хоҳ олим, хоҳ шоир, хоҳ табиб, хоҳ барномасоз ё соҳиби ягон касбу кори дигар шавед ҳам, донистани ҳунарҳои дӯзандагӣ ба шумо ёрӣ мерасонад.

Ҳунар омӯз, к-аз ҳунармандӣ,
Даркушоӣ кунӣ, на дарбандӣ.

Ривоят мекунанд, замоне, як бой буд. Вай ду писар дошт, яке ҳунарманд, дигаре беҳунар. Баъди вафоти падар мерос ба ду тақсим гардид. Писари ҳунарманд бо даромади ҳунараш меросии худро зиёд намуд, лекин писари беҳунар чизу чораи боқимондаи падарро фурӯхту худ ба ягон кор машғул нашуд ва дар натиҷа муфлис гардид.

ҲИСОБКУНИИ ИҚТИСОДӢ.

№	Номгӯй	Сарфи масолех	Нарх	Ҳамагӣ
1.	Матоъ	0-75 см	6	4с-50д
2.	Матои ширешдор	0-20 см	1	0-20д
3.	Ришта	1-галтак	0,30д	0-30д
4.	Занҷир	1-то	0,50д	0-50д
5.	Тугма	1-то	0,10д	0-10д
6.	Қувваи барқ	1-соат	0,05д	0-05д
7.	Марҷон	100 дона	0,50д	0-50д
8.	Вакти сарфшуда	6 соат	1 сомон	6 сомон
Ҳамагӣ нархи як доман 12 сомону 15 дирам.				
Маблағе, ки ман барои харидани занҷир 0,50 д, марҷон 0,50д, матои ширешдор 0,20д кувваи барқ, 0,05 д ҳамагӣ 1 сомону 25 дирам сарф карда шуд.				

Барои дӯхтани доман матои ғафсиаш 0,3 мм барои 1 м 50 см ва дарозиаш 0,75 см лозим аст. Агар сарфи матоъро ҳисоб кунем:

V=60см+5см=65 см.

Нархи 1 метр матоъ бо нархи шартномавӣ: 6 сомон C = 6 сомон.

Барои дӯхтани доман аз мошини дардздӯзии пояки истифода бурда шудааст, бино бар он неруи баркро ҳисоб намекунем.

Барои дӯхтани доман 6 соат вақт сарф мешавад. Барои дарзмол кардани доман қувваи барқ истифода бурда шудааст. Дӯхтани гул бо шаба дастӣ ичро карда шудааст. Музди кори дӯзандаи дараҷаи II дар 1 соат 1 сомон мебошад. Музди кори меҳнат C=1x6=6 сомон мешавад. Дар натиҷа як духтараки наврас соҳиби доман мегардад.

МУНДАРИЧА

Мукаддима 3
БОБИ I. АСОСҲОИ ИСТЕҲСОЛОТ 4
Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи металлургия. 4
Маълумот оид ба равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати сабук. 6
Маълумот оид ба равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати масолеҳи бинокорӣ. 16
Равандҳои технологӣ дар соҳаи кишоварзӣ 18
Равандҳои технологӣ дар саноати мошинасозӣ. 20
Равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати сӯзишворӣ. 22
Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар саноати энергетика. 24
Ҳуҷҷати технологӣ. 25
БОБИ I.I. СИСТЕМАИ МОШИНАҲО ВА КОМПЛЕКСИ ТАҶҲИЗОТИ ТЕХНОЛОГӢ. 29
Асосҳои техника 29
Механиконидани истеҳсолот. 32
Маълумоти асосӣ дар бораи дастгоҳҳои автоматӣ 36
БОБИ I. II. ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАШКИЛИ ИСТЕҲСОЛОТ 41
Маълумоти умуми дар бораи иқтисодиёти истеҳсолот 41
Ташкили меҳнат дар корхона 45
БОБИ I. III. ПРОГРЕССИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ ДАР ИСТЕҲСОЛОТ 49
Роҳҳои асосии тезонидани прогресси илмию техникӣ 49
Масолеҳи нав ва технологияи ҳозира 51
Автоматикунонии равандҳои истеҳсолӣ 54
Мафҳуми системаҳои зудбадали истеҳсолӣ 58
Техникаи электронии ҳисоб дар истеҳсолот 60
БОБИ II. Интихоби касб. 64
Шавқу завқ ва рағбат. 65
Қобилият ва коршоямӣ нисбат ба касб. 70
Саломатӣ ва интихоби касб 72
Роҳҳои соҳибихтисос гардидан 77
Нақшаҳои ҳаётӣ ва касбӣ 81

БОБИ III. Асосҳои иқтисодии оила. 84
Иқтисодиёти оила дар ҳаёти иқтисодии ҷамъият 84
Вазифаҳои оила 87
Нақши оила дар иқтисодиёт 91
Талаботи оила 93
Талаботи асосии оила 94
Талаботи ашёии оқилона 97
Талабот ба манзил 101
Буҷаи оила 105
Қисми даромади буҷаи оила 111
Қисми хароҷоти буҷаи оила 115
Пардохтҳои ҳатмӣ 118
Хароҷоти хӯрока 121
Андӯхт. Пасандоз 131
Буҷаи талаба. Таҳлили хароҷоти ҳаррӯза, ҳарҳафтаина, ҳармоҳа ва ҳарсола 136
Истифодаи такрории захираҳои оила 142
Маркетинг дар иқтисоди оила. Рекламаи мол 143
Менеҷмент дар иқтисоди оила 148
Соҳибкорӣ дар иқтисоди оила 152
Иқтисоди замини наздиҳавлигӣ 159
Бонақшагирии замини назди ҳавлӣ 161
БОБИ IV. Маданияти хона 167
Нигоҳубин ва таъмири либосҳои чармӣ 167
Нигоҳубини даҳон 169
БОБИ V. Касбу ҳунарҳои миллӣ 174
Эҳё намудани касбу ҳунари миллӣ 174
Апликатсия (таркдӯзӣ) гулдӯзӣ ва зардӯзӣ 174
БОБИ VI. Лоиҳаи эҷодӣ. Дӯхтани доман 183
Интихоби лоиҳа 183
Нақшаи домани ростқад 185
Ҳисобкунии иқтисодӣ 189

Супориши 1. Агар нархи як дастагул то 8 март ______ сомонӣ шавад, фоидаеро, ки аз парвариши 900 гул ба даст меояд, ҳисоб кунед.

Супориши 2. Чӣ хел рақобатпазирии молатонро баланд бардоштан мумкин аст? Масалан, ба сатили об як навдаи ______ гузошта мушоҳида кунед, ки барои муғча бастану барг баровардани он чӣ қадар вақт лозим аст. Агар дастагулро бо шохаи сабз оро диҳед, он хушрӯйтар мегардад.

Супориши 3. Реклама ба афзоиши миқдори фурӯш ва нархи маҳсулотатон чӣ гуна таъсир мерасонад? Барои маҳсулоти шумо чӣ хел рекламаро таҳия кардан мумкин аст?

? **Саволҳо барои санҷиш:**

1.Ташкили илмии меҳнат чист? Нуктаҳои асосии онҳоро дар мисоли КИМ, сехи таълимӣ ва корхонаи базавӣ шарҳ дода метавонед?

2.Моҳияти шаклҳои коллективонаи ташкили меҳнат аз чӣ иборат аст?

Дар корхонаи базавии мактаби шумо, дар комбинати таълими истеҳсолӣ, сехи таълими истеҳсолӣ кадом бригадаҳо кор мекунанд?

3. Фарқи байни шаклҳои музди меҳнати корбайъ ва вақтбайъ аз чӣ иборат аст? Барои додани музди меҳнати шумо дар КИМ, сехи таълимӣ, дар корхона кадом шакли музди меҳнат кор фармуда мешавад? Оё коэффитсиенти иштироки меҳнатӣ дар КИМ, сех, корхонаи шумо истифода бурда мешавад?

! **Супориш:**

Ҳолати ҷои кории худро таҳлил кунед.

? Саволҳо барои санҷиш:

1. Истифодаи дастгоҳҳои автоматии муҳофизатиро дар зиндагӣ ва дар корхонаҳое, ки дар вақти экскурсия дар онҳо будед, мисол оварда метавонед?
2. Аз рӯи нақша принсипи амали танзимкунандаҳои автоматиро шарҳ дода метавонед?. Таъиноти функсионалии унсурҳои ҷудогонаи он аз чӣ иборат аст?

Равандҳои технологиро (маҳсулоттайёркунӣ, шаклсозӣ ва васлкунӣ) дар он корхонаҳое, ки дар вақти экскурсия дидед, мисол биёред.

Номгӯи ихтисоси коргаронро, ки дар ин равандҳо машғуланд, тартиб диҳед. Мазмуни меҳнати онҳоро кадом амалиёти технологӣ ташкил медиҳанд?

А.Азизов, С.Исломов, С.Раҳимов,

Р.Ғафурова

АСОСҲОИ КАСБУ ҲУНАР

(технология)

(барои духтарҳо)

Муҳаррир: Баҳодури Рахматзод
Мусаҳҳеҳ ва
муҳаррири техникӣ: Солия Ҳамроева
Ороиши: Шерназар Джартиев
Чопи компютерӣ: Руслан Камалов

Ба чоп 20.12.07 супурда шуд. Формати 60x90 1/16. Қоғази офсетӣ. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 12,0.
Адади нашр 60 000. Супориши № 182.

Китоб дар ҶСНК **«Матбуот»**-и
Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудааст.
734025, ш. Душанбе, Хиёбони Рӯдакӣ, 37.